

ISSN 1331 - 5439

PROSJEKTA

160

MART 2021

BANIJA: PIŠU DRAGIČEVIĆ, ARBUTINA, MILJANOVIĆ
INTERVJU: REDATELJ BORIS MILJKOVIĆ
GORAN BABIĆ: VLADIMIR NAZOR
SRĐAN SRDIĆ: IN MEMORIAM BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ
MUHAREM BAZDULJ: KAFKA I SEVDALINKA

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Парохијски дом у Петрињи,
6. јануар 2021., фото: Јадран Бобан

ШТАМПА: Kerschhoffset

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресум

Дара из Јасеновца

Тако је то кад се у послу закасни. Без обзира на могуће разлоге. Па испада да су Срби филм о логору Јасеновац снимили из пропагандних мотива, да сузбију свједочанства о својим злочинима, а које су починили у рату за одбрану свијета у којем се филм о Јасеновцу снимити није могао. И у којем им је један од политичко-полицијских првака тог свијета могао рећи, баш на мјесту логора; мало смо вас овдје и побили. Кад се више – државне вриједности наметну слободи сјећања и умјетничког стварања.

Случај филма Предрага Антонијевића има малу предисторију у нашој малој редакцији. Сасвим отворено говорећи, већ је идеја таквог филма изазвала код нас стрепњу, јер нико не зна боље од нас што било коју српску причу чека у данашњем свијету, а нарочито у Загребу и Сарајеву. Ми имамо барем сто година вјежбе у вјештини немања права на свој глас у историјској какофонији. Па још кад се чуло да се филм кандидује за велике филмске награде, било нам је јасно да је таква идеја могла никнути само у Србији, која и данас тешко схвата како ми заиста стојимо вани.

Под притиском тог предзнања уредник је замолио своје прво новинарско перо, подједнако одомаћено и у Загребу и у Београду, да покуша интервјуирати сценаристицу Наташу Дракулић, са главним циљем, да сазна, да ли је ауторица филма свјесна чега се прихватила, како пред својим народом, са нагласком на пречанским Србима, тако и пред недобронамјерним странцима. Пречанско презиме је улијевало наду, па нам је било важније и од режисера. Напор нашег сарадника и наговарање на разговор је трајало неко вријеме, а онда је нагло прекинуто кад је видио Дару из Јасеновца. У телефонском разговору је јавио уреднику да више не жели инсистирати, јер му се филм чини ипак, пропагандним дјелом! Било је то неугодно изненађење, које нас је на тренутак зауставило. Наставак афере као да је давао за право таквом суду.

А онда смо добрим потезом РТС-а били у прилици видјети филм. Одмах да кажемо, иако мислимо да разумијемо како је и зашто настао, суд о филму нашег сарадника, чини нам се престрог. Није јасно каква би то пропаганда била и у чију корист. А о самом филму разговор се наставља, јер повод напokon постоји. Ауторски тандем Дракулић – Антонијевић је радио филм за страну публику, код које све наше историјске „финесе“, ко, кога и зашто, изазивају само нервозу. Фокусирали су се на сам логор и приказ зла у њему. То није био лаган задатак, јер Јасеновац, прије свега, није нацистички логор. У и око Јасеновца није могуће снимити филм типа Роберта Бенињија, а ни Шиндлерову листу. Јасеновац је логор домаћег дивљачког злочина, Јасеновац је дубоко нефилмичан. Па и у писаној форми, гдје је слобода ипак била нешто већа, најснажније што је остало иза њега, накнадно су објављена сјећања и записи Илије Јаковљевића.

Ауторима није успјело створити сцену снаге Зафрановићевог аутобуса, а требала им је, непотребно су из политичке стварности пренијели у филм пар цитата, о улози Степинца и католичке цркве, прије свега. Тако су се у центру пажње филмске публике нашли Дара и мали Буде, што је добро за филм. Сцена Будиног одласка у болницу једна је од најдраматичнијих у филму, а одсуство глумачке вјештине код мале Даре, дјевојчице из босанске Крајине, даје му на документарној снази и увјерљивости. Она игра слике из прошлости свог народа. И зато, даље од истине, да је добро што је филм настао, не треба, сад и овдје, ни ићи. А за Оскар, лако.

И на крају, да се ипак вратимо на питање пропаганде. Вулго, да ли је филм, и у којој мјери и смислу, вучићевски, што највише занима оне који га нису гледали. Врло ограничено, јесте! Ово је дјело које настаје у атмосфери и са поруком, да нам мишљење окружења о важним темама, макар оне биле и заједничке, није одређујуће. Занима нас, можда и више него што је потребно, али није одлучујуће. А то је најснажнија емоција вучићевске идеологије.

„Пијемонт“ се, ментално, отцепљује. И то је за многе тежак проблем.

Уједно, то је и најснажнија порука *Даре из Јасеновца* за домаћи терен.

Чедомир Вишњић

Fotografija: Jadran Boban, kapela Sv. Nikole u Petrinji, 2021.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

- 04 OD DANA SRPSKE KULTURE DO SRETENJA**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 08 ZEMLJA ZA NAS**
Tatjana Dragičević
REPORTAŽA, NAKON ZEMLJOTRESA NA BANJI
- 12 SVI SMO MI OZBILJNO BOLESNI**
Bojan Munjin
INTERVJU, REDATELJ BORIS MILJKOVIĆ
- 17 BANIJSKE KUĆE**
Paulina Arbutina
BAŠTINA
- 23 NAZOR**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (31)
- 25 ČEDA LEGENDA**
Radoje Arsenić
POLITIKA
- 27 SRBI U PETRINJI**
Marko Miljanović
HISTORIJA
- 34 VELEIZDAJNIČKA PARNICA U PLAŠČANSKOM ARHIVU**
Čedomir Višnjić
IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE
- 40 AUTOBIOGRAFSKO NIJE POJEDINAČNO**
Igor Ružić
KAZALIŠTE, „FENOMEN“ KARAKAŠ
- 43 MUZEJ FILMSKE UMJETNOSTI NA OTVORENOM**
Zoran Jovančević
O FILMOVIMA OBROVAČKOG REGIONA
- 47 TELO, ROD I FILM**
Željko Luketić
INTERVJU, IVANA KRONJA
- 52 TEMELJI ZA (KONTRA)REVOLUCIJU**
Đorđe Matić
DOKUMENTARNI FILM
SRICANJE DEMOKRATIJE – IZBORI 1990.
- 55 VOZ KOJI SE ZOVE SMRT**
Srđan Srđić
IN MEMORIAM BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ (1937-2020)
- 57 AUTENTIČNI PESNIK HERMETIZMA**
Nikola Živanović
IN MEMORIAM MILUTIN PETROVIĆ (1941-2020)
- 59 KAFKA I SEVDALINKA**
Muharem Bazdulj
PROZA
- 61 O RAZLIČITIM TEMAMA, IZ ISTOG UGLA**
Dragan Babić
KNJIGE, *SOLVITUR SCRIBENDO: OSMI PUZZLE*
- 63 KNJIGE UKRATKO**
Đorđe Matić
KNJIGE: *TRI ZNAKA KRUGA, RUJANSKA KUPAČICA, LOMNOST DEČAKA, STVARANJE ČITATELJA*
- 67 TIŠLJAROVA KĆI**
Tatjana Sikima
PROZA
- 69 IN MEMORIAM MIRA FURLAN (1955-2021)**
Đorđe Matić
- 70 PANOPTIKUM**
Goran Borković
- 72 IN MEMORIAM ĐORĐE BALAŠEVIĆ (1953 - 2021)**
Maša Samardžija

OD DANA SRPSKE KULTURE DO SRETENJA

Nenad Jovanović

DANI SRPSKE KULTURE U ZAGREBU – Ovogodišnji Dani srpske kulture u organizaciji SKD-a „Prosvjeta“ bili su prilagođeni aktualnoj situaciji vezanoj uz epidemiju virusa korona i sva ograničenja koje ona sa sobom nosi.

– Pandemija je utjecala i na aktivnosti našeg Društva. Do sada smo, poštujući sve epidemiološke mjere i preporuke nadležnih službi, realizirali veći dio programa planiranih za 2020. godinu. Time smo očuvali našu kulturnu misiju unutar srpske zajednice u Hrvatskoj. Na žalost, dio programa nećemo moći realizirati na način kako smo to planirali – naglasio je predsjednik SKD-a Prosvjeta Mile Radović, ističući da su svi programi od 14. do 18. decembra upriličeni preko *zoom platforme*.

Dani su počeli 14. decembra uvodnom riječju predsjednika SKD-a „Prosvjeta“ Mile Radovića i glumačkim dijalogom koji je potpredsjednik „Prosvjete“ Duško Ljuština vodio s glumcima Tihomirom Stanićem i Goranom Bogdanom, kao i kulturnim poslanikom iz Banjaluke Nenadom Novakovićem.

Dan kasnije, 15. decembra, tema Dana bila je život, djelo i ostavština Milutina Milankovića. O Milankoviću su na *on line* tribini govorili direktor Kulturnog naučnog centra „Milutin Milanković“ Đorđe Nešić i Aleksandar Popović, ministar za nauku i vere u Vladi Srbije, koji je u prvoj deceniji ovog vijeka, po Nešićevim riječima, bio itekako zaslužan za obnovu kuće.

– Na ovim prostorima Milutin Milanković još uvijek nema mjesto koje bi kao svjetski priznat naučnik trebao imati. Iako je uz Nikolu Teslu najznačajniji naučnik s područja današnje Hrvatske, nema ga u hrvatskim školskim programima – upozorio je Nešić, ističući da je po ocjeni NASA-e, zbog svojih klimatoloških teorija, jedan od 15 najznačajnijih naučnika koji se bavio planetom Zemljom.

Slijedilo je predstavljanje knjige Čedomira Višnjića „Glas sa granice“ o kojoj su govorili Đorđe Nešić i Đorđe Matić, uz moderiranje potpredsjednika Društva Siniše Tatalovića.

U uvodnoj riječi Tatalović je predstavio Višnjićev radni životopis, naglasivši da je napisao nekoliko vrlo zapaženih knjiga koje se bave prošlošću Srba u Hrvatskoj u 20. vijeku. Ova knjiga, čiji je izdavač SKD „Prosvjeta“, a koja je objavljena ove godine, tematizira svijet prečanskih Srba, rekao je Tatalović.

Đorđe Nešić naglasio je da su Srbi u Hrvatskoj Višnjićeva centralna tema, ali da se ova knjiga razlikuje od ranijih historiografskih djela.

– U ovoj su skupljeni tekstovi, kolumne i uvodnici koje je pisao kao urednik izdavačke djelatnosti, ali i urednik „Ljetopisa“, „Identiteta“, Srpskog narodnog kalendara, „Prosvjete“... Višnjić nije sabrao svoje tekstove i kolumne, nego je knjigu sastavio promišljeno kako bi nastavio svoju tematsku liniju. Svojim uvodnicima tretira suvremeni položaj Srba u Hrvatskoj, njihovo stanje i perspektive. U drugom dijelu javlja se kao priređivač više književnih djela, govoreći o autorima koji su njemu zanimljivi i daje preporuke za čitanje knjiga, među kojima su i disidenti poput Latinke Perović ili Radovana Zogovića – rekao je Nešić.

Održana je i rasprava o istraživanju socijalne distance etničkih zajednica na primjeru Srbije i Hrvatske o čemu su govorili Goran Bašić i Ksenija Marković iz Instituta društvenih nauka u Beogradu, a razgovor vodio Vladimir Vuletić.

– Glavno pitanje bilo bi kolika je ukupna distanca između Srba i Hrvata i može li se smanjiti, a ovo istraživanje bilo bi podstrek da se takva i slična istraživanja rade što češće rekao je Vuletić. Goran Bašić naglasio je da su se rijetko mjerile bliskosti odnosa, a i to na nivou mladih i njihovih trendova, spomenuvši da je to rađeno u Beogradu, Nišu i Novom Sadu u Srbiji, te Osijeku u Hrvatskoj,

Uključujući se u raspravu Dejan Jović je rekao da su prije rata rađena istraživanja etničke distance, a jedno od njih je na radničkoj populaciji 1987. radio Dragomir Pantić.

– Tada se pokazalo da 74 posto Srba/Srpkinja ne bi imalo problem vjenčati se s Hrvatima/Hraticima, dok je taj procent kod Hrvata 76 posto. Vidljive su razlike svih ispitanih u odnosu na Albance, kao i veća distanca Slovenaca prema Muslimanima i to muškarcima, tako da su to bila jedina odstupanja, rekao je Jović.

Dani srpske kulture završeni su 18. decembra razgovorom o knjizi „Ap-sint“, kao i o ukupnom stvaralaštvu i djelovanju njenog autora Gorana Milašinovića, koji je vodila Aneta Vladimirov.

Milašinović je rođen u Đakovu, da bi se potom preselio u Osijek, pa u Beograd gdje živi i radi 40 godina baveći se kardiologijom kao međunarodno priznat stručnjak i profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu te direktor Pejtsmejker centra u Kliničkom centru Srbije.

BORDINA SLIKOVNICA U RIJECI – Udruga hrvatsko-srpskog prijateljstva u Rijeci promovirala je 16. decembra “slikovnicu s ključem” Čipko i djed Filip autora Borivoja Dovnikovića Borde pomoću koje se može samostalno naučiti ćirilicu.

– Naša udruga godinama sudjeluje u organiziranju kulturnih manifestacija, prezentacija i ostalih događaja koji promiču toleranciju i prijateljstvo između dvaju naroda, a u tom duhu nastala je i ova slikovnica, napomenuo je predsjednik Udruge Nikola Ivaniš, dodavši da se slikovnicom Udruga pridružila proslavi 25 godina izlaska dječjeg lista “Bijela pčela”.

– Čast je objaviti slikovnicu autora kao što je Borivoje Dovniković. Kad se tom slikovnicom još potiče ljude da nauče još jedno pismo, a to je ćirilica, postoji i dodatni razlog. U ovoj zemlji preveliki broj ljudi s ponosom ističe kako ne zna i ne želi znati ćirilicu jer je to zločinačko pismo. Takve besmislice treba razbijati, rekao je izdavač Franjo Butorac.

– Predstavljanje ove strip-knjige savršeno se uklopilo u Dane srpske kulture koji u Rijeci traju od početka oktobra da bi punim sjajem zasijali kao 90-ta upaljena svjećica na rođendanskoj torti Borde kao najstarijeg aktivnog crtača stripa na planeti, rekao je urednik slikovnice i predsjednik Prosvjetinog pododbora u Rijeci Dragiša Laptošević.

U NOVU GODINU U NOVIM PROSTORIJAMA – Uoči pravoslavnog Božića u Vukovaru su svečano otvorene nove prostorije pododbora „Prosvjete” i galerija slika „Branimir Kurucić”. Prostor se nalazi u novoizgrađenom Parohijskom domu druge vukovarske parohije koja ga je po povoljnim uvjetima pododboru dala u zakup. Vukovarski pododbor tako je konačno riješio pitanje prostora za održavanje svojih programa i za smještaj bogatog fonda slika nastalih na likovnoj koloniji Boje Vukovara.

– Mi još uvek nemamo pravi osećaj da je ovo sada naša kuća jer u njoj radimo tek nekoliko meseci pripremajući se za ovo otvorenje. Zaista je lep osećaj da ono o čemu smo sanjali tokom dvadeset i više godina sada postane stvarnost. Koristili smo razne prostore, ne žalimo se na njih, ali ipak

je mnogo bolje kada neko društvo ima vlastitu kuću – rekao je predsjednik vukovarskog pododbora Milenko Živković.

Tom prilikom otvorena je galerija slika koja nosi ime Branimira Kurucića, jednog od najvrednijih kulturnih radnika na prostoru istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema. Tim gestom vukovarski pododbor želi da mu se oduži i održi uspomenu na njega i njegovo djelo, uključujući tu i likovnu koloniju Boje Vukovara čiji je bio suosnivač još davne 1995. godine..

Novi prostor otvorio je generalni sekretar SKD “Prosvjeta” Slobodan Živković.

– Vukovarski pododbor našeg društva je jedan od njegovih najvažnijih i drago mi je da je posle toliko godina konačno dobio svoje mesto pod suncem. Svi mi, koji delujemo u centrali našeg društva, bili smo jako zainteresovani da se ovo realizuje i zahvalan sam svima koji su nam u tome pomogli. Mi trenutno imamo 53 pododbora i zaista vodimo računa da sve njihove potrebe zadovoljimo na najbolji način. Tako ćemo pokrivati i režijske troškove ovog prostora čime ćemo vukovarskom pododboru značajno olakšati rad i omogućiti mu da nesmetano ovde priprema i realizuje svoje programe – istakao je Slobodan Živković.

U kratkom svečanom programu učestvovala su pijanistkinja Mina Guja, recitatorka Nevenka Lukić i članice Vukovarskog srpskog pevačkog društva Javor Aleksandra i Jana Krtinić.

U NOVO POLUGOĐE S NOVIM BUKVARIMA – Osnovnoškolci, njih oko 1.500, koji se obrazuju na srpskom jeziku i ćirilicom pismu u osnovnim školama na području dvije istočne županije u novo su polugodište 18. januara ušli i s dijelom novih udžbenika. Svi udžbenici i radne sveske su odobreni, a kako je velik dio i odštampan, „Prosvjeta” ih je dostavila školama. Prilikom posjete Zajedničkom veću opština direktor izdavačkog poduzeća “Prosvjeta” Mirko Marković osnovnim školama dostavio je dio naslova koji su prema novom kurikulumu uspješno prevedeni i odštampani.

– Sve radne sveske koje je financirao ZVO već su dostavljene školama. Izdali smo informatiku od 1. do 4. razreda, sve predmete u 2, 3, 6. i 7. razredu i dio naslova za 8. razred. Vjerujem da će dogodine biti puno bolja situacija, jer ostaju samo 4. i 8. razred, rekao je i ukazao na kašnjenja i probleme u procesu izrade udžbenika.

– Naša je zajednica najbrojnija i ovo je bio veliki posao gdje smo nailazili na razne poteškoće, što je ove godine otežao i koronavirus i potres u Zagrebu. Narednu školsku godinu očekuje nas mnogo manje posla, ostali su samo 8. razred mada su fizika, hemija i biologija već prevedeni. Krenuli smo koracima da i srpski jezik bude usklađen sa kurikulumom reformom. Ove smo godine radili i 12 udžbenika za pravoslavnu vjeronauku za osnovnu školu i 17 udžbenika srpskog jezika za učenike po modelu C. Uz pomoć Srbije uz geografske karte i didaktičku opremu ove ćemo udžbenike dopremiti u škole po cijeloj Hrvatskoj gdje se održava nastava po modelu C, rekao je Marković.

U proces prevođenja udžbenika bio je uključen i ZVO koji je s 360.000 kuna financirao radne sveske za sve učenike do 5. razreda osnovnih škola na području Vukovarsko-sremske i Osječko-baranjske županije i do 8. razreda u Mirkovcima, Tenji i svim vukovarskim školama.

IZLOŽBA SLIKA U DARDI – U Dardi je 21. januara upriličena Retrospektivna izložba Miroslava Odavića (1950 – 2020), slikara koji je živio i četiri decenije stvarao u Osijeku, a motivima je bio vezan za rodnu Slavoniju, Baranju i rodni grad Osijek. Slikao je pejzaže s poljem maka, žita, sjena, a često i motive vezane uz vodu Drave i Dunava ili motive sa mora, najčešće Pag. Sa jednakim zanimanjem i zadovoljstvom radio je i vedute gradova. U svom umjetničkom izražavanju vješto se koristio svim slikarskim tehnikama, najčešće uljem na platnu, dok je akril kao tehniku koristio u apstraktnim radovima. Učestvovao je na preko tristo slikarskih/humanitarnih kolonija i izlagao na mnogobrojnim zajedničkim izložbama u zemlji i šire. Učestvovao je u radu slikarske kolonije "Petar Dobrović" punih sedamnaest godina, naglasio je tom prilikom likovni kritičar profesor Pero Matić.

SVETOSAVSKA PODRŠKA BANIJCIMA – U Glini je u Hrvatskom domu 27. januara obilježen Sveti Sava, dan i krsna slava SKD-a "Prosvjeta". Obraćajući se prisutnima, predsjednik SKD Mile Radović podsjetio je da je "Prosvjeta" 1944. osnovana u tom mjestu koje je sada pogođeno razornim potresom.

– Izražavajući našu podršku i suosjećajući s građanima Gline i okolnih sela došli smo da na skroman način obilježimo krsnu slavu našeg društva, a vjerovatno i jednog dijela građana s ovog područja i da ne dozvolimo da prirodne katastrofe zaustave naš život, prekinu naše tradicije i običaje.

Nakon što je osveštao slavski kolač, vladika gornjokarlovački Gerasim izgovorio je prigodnu besjedu o značenju Sv. Save.

– Vera svetih i njihov život treba da nam budu putokaz i smisao našeg života. Služenje dvema najvećim zapovestima – ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bližnjima dovode nas da Sv. Savu slavimo kao svetitelja. Bio je misionar, lekar, prosvetitelj, zadužbinar, Hristov čovek i verni sluga, molitvenik za svet, miritelj zavađene braće i susjednih zemalja, pa ga

nazivamo čovekom vasseljske crkve i mnogih naroda. Nažalost, kako u prošlosti, tako i danas ima onih koji sve osporavaju i njegovu ulogu svode u uskogrudni nacionalizam. Nemojmo se čuditi jer je Hristos do danas znak protiv koga se govori i koga se osporava i kamen spoticanja za mnoge ljude. Ali samo narod koji se ne stidi svog imena, imena svog jezika i pisma te svog predanja, zaslužuje i imaće svoju budućnost, rekao je vladika Gerasim koji je podsjetio na mnoge poznate ličnosti poniklim s područja Banije.

Skup je pjevanjem himne Sv. Savi i drugih pjesama uveličala Jovana Lukić, a osim rukovodilaca SNV-a i "Prosvjete" te zastupnika SDSS-a, otpravnika poslova u ambasadi Srbije Davora Trkulje i gradonačelnika Gline Stjepana Kostanjevića prisustvovali su mu i aktivisti SNV-a i članovi Prosvjete.

Nakon skupa, učesnici su otišli na otvaranje Banijske kuće u kojoj će aktivisti SNV-a pružati pravnu, socijalnu i humanitarnu pomoć, te prikupljati podatke za obnovu i razvoj tog područja pogođenog razornim potresom, a u kojoj su i prostorije glinskog pododbora Prosvjete. Objekt je na korištenje dao historičar i aktivist SNV-a Igor Mrkalj, svakako jedan od najvećih poznavalaca historije Gline.

PUTEVI SVETOSAVLJA – Sveti Sava kao krsna slava obilježen je i u pododboru Osijek, ali je s obzirom na epidemiološku situaciju, program obilježavanja snimljen i objavljen na novom Youtube kanalu pododbora Osijek. Snimanje je obavljeno u prostorijama pododbora, hramu Uspešnja Presvete Bogorodice u Osijeku, te u privatnim domovima pojedinih učesnika. U programu su sudjelovali članovi muzičke i književne sekcije osječkog pododbora SKD-a "Prosvjeta".

Savindan je obilježen i u prostorijama borovskog pododbora "Prosvjete". Zbog epidemioloških mjera, na skupu su bili samo članovi Predsjedništva. Slavski kolač i žito osvetio je borovski protojerej stavrofor Dragan Serdar, a nakon obreda prikazana je prezentacija "Sveti Sava u stihovima" koju su pripremile Sanja Spasojević i Radmila Latas koja

je naglasila da je Sveti Sava vječna inspiracija. U okviru prezentacije prikazani su ranije snimljeni video uradci na kojima djevojčice Jovana Spasojević, Sara Ostojić, Mia Rakazović i Milica Kovačević deklamiraju stihove. Prikazani su i spotovi pjesama Himna Svetom Savi i Sveti Sava u izvođenju Jovane Serdar i Katarine Lukić, a tom prilikom organizirana je i izložba radova djece iz vrtića i škole.

Za razliku od ranijih godina kad su učenici Srpske pravoslavne opšte gimnazije Kantakuzina Katarina Branković u Zagrebu na krsnu slavu svoje ustanove pripremali bogat program i predstavljali svoje radove, ovogodišnji Sveti Sava obilježen je samo u kapeli u krugu gimnazije. Liturgiji su prisustvovali učenici četvrtog razreda, jedinog koji je tada pratio nastavu u učionicama, nastavnici, ostalo školsko osoblje, ali i nekolicina prijatelja škole.

– Sveti Sava, kao što je slučaj i sa svim drugim svetiteljima, ne pripada samo jednom prostoru i narodu, već je univerzalan čovjek. Svetost se i sastoji u tome da čovjek koji je čitavim svojim bićem u zajednici sa Bogom, prevazilazi svoje biološke okvire i postaje sav duhovan, sav Hristov, a to znači da pripada svim ljudima, svim prostorima. Takav čovjek prevazilazi i vreme i pripada svim vremenima, naglasio je mitropolit zagrebačko ljubljanski Porfirije u svom obraćanju.

BOJE VUKOVARA – U novom prostoru Galerije „Branimir Kurucić“ 10. februara otvorena je izložba slika Boje Vukovara – retrospektiva likovnih kolonija održanih 2019. i 2020. godine. Izložbu je pjesmom Svetom Savi otvorio duet Vukovarskog srpskog pevačkog društva „Javor“ Aleksandra Krtinić i Vanja Borojević, nakon čega su uz pozdravnu riječ predsjednika pododbora Milenka Živkovića, o izložbi na kojoj su izloženi radovi 18 autora govorile Nevenka Lukić i Milica Šarčević. Predviđeno je da ova izložba bude prikazana i u prostorijama „Prosvjete“ u Zagrebu.

SVESKE ZA ROĐENDAN – Sredinom februara učenici osnovnih škola koji uče srpski jezik i ćirilicu po nekom od nastavnih modela dobili su prigodne sveske za učenje azbuke s motivima iz pjesama Grigora Viteza.

– SNV svake godine priprema tematski kalendar, a kako je ove godine posvećen poznatom autoru za djecu Grigoru Vitezu, odlučili smo pripremiti popratne sveske koje će biti podijeljene osnovnoškolcima koji uče srpski jezik i ćirilicu po nekom od modela nastave. Sveske su namijenjene učenju azbuke, pri čemu nam je važno revitalizirati pisana ćirilična slova, s obzirom da su ih danas pomalo zaboravile čak i starije generacije koje su učile pisanje ćirilice ističe Nina Čolović, voditeljica odjela za obrazovanje u SNV-u.

Postoje dvije verzije sveski, sa štampanim i pisanim slovima, uz motive iz pjesama Grigora Viteza. A osim sveski koje će pokriti potrebe svih škola u kojima se srpski jezik uči po nekom od modela, tiskali smo i 1.000 komada više da bismo ih mogli podijeliti roditeljima i djeci koji su zainteresirani za samostalno učenje ćirilice. U koordinaciji sa školama i našim učiteljima koji tamo rade nastojimo pokriti sva područja, rekla je.

SRETENJE KROZ SLIKE – Crkveni praznik Sretenje Gospodnje, koji je i Dan državnosti Republike Srbije, obilježen je 15. februara u Vukovaru gdje je u prostoru Srpskog kulturnog centra otvorena izložba s 30 slika posvećena znamenitim Srbima – reprinti originalnih slika srpskih vladara, političara, naučnika i drugih istaknutih ličnosti srpske historije. Dan Sretenja 1804. godine presudan je za istoriju srpskog naroda, jer je tog dana Karađorđe Petrović podigao u Orašcu Prvi srpski ustanak. Na Sretenje 1835. godine u Kragujevcu je proglašen i prvi ustav Kneževine Srbije, poznat kao Sretenjski ustav, a Srbija na ovaj dan slavi Dan državnosti, rečeno je tom prilikom.

– Ova izložba je naš mali doprinos povodom ovog velikog praznika. Sa druge strane, poslednjih godinu dana imali smo nedostatak aktivnosti uzrokovanih pojavom koronavirusa. Zbog toga smo sada i odlučili da krenemo sa određenim programima u meri u kojoj nam je to trenutno dozvoljeno, rekao je direktor SKC Srđan Sekulić.

Izložba je postavljena u saradnji SKC-a i Generalnog konzulata Republike Srbije u Vukovaru.

– Svake godine obeležavamo Sretenje ili u konzulatu ili u ambasadi u Zagrebu, ali ove godine situacija je specifična i moramo se ponašati u skladu sa tim. Zato je Sretenje obeleženo nešto skromnije, ali ovom izložbom kojom prikazujemo znamenite Srbe želimo da dostojno proslavimo praznik koji se ponovo proslavlja od kada je 2001. Skupština Srbije donela odluku o Danu državnosti, naglasio je generalni konzul Srbije u Vukovaru Milan Šapić.

ZEMLJOTRES JE PRILIKA DA BANIJU PONOVO UZME SUDBINU U SVOJE RUKE I BUDE „NAŠA KUĆA“

ZEMLJA ZA NAS

PIŠE: **Tatjana Dragičević**

Da nije bilo brze akcije srpskih organizacija većina stradalih bila bi pod vedrim nebom, oni koji imaju nekoga odselili bi se u Srbiju ili neku drugu zemlju, a oni koji povremeno rade, na primjer, u Njemačkoj, otišli bi tamo zauvijek. „Potrebe unesrećenih su velike, pomoć im treba odmah, a državi, zna se, treba uvijek više vremena“, kaže Milijana Nožinić iz SNV-a

Prvi sam se put susrela s Banijom u zimu prije nekoliko godina, kada sam krenula u obilazak ljudi koji žive u nepovoljnijim životnim okolnostima. Snijeg u Malom Gracu i Donjem Klasniću prekrio je loše blatnjave puteve i mnoge porušene i dotrajale kuće, „zabijelio“ je snijeg sve one teške životne uslove s kojima se ljudi na ovom području susreću u svakodnevnom životu. Ti „obični mali ljudi“ radovali su se posjeti, govorili kako im je živjeti bez struje, prevoza, bez prihoda dovoljnog za dostojni život... Govorili su o svojim skromnim potrebama i počastili nas čašicom optimizma i životne mudrosti, čašicom rakije.

Kad bih se u proljeće ponovo uputila na Baniju, od Gline preko Roviške, Ravnog Rašća, Maja, Dragotine, Kozaperovice sve do Brestika, oduševljavala su me osunčana brdašća i zeleni pokrov bez kraja. Razveselio me je osmijeh na licu domaćina iz Bojne, zaseoka Potkosa, sretnog iako se do njegovog imanja, ograđenog suncokretima, dolazi nepristupačnim putevima preko kamenoloma i šume. Rastužile su me puste glinske ulice, osmrtnice na kapijama napuštenih kuća u Majskim Poljanama, kuća iz kojih, umjesto ljudi, izlazi šikara.

U mnogim sljedećim odlascima na Baniju, a bilo ih je poprilično posljednjih godina, glavni orijentir u tim nebrojanim predivnim selima bio mi je spomenik žrtvama fašističkog terora u Martinovićima. Taj banijski partizan stoji kao svetionik važnog historijskog vremena u kojem su Banijci sudjelovali u kreiranju vlastite sudbine. Kako se nalazi na samom raskršću

jasno simbolizira sadašnje stanje Banije, one Banije koja ponovo može uzeti sudbinu u svoje ruke i izabrati put koji će zadržati njezine živopisne i borbene ljude.

Nakon nesretnog rata 90-ih Banija spada u potpomognuta i ekonomski nerazvijena područja s visokom stopom rizika od siromaštva i nezaposlenosti. Najvećim dijelom obuhvaća Sisačko-moslavačku županiju koja je treća po broju Srba u Hrvatskoj. Kao i mnoge druge hrvatske regije, Banija je obilježena demografskim problemima – starenjem i emigracijom stanovništva, niskom stopom nataliteta i gotovo zaustavljenim povratkom iseljenog srpskog stanovništva. Već dugi niz godina Srpsko narodno vijeće, zajedno s SKD-om „Prosvjeta“, SPD-om „Privrednik“ i drugim organizacijama pruža različite oblike podrške i pomoći srpskom stanovništvu. Nisu zaboravili na Baniju ni u ovim najtežim momentima kada su je tresli brojni i jaki potresi koji su još jednom natjerali Banijce da se „ponovo rode i krenu ispočetka“, kako kaže Milijana Nožinić (33) iz sela Joševica pokraj Petrinje, radnica Srpskog narodnog vijeća.

Srpske organizacije nisu zaboravile na Baniju u ovim najtežim momentima kada su tamošnju zemlju tresli brojni i jaki potresi koji su još jednom natjerali Banijce da se „ponovo rode i krenu ispočetka“

Srpsko narodno vijeće dan nakon potresa pokrenulo je humanitarnu akciju pod nazivom „Banija je naša kuća“, u sklopu koje se prikupljaju finansijska sredstva i materijalne donacije. Milijana je zajedno sa svojim kolegama i prijateljima krenula u obilazak terena. Zagrebu su prijavljivali potrebe onih koji su pretrpjeli štetu zbog potresa. „Najvažnije je bilo osigurati kontejnere ljudima kojima su kuće teško oštećene. Prvi tjedan prilikom obilaska sela na području Petrinje, Donjih Kukuruzara, Siska, Sunje... nosili smo pakete s prehrambenim i higijenskim proizvodima, zapisivali potrebe za nužnim

smještajem. Koordinirali smo volontere koji su željeli pomoći u popravcima kuća, kao i dolaske 'ambasadora', donatora, a obilaske smo provodili u suradnji s vijećima srpske nacionalne manjine i mjesnim odborima, govori Milijana i dodaje: „Kada se proćulo za akciju, telefon nije prestajao da zvoni, ljudi su zvali sa svih strana“.

Osmišljavajući ime „Banija je naša kuća“ za dobrotvornu akciju 2019. godine, u glavi su mi odzvanjali stihovi: „Ovo je zemlja za nas / Ovo je zemlja za sve naše ljude/ Ovo je kuća za nas/ Ovo je kuća za svu našu decu...“

Od osam ujutro od istovarišta „Pigik“ u Petrinji pa sve do sumraka, Milijana je pratila istovar kontejnera, zajedno s Civilnom zaštitom. „Postavljanje kontejnera radilo se u vrlo teškim uvjetima – snijeg, loši putevi, blato, kiša..., a novi potresi dodatno su otežavali rad i povećavali potrebe“, objaš-

njava Milijana. Iako radi u Zagrebu, ona svaki vikend ide kući i pomaže roditeljima u razvoju obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva. „Lijepo mi je živjeti na Baniji u svom rodnom kraju, to je bogat kraj, imamo pristup vodi, poljoprivrednim površinama, puno sunčanih dana i nismo na kraju svijeta, kao što mnogi misle. Sedamnaest kilometara smo od Bosne i Petrinje, a 70 od Zagreba. Sve nam je nadohvat ruke, a opet smo u prirodi“, pojašnjava Nožinić i zaključuje: „Ljudi su se ovdje naučili boriti. Prisilno su napustili svoje kuće u vrijeme rata i baš zato ovaj put nisu htjeli ponovo napustiti ono što su teško stjecali nakon povratka. Najbitnije im je bilo da ostanu sa svojim porodicama i životinjama, ispred svog kućnog praga pa makar spavali u autu“. Na pitanje što bi bilo s ljudima da nije bilo ove akcije, Milijana odgovara: „Većina bi bila pod vedrim nebom, oni koji imaju nekoga, odselili bi se u Srbiju ili neku drugu zemlju. Oni koji povremeno rade, na primjer, u Njemačkoj, otišli bi tamo zauvijek. Potrebe unesrećenih su velike, pomoć im treba odmah, a državi, zna se, treba uvijek više vremena“.

Ljuba Vrga (50) iz Gline, također je od prvog dana uključena u ovu humanitarnu akciju te radi na projektu „Od vrata do vrata“, koji je pokrenuo Odjel za socijalna i humanitarna pitanja SNV-a u sklopu kojeg pruža uslugu prevoza i pratnje starijih osoba na području Gline. Zbog razbacanosti sela i velikog broja korisnika njezin radni dan u prosjeku traje i po 10 sati. Srećom, poznaje teren kao svoj dlan što je nužno u realizaciji akcije. „Sat vremena nakon potresa krenula sam u obilazak terena, počelo je telefoniranje i dogovaranje oko načina pomoći i spašavanju ljudi iz oštećenih objekata.

Ljuba Vrga

Tako je izgledala moja svakodnevnica“ kaže Ljuba. „Srećom, Crveni križ je vrlo brzo organizirao prihvatni centar za ljude koji su ostali bez kuća, u trku smo jedni drugima prenosili informacije gdje je tko, koga treba prevesti. Vatrogasci su na ulicama raskršćivali ceste, skidali oštećene zidove da se ne bi srušili i nekoga ozlijedili, ljudi su se samoinicijativno organizirali, pomagali jedni drugima. Počeli su se prekrivati manje oštećeni krovovi. Već su se u večernjim satima pojavili ljudi iz Zagreba noseći vodu, hranu, deke, nudeći od kuće do kuće, ne pitajući ni za naciju ni za vjeru“, prisjeća se Ljuba.

„S obzirom da sam prvih par dana bukvalno sama morala koordinirati sve vrste pomoći sa svih strana, slati informacije o stanju na terenu, navigirati sve naše volontere, radni dan mi je trajao i po 18-19 sati. U vrlo kratkom vremenu SNV je uspio sastaviti krizni štab u svakom gradu i općini koji je imao sve informacije sa terena radi pružanja adekvatne pomoći. U dogovoru sa djelatnicama ljekarni, mogli smo podići lijekove za starije, bez obzira na to što liječnici nisu imali gdje raditi; morali smo ih dostaviti ljudima po udaljenim selima. Prvi nam je i najvažniji zadatak bio obezbijediti kontejnere ili mobilne kućice za smještaj ljudi koji nisu htjeli sa svojih imanja. Već četvrtog januara počeli smo sa isporukom prvih kontejnera“, naglašava Vrga.

Dajana Žarković (25) iz Gline, također je uključena u ovu akciju. Objašnjava da je prvih nekoliko dana nakon potresa bilo kaotično: „Puno je bilo osobnih tragedija, puno problema i puno ljudi koji nisu pretrpjeli štete zbog potresa, ali su se obraćali SNV-u zbog straha za život i živote svoje obitelji. Na sve to trebalo je odgovoriti u što kraćem roku, dati ljudima osnovne informacije da znaju što i kako dalje“.

„Najvažnije je bilo osigurati kontejnere ljudima kojima su kuće teško oštećene. Prvi tjedan prilikom obilaska sela na području Petrinje, Donjih Kukuruzara, Siska, Sunje... nosili smo pakete s prehrambenim i higijenskim proizvodima, zapisivali potrebe za nužnim smještajem“

Kao pozitivnu posljedicu potresa, Dajana ističe senzibilitet i razumijevanje ostatka Hrvatske i okolnih zemalja, posebno Srbije i BiH za ovim krajem i nevoljom koja ih je snašla. „U prvim danima potresa, volonteri su se stavljali na raspolaganje SNV-u, a mi smo ih koordinirali da bismo hitno sanirali što više najtežih oštećenja“, govori Dajana. Dodaje da je zbog veličine i posebnosti terena bilo neophodno stvoriti čvrstu mrežu terenskih volontera koji će osigurati prave informacije o potrebama, što je kroz kratak period i postignuto. Koordiniranje volontera, uz rad na spomenutom projektu „Od vrata do vrata“ sada joj je svakodnevna aktivnost. Žarković kaže da se život na Baniji i prije potresa ne bi mogao nazvati pravim životom zbog velike ekonomske i demografske nerazvijenosti.

„Odustanje od poljoprivrede, napuštanje poslova i odlazak ljudi u druge zemlje dovodio je u pitanje budućnost cijelog kraja. Potres je kod nas samo multiplicirao sve probleme, te stvorio ogroman teret na ionako već oboljelim i krhkim leđima Banije. Što prije je potrebno izgraditi nove kuće, objekte i ostalu infrastrukturu, treba nastaviti intenzivno graditi gospodarsku, zanatsku i poljoprivrednu Baniju. To je sve što je potrebno da bi jedna mlada obitelj poput moje ostala, iliti opstala na Baniji“, zaključuje Dajana.

Akcijom „Banija je naša kuća“ prikupljeno je preko dva milijuna kuna, a materijalnih donacija u vrijednosti preko tri milijuna. Dosad je osigurano čak 138 kontejnera, zadovoljene su mnoge druge potrebe u vidu prehrambenih i higijenskih paketa, građevinskog materijala, namještaja, peći na drva, bijele tehnike... U sklopu akcije SNV je otvorio urede u Glini i Petrinji, organizirao je skladište u Vrginmostu, te volonterski i građevinski tim zbog što brže i dostupnije pomoći. Spomenuti projekt „Od vrata do vrata“ proširio se i na područje Petrinje. Osim domaćinstvima, SNV je pružio materijalnu

Dajana Žarković

i financijsku pomoć mnogim ustanovama i organizacijama – petrinjskoj bolnici, Dobrotvornom društvu „Merhamet“, Crvenom križu Hrvatske, Crvenom krstu Kostajnice u BiH...

Kao pozitivnu posljedicu potresa, Dajana Žarković ističe senzibilitet i razumijevanje ostatka Hrvatske, Srbije i BiH za ovim krajem i nevoljom koja ih je snašla

No, potrebe i problemi na Baniji nadilaze mogućnosti i nadležnosti udruge kao što je SNV. Velike materijalne štete uzrokovane potresom, kao i siromaštvo i loša infrastruktura s kojim se stanovnici Banije susreću desetljećima nakon rata, ne mogu biti prepušteni humanitarnom radu i volji pojedinaca i udruženja. Humanitarni rad neupitno je važan i koristan, ne samo zbog pružanja konkretne pomoći, nego i zbog poticanja društvene solidarnosti i empatije, ali socijalni problemi ovakvih razmjera zahtijevaju sistemski rješenja. Boris Milošević, potpredsjednik Vlade RH, koji od potresa neumorno provodi dane na banijskom terenu, navodi da su razmjeri serije potresa koji su pogodili Baniju ogromni.

„Zaprimljeno je više od 48.000 prijava oštećenja, preko 12.000 objekata je teže oštećeno. A sve to u kraju koji ima više od 450 naselja koja su raštrkana poput arhipelaga, povezana loše održanim putevima bez osnovne infrastrukture. Banija je i prije potresa bila osuđena na polagano odumiranje, a potres će – ili ubrzati taj proces, ili dati jedan novi poticaj, dati iskrnu zaokreta koji će taj kraj učiniti poželjnim za život. Dobra strateška odluka Vlade je da se dovrši autoput prema Sisku, ali to je samo početak u dobrom

Milijana Nožinić i patrijarh srpski Porfirije

smjeru. Obnova ne smije završiti samo na obnovi i popravku kuća, onog što je bilo. Za život na Baniji nam trebaju projekti, privredni i infrastrukturni, koji će dati cijelom prostoru novu vrijednost koju nije imao prije potresa. I na tome ćemo raditi“, poentira Milošević.

Da, s Banijom sam se prvi put srela u zimu prije nekoliko godina, sretala sam tada obične ljude koji su mi pričali o problemima i o životu u oskudici. Život ljudi na Baniji i prije potresa bio je težak, mislila sam na njih tokom izrade programa konkretne pomoći. Osmišljavajući ime „Banija je naša kuća“ za dobrotvornu akciju 2019. godine, u glavi su mi odzvanjali stihovi: „Ovo je zemlja za nas / Ovo je zemlja za sve naše ljude/ Ovo je kuća za nas/ Ovo je kuća za svu našu decu.../ U svakom porazu ja sam video deo slobode/ I kad je gotovo/ Za mene, znaj, tek tad je počelo.../ Čujem - vrati se/ Čujem - ostani/ Čujem - vrati se/ Ne idi, ne idi, ne!...“

I ne bi, ljudi s Banije, zaista ne bi, odlazili i ne bi se u Baniju uselila „bijela kuga“ kad bi Republika Hrvatska i u praksi i stvarnosti bila socijalna država, kao što je definirano Ustavom. Što se Banije, ali i drugih naših „pasivnih krajeva“ tiče, sad je prilika da se pređe iz riječi u djela.

SVI SMO MI OZBILJNO BOLESNI

BORIS MILJKOVIĆ, REDATELJ I KNJIŽEVNIK

Naš problem nije prevashodno politički nego medicinski. Ako bi politika, koja je po definiciji vrhunska veština ophođenja sa milionima ljudi, htela da nam pomogne, onda bi ona to najbolje učinila ako bi nam pomogla da izađemo iz svih naših bolesti. A ne da nam stvara nove bolesti i otežava nam da se rešimo onih starih

RAZGOVARAO: **Bojan Munjin**

Jedan od značajnih predstavnika tog legendarnog *novog vala*, muzičkog i uopće umjetničkog pravca početkom 80-ih u Jugoslaviji bio je i Boris Miljković, koji je u to vrijeme upravo bio diplomirao filmsku i televizijsku režiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. U estetici, bilo je to doba drskog poigravanja stilovima a u društvu je među mladima vladalo neko neobuzdano pobratimstvo lica u svemiru, uz muziku rokenrola i vrlo heretično štošta drugog. Tokom 80-ih Miljković je bio autor niza televizijskih emisija i filmova; *Niko kao ja*, *Rokenroler*, *Ruski umetnički eksperiment* i *Šumanović – komedija umetnika*, te dokumentarca Put u budućnost, koji se bavio jugoslavenskom likovnom umjetnošću druge polovine 20. vijeka. Na pariškoj Sorboni je krajem 2000. i početkom 2001. godine bila postavljena njegova video-instalacija *Medijska opera* a retrospektiva njegovih video-radova bila je otprilike u isto vrijeme predstavljena u Muzeju suvremene umjetnosti u Houstonu. Režirao je kazališne predstave i radio je video-instalacije za mnoge od njih, napisao je četiri knjige kratkih priča i novela a za roman *Čaj na Zamaleku* (Geopoetika, 2002.) dobio je Nagradu „Isidora Sekulić“. Danas Boris Miljković radi kao kreativni direktor na RTS-u i predaje na Univerzitetu u Novom Sadu. Njegov novi dugometražni film *Povratak kući – Marina Abramović i njena deca* privukao je značajnu pažnju i publike i kritike a njegova najnovija knjiga priča „Jugosloveni“ (Geopoetika 2020.) ušla je u uži izbor za NIN-ovu nagradu.

Vaša knjiga „Jugosloveni“ nije ni roman, ni zbirka priča u klasičnom smislu, nego nakupina memorabilija o bivšem vremenu i ljudima u njemu. Zašto ste odabrali ovakav način pripovijedanja?

Boris Miljković: Pisanje je moj način izražavanja, zajedno sa drugim poslovima koje radim, pa bih tako i rekao da ja nisam odabrao temu, ona je naprosto nadošla. Tačno je da su „Jugosloveni“ neka vrsta memorabilija ali to nije bilo pisanje sa predumišljajem, nego me je ta tema sama vodila. Kao i svako sećanje tako i ova priča o Jugoslovenima nije istinita priča nego je plod mojih uspomena, ali i želje da prikažem jednu generaciju za koju danas više nismo ni sigurni da je postojala. A te moje memorabilije govore o tome da je taj narod ipak postojao i da za njega nije bilo važno gde je u toj zemlji bio rođen, nego je za njegove predstavnike bila važna neka njihova emotivna i ako hoćete estetska pripadnost.

Ko su Jugosloveni u vašim pričama?

Boris Miljković: Svi mi pripadamo nekim generacijama i na moju sreću ili na moju žalost ja pripadam upravo toj generaciji Jugoslovena. Možda vredi saopštiti ovoj generaciji koja dolazi za nama da smo mi, bez obzira šta smo mi ili naše porodice mislili o trenutnoj vlasti, bili u stanju da pred strancima koji su paušalno napadali ovo ili ono u Jugoslaviji i na Balkanu, da tu zemlju sasvim iskreno odbranimo. Posledica ovog pisanja je registracija jedne generacije među postojećim ili nepostojećim grupama, koja je sebe zvala Jugoslovenima. Treba još dodati da se jugoslovenstvo danas u raznim krajevima bivše države smatra lošim nasleđem, povezanim sa ljudskom slabošću ili političkom pokvarenošću i onaj kome prilepe etiketu jugonostalgičara, taj je nagrabusio i ovde i tamo. Taj emotivni osećaj odbačenosti Jugoslovena danas je gotovo jedinstven na planeti Zemlji. Postoji ono anegdotalno pitanje

koje je zaista izgovoreno u toj generaciji Jugoslavena: Ako nas ima ne baš toliko malo i ako smo izgubili svoju zemlju, hajde da se obratimo Ujedinjenim narodima da nešto uradi po tom našem pitanju. I ova dosetka i moje pisanje susreću se u nekom duboko proživljenom iskustvu. Mislim na kraju da sa obe strane ove hrvatsko-srpske barijere postoji jedna velika nužnost i potreba približavanja te neželjene grupe ljudi mešanih brakova, religija i kultura, bez obzira na nepovoljne stavove trenutnih režima i ta grupa se sve više širi. Vidim, sudelujući u javnim medijima i predavajući na raznim fakultetima, da postoji ovde puno mladih ljudi koji bi hteli da idu na koncerte u Zagreb ili onih iz Zagreba da se zabavljaju u Beogradu, i tako se, uz ponešto tuge s obzirom na trenutnu situaciju, rehabilituje ideja da je svet jedan i da ga mi svi trebamo upijati svim srcem i svom dušom. Jugoslaveni pripadaju takvom jednom korpusu ljudi. Prema toj grupi ja se odnosim literarno, nemam nikakav ni politički ni socijalni stav šta da radimo sa Jugoslavenima, ali ne mogu ni da prećutim da oni postoje kao realna činjenica.

Osamdesete su za mladu generaciju kojoj ste vi pripadali, prošle u znaku „seksa, droge i rokenrola“ ali to je bilo i vreme razočarenja u socijalizam i njegova obećanja?

Boris Miljković: Za mene je to bilo vreme blještavila i vreme kada je svako imao neku šansu. Recimo u novinarstvu, muzici, pozorištu, televiziji i proširenim medijima, čime sam se ja tada bavio, te ravnomerne šanse su se vrlo brzo videle. To je bilo vreme eksplozivnog razvoja najrazličitijih umetnosti, koje su bili jako dobra prethodnica onoga što danas pomalo pežorativno zovemo kreativnim industrijama. Osamdesete su bile vreme nekog apokaliptičnog šika; sve je tako snažno bljesnulo a onda se odjednom početkom 90-ih sve srušilo. Ta atmosfera prisustva bliske propasti, u trenutku jedne razdražane mladosti, mogla se osetiti u 80-ima, a jedan od značajnih primera tog apokaliptičnog trenutka je svojevrsni performans Titove sahrane, kada je taj voz išao od Ljubljane, preko Zagreba i kada je stigao u Beograd. Od tog trenutka moglo je da se vidi, malo po malo, da se rađa jedno novo vreme, bolje ili gore i da dolaze neki novi ljudi. Mi smo te 80-e preživeli u nekom veselom plesnom koraku, na nogama koje su igrane. Bila je to generacija mladića i devojaka koji su sa radošću želeli jedni druge i sa strahom pevali o onome što dolazi. O tom vremenu koje dolazi govorilo se na puno različitih načina, kroz pesme *Idola* („Maljčiki“) ili *Šarlo akrobate* („Krokodili dolaze“); o tome su pevali Zoran Predin, *Ekatarina Velika*, *Pankrti* i drugi.

Šta je ostalo od svega toga danas?

Boris Miljković: S obzirom da ja imam mnogobrojnu porodicu pa često kuvam, prvo što mi pada na pamet da je ostalo iz tog vremena je *Kulinarika*, sajt o kuvanju koji ja često posećujem. Mnoštvo odgovora na vaše pitanje čovek može sresti na toj elektronskoj stranici: javljaju se direktori firmi, domaćice, inženjeri, seljanke, dizajneri i profesori iz najraznorodnijih krajeva koji nude svoje kuvarске recepte. U tim milionima razmena hrane, jela i ukusa stvara se jedan autentični kozmos koji je meni nalik na te poetski stvorene Jugoslavena. Na tom sajtu vi nećete naći niti jednu pa i najdalju aluziju koja se tiče porekla, krvnih zrnaca i prošlosti, nego je taj zajednički sto i lonac na njemu središte tog svemira oko kojeg se svi okupljamo. Atmosfera *Kulinarike* je neko dobro zaveštenje tih dobrih vremena iz 80-ih, kada smo mislili da nam jezici i nisu tako različiti, da se naša hrana može ukrštati na mnogo ra-

zličnih načina, da možemo priznati Makedoncima da najbolje znaju da prave 'gravče', Slovencima njihova jela, Dalmatincima najboljeg brancina na gradelama a Srbima njihov pasulj i roštilj. Takva atmosfera je na ovom sajtu netaknuta, jednako kao što i dan danas vlada uzbuđenje kada Zagrepčanima pričate o Kalenića pijaci u Beogradu ili Beograđanima o tržnici Dolac u Zagrebu.

Koliko tom zajedničkom južnoslovenskom stolu sa mnoštvom jela, politika može pomoći a koliko mu odmaže?

Boris Miljković: Pa naš problem nije prevashodno politički nego medicinski. Ako bi politika, koja je po definicija vrhunska veština ophođenja sa

milionima ljudi, htela da nam pomogne, onda bi ona to najbolje učinila ako bi nam pomogla da izađemo iz svih naših bolesti. A ne da nam stvara nove bolesti i otežava nam da se rešimo onih starih. Ja zaista mislim da smo svi mi bolesni i da nam treba ozbiljno lečenje ali ako bi tu tezu hteo na momenat da stavim po strani i da se samo bavim „stvarnošću“, onda bi čitavu tu našu realnost mogao da okarakterišem kao hronični nedostatak kompetencije i kao veliki zaostatak za procesima koji su već izvršeni na drugim meridijanima, čak i u našem susedstvu. Mi se svi moramo složiti da je još u davnim vremenima, među feudalnim državicama u Evropi, postojao određeni sistem od dna do vrha i osećanje ko šta treba da radi i ko je za šta nadležan i ko za šta treba da se obrazuje. Na taj način se stvarala Evropa, koju mi danas prepoznajemo. Kolikogod su se austrougarski sistem i onaj turski razlikovali, uloge svih nas u tim sistemima su bile minorne i mi smo u njima uvek bili na kraju hranidbenog lanca. Relativno kasno smo iz svega toga izašli i oslobodili se i danas – apstrahujući ponavljam da smo svi mi teško bolesni – nalazimo se bar sto godina iza svih ostalih. Da bismo ih stigli, mi bi trebali da učimo, ali nekako nismo vični učenju pa se onda malo međusobno koljemo pa opet učimo. Taj naš krivudavi put verovatno je i uzrok i posledica te naše hronične bolesti. Svejedno, taj put moramo proći. Dobra vest je da dolaze nove generacije koje se izvlače iz tog otrovnog kazana svih naših boletica.

Vi spadate u grupu, najšire gledano, vizualnih umjetnika. Što to u vašem slučaju konkretno znači? Kakvi su vaši interesi i tip estetike koja vas zanima, nekada i danas?

Boris Miljković: Često sam, misleći o tome čime se bavim, procenjivao sa žalošću da se u najvećem delu svoga rada nisam bavio samo jednom temom, da bih onda tu temu doveo do savršenstva. Ali tako je to bilo onda kada su se delile te mrvice umetnosti i meni je zapalo dosta tih različitih mrvica u radu, od novinarstva, preko pisanja, muzike i filma, i ja sam se paralelno bavio tim različitim parčicama koji imaju veze sa umetnošću i čine, ajde da kažemo, ukupni mozaik mog rada. Sa druge strane, vreme u kojem sam ja i u kojem smo svi mi stasavali, to je bilo vreme proširenih medija, u kojem su vizualne umetnosti izašle iz tih nekoliko niša u kojima su se do tada nalazile. Dotadašnje slikarstvo, vajarstvo i arhitektura su se spojili sa fotografijom i filmom, pozorištem, videom i performansom i granice između ovih estetika postajale su sve tanje. I odjednom, u 80-ima je došlo do potpuno novog definisanja umetnosti uopšte. Sada, pod stare dane meni je recimo jako prijalo jedno duže druženje sa Marinom Abramović i u razgovorima sa njom mogao sam da rekapituliram i sve ono čime sam se ja bavio u vizualnim umetnostima, od sredine 70-ih pa dalje. Podsetio sam se kroz šta smo sve prošli moj kolega Branimir Dimitrijević Tucko i ja, sa kojim sam napravio dosta zajedničkih radova a kasnije i svi naši prijatelji. Čini mi se da smo u tih više od 30 godina prošli jedan interesantan proces menjanja, kao grupa dece koja se skupljaju nedeljom u Beogradu oko Miloševe česme i međusobno razmenjuju sličice. Tako sam i ja u mladosti menjao sličice sa svojim prijateljima iz rokenrola, slikarstva i filma a u ovim godinama menjam sličice sa Marinom Abramović, pozorišnim rediteljem Dejanom Mijačem i drugima. Na taj način smo, stalno menjajući te sličice, Tucko i ja, postali, mogu to da kažem, neka vrsta reformatora televizije, jer smo shvatili da u početku stvaranja tih proširenih medija, postaje moguć nov način montaže, upotrebe svetla, vizualnog identiteta i celokupne dramaturgije finalnog proizvoda. Ako bih sam sebi hteo da

dam neku pionirsku ulogu onda mogu da kažem da smo mi u 80-ima započeli jedan poetski iskaz koji se kasnije razvio u estetiku recimo trominutnog videa, koji će kasnije postati jako značajan za različite vrste medija, veza sa umetnošću, komunikacije uopšte i političke misli ako hoćete.

Kao i svako sećanje tako i ova priča o Jugoslovenima nije istinita priča nego je plod mojih uspomena, ali i želje da prikazem jednu generaciju za koju danas više nismo ni sigurni da je postojala

Što se danas događa s tom nekadašnjom generacijom umjetnika koja je u mladosti međusobno mijenjala sličice?

Boris Miljković: S obzirom da živimo i dalje i kako nismo umrli sa krajem te epohe, mi se danas snalazimo već kako ko može: neko je ostao u umetnosti, neko je otišao u biznis, treći u politiku. Na poziciji na kojoj se nalazim danas, ja mislim da će umetnost ponovo morati da redefiniše samu sebe: da li nastupa vreme umetnika opšte prakse, ili ćemo morati da se vratimo prema jako usko profilisanim profesionalcima, koji će pokušati unutar svojih kompetencija doći do novih spoznaja. Naša generacija bila je rezultat jednog logičnog redosleda: ako hoću da budem uobražen onda ću da kažem da je ta generacija i u evropskim okvirima, u poslednjim decenijama 20. veka, promovisala neku vrstu nove renesanse, koja se u istoriji umetnosti pojavljivala pod raznim nazivima, među ostalima i kao postmoderna. Ono što je bilo presudno za tu generaciju jeste sloboda da se miksuju različiti stilovi, žanrovi i estetike, sve do veštine ukrštanja različitih medija. Bio je to rezultat stava da se stvarnost može gledati iz mnogih uglova i da se ona ponovo sklapa igrom sa različitim kamenčićima. Konačno, zato što sam savladao takvu kompleksnu veštinu, ja sam kroz sve ove godine još uvek u stanju da svojoj porodici omogućim kakvu-takvu pristojnu egzistenciju. Svakako će nova generacija izgraditi novu stepenicu u poimanju umetnosti i njene komunikacije sa društvom i ja se nadam da ću iz komfora i mira mojih godina moći da je posmatram.

**Jednom je dirigent Oskar Danon rekao da se jedini trenutak, u kojem je on pronašao kamenčić svoje umetnosti, dogodio kada je dirigo-
rao orkestrom u operi „Don Kihot“ u Parizu pre mnogo godina. Postoji li trenutak kada je vaša generacija imala taj kamenčić u rukama?**

Boris Miljković: Naša generacija je u jednom trenutku imala taj kamenčić u posedu, u trenutku razumevanja da ono što ta grupa ljudi radi zaista nešto vredi, i da polje tih proširenih medija jeste naša teritorija. Mi smo to vrlo artikulirano osetili u jednom trenutku ali smo dozvolili da nas stvarnost odnese... Naša generacija je bila korumpirana ratom i promenama koje su usledile i umesto da se ponovo podignemo, u tom trenutku mi smo se na neki način razbili. Prepustili smo tu teritoriju koju smo stvorili i na njoj stajali sa obe noge i tako je suvereno održavali. A onda smo onom vrstom korupcije

da je bolje u Londonu nego ovde, da svoju umetnost možemo razvijati negde drugde, tu teritoriju polako iz godine u godinu prepuštali nekom drugom. Taj kamenčić naše kreativnosti se sve više smanjivao i krajem 80-ih on je već bio jako mali. Naša generacija i ja sa njom nakon toga, sasvim iskreno, u potrazi je do danas za tim izgubljenim kamenčićem.

Napravili ste dugometražni dokumentarni film „Povratak kući“, o Marini Abramović. Iz vašeg ugla: što je najupečatljivije, kada se spoje specifično podneblje Balkana iz kojeg je ona potekla i umjetnički eros koji ona nosi u sebi?

Boris Miljković: Ako mogu da se pohvalim, upravo smo dobili nagradu za taj film o Marini Abramović, na festivalu u Trstu. Uvek volim u šali da kažem da sam Marinu Abramović upoznao kada sam ja imao 14 godina a ona je bila gola. Ona je tada imala više od 20 godina, bila je vrlo zgodna i otkrivala je performans kao deo svog umetničkog jezika, koji će sa njenim potpisom posle postati vrlo značajan. Kada sam u jednom takvom performansu video Marinu Abramović sasvim nagu to je za moju adolescentsku dob bio pravi udarac u glavu ali i sve ono što se tada, sredinom 70-ih, događalo u Studentskom kulturnom centru u Beogradu ostavilo je veliki utisak na mene. Tako da sve ono što sam ja uvlačio u moje radove u 80-ima imalo je veze sa tim prvim mladalačkim iskustvima. Marina je imala tu sreću ili hrabrost da taj kamenčić upozna vrlo rano: ona je u dobi od nešto više od 20 godina tačno znala šta hoće i šta neće. A onda je imala dovoljno odvažnosti da napravi svoj plan a on je bio u tome da pobegne od kuće, od svoje represivne majke, od svog muža za kojeg se nesretno vrlo mlada udala kada tome nije bilo vreme i da kupi kartu u jednom pravcu za – Amsterdam. Taj gest da je svet njena školjka bio je za nju vrlo oslobađajući; od Balkana, jugoslovenstva, komunizma i autoritarnih roditelja i ona je bez dinara u džepu otišla u taj svet. Iz Amsterdama će ona početkom ovog milenijuma otići u New York i tamo će napraviti zaista fascinantnu karijeru. Taj beskompromisni put za nju neće biti lak i uzrokovaće mnoge nevolje: ona će kao žena vrlo često biti sama, svoju će porodicu morati da gradi na neke druge načine (o tome se delimično radi i u ovom filmu) i treće, njena umetnost, kao neka samoživa aždaja, pojela je jako puno žrtava. Ali to je cena zadržavanja tog jedinog kamenčića u svom fokusu a ne trčanje za nečim drugim. U tom smislu je njena biografija impresivna ali takve su i druge biografije velikih uspeha.

Kada bismo jednim pogledom željeli da obuhvatimo današnju umjetnost i stanje duhova onda bismo mogli reći da na primjer film više nije ono što je nekada bio, da je prestalo vrijeme umjetničkih autoriteta i da svijetom vlada kultura spektakla, reality showa i celebritija. Kako se vi u svemu tome snalazite?

Boris Miljković: U mom odgovoru trudiću se da ne podlegnem stavu da je pre sve bilo uzvišeno a da danas ništa ne valja. Da, vreme uzbuđenja oko igranih filmova je prošlo. Takođe, danas više ne postoji u toj meri takva kultura da na primer sa ženom odeš u bioskop i pogledaš najnoviji francuski film. Interes za umetnički film je mnogo slabiji nego pre i slava današnjih režisera i slava jednog Ingmara Bergmana ne mogu se merititi. Danas su Marvelovi super junaci zamenili velike glumce nekada i sa malo mašte se može predvideti kuda će film ići dalje, prema nekoj vrsti gaminga, video igara sa 3D naočalama i slično. Zarade od takve nove generacije filmova su enormne i više se ne mogu usporediti ni sa starim Hollywoodom, na primer. Veliki film od nekada

otišao je u muzej, jednako kao i štafelajno slikarstvo. I verovatno će svako danas, ko bude mogao, postati deo tog selebritija. Ali ono što je u toj slici bitno jeste da je taj današnji selebriti ipak dovoljno prostran da se u njemu nađu i kreativci raznih vrsta. Nobelova nagrada za književnost, na primer Bobu Dylanu, tu nagradu nije umanjila nego ju je uvećala. Svet se ipak okreće; još uvek postoje male niše ljubitelja filma i ipak postoje filmski režiseri poput Michaela Hanekea ili Paola Sorrentina i drugih, kako god bizarno izgledale stvari oko njih. Moramo se pomiriti sa historijom i životom kakav imamo. Umetnost će se menjati, prelaziće iz jedne sobe u drugu ali neće nestati.

Ja ne mogu reći ni jednu dobru ili lošu reč o ovome što se sada događa, osim činjenice da nas ova kriza neće ničemu naučiti, kao što to slična iskustva iz historije pokazuju

Da li bi u ovom svetu, koji je na mnogo načina iskočio iz zgloba, trebalo možda ispisati pohvale na primjer pandemiji, kao mogućnosti za veliko preispitivanje?

Boris Miljković: To je dobro pitanje, ali nisam siguran da na njega čovek može da ima formulisani odgovor. Civilizacija je prolazila kroz nekoliko epoha pandemija, od kuge do španskog gripa, sa znatno većim brojem žrtava, ali treba se podsetiti i na dva svetska rata koje smo sami izmislili a nisu se oni iskrali sa neke pijace u Wuhanu. Ja ne mogu reći ni jednu dobru ili lošu reč o ovome što se sada događa, osim činjenice da nas ova kriza neće ničemu naučiti, kao što to slična iskustva iz historije pokazuju. Kada ovo prođe mi ćemo ponovo izaći na ulice i početi da se grlimo i ljubimo i odlazimo u restorane i da živimo do nekog novog pokolja, onog kojeg smo sami proizveli ili onog koji nam je donela priroda. Čak i za našeg tvorca na nebu je takav neprestani scenarij kataklizmi i lošeg izvlačenja iskustava verovatno prilično depresivan. Čovek o svemu tome naprosto ne može da priča bez velike doze cinizma.

Vaša mnogobrojna porodica koju ste spomenuli u ovom razgovoru znači zapravo činjenicu da ste vi otac petoro djece. Francuzi kažu da u životu treba napisati knjigu, posaditi jedno drvo i roditi dijete. Da li su djeca, nakon svega, jedan od velikih zaloga našeg postojanja?

Boris Miljković: Ta činjenica o brojnosti moje porodice trebala bi me ispunjavati radošću ali ona me ispunjava strepnjom, ako pogledamo sve ono što se na našoj planeti događa, od ratova i politike pa na dalje. Pitanje svih pitanja jeste kakva će biti budućnost naše civilizacije i da li će za deset godina uopšte biti nekoga ko će moći da čuje o stvarima o kojima mi sada pričamo. Ja imam decu koja uživaju u životu ali moje nespokojstvo i sumnja lebdi nad svetom u koji oni upravo ulaze. Mogu se samo nadati da će oni uspeti da se izbore za sebe ali glavno pitanje za nas je šta smo im ostavili. Za sebe mogu jedino reći da ću se truditi da iza sebe u ovom životu pometem koliko god mogu.

ОБИЉЕЖЈА И ВРИЈЕДНОСТ БАНИЈСКОГ ПРОСТОРА И АРХИТЕКТУРЕ

БАНИЈСКЕ КУЋЕ

пише: Паулина Арбутина

Многе старе банијске куће, напуштене, зарасле у шипражје, без врата и прозора, годинама изложене прокишњавању, успеле су одољети снажном потресу који је чак уништио стамбене јединице обновљене прије двадесет година, након рата деведесетих, и тиме проказао цивилизацијску срамоту, људску немарност и неодговорност

Разорни банијски потрес од 6,2 по Richterу, храбро су издржале старе, дрвене куће грађене по методама народног градитељства. Грађене, највећим дијелом у првој половини 20., али и у 19. вијеку, много прије времена високих зиданих спратница, нових урбанистичких и архитектонских рјешења гомилања бетона и зидина, те банијске куће од плаћке непоколебљиво и непоражено преживјеле су многе оновременске друштвене невоље, ратове, пустошења, исељавања, и све људске небриге и заборављеност, поготово у посљедњих четврт вијека. Многе старе банијске куће, напуштене, зарасле у шипражје, без врата и прозора, годинама изложене прокишњавању, успеле су одољети снажном потресу који је чак уништио стамбене јединице обновљене прије двадесет година, након рата деведесетих, и тиме проказао цивилизацијску срамоту, људску немарност и неодговорност. Друштвено-политички, историјски или боље речено, судбински предодређена за старачка имања, стара банијска кућа остала је егзистирати у простору показујући трајну, традицијску вриједност. И док масовно банијски простор, након немилог потреса попуњавају лимени контејнери и камп кућице, објекти страни брежуљкастом поднебљу, хладним, вјетровитим зимама, кишовитим прољећима испуњеним поплавним водоносним токовима, али и врућим и спарним љетима, природна банијска кућа старих мајстора чека неку божу или политичку вољу за својом новом регенерацијом, приликом за нови, достојанственији живот, за неку нову ватру и радост, као некада у кругу

некадашњег огњишта великих кућних задруга и банијских традицијских вриједности.

Шибје и блато

„Наши преци радили су како им је тадашња технологија природе нудила. Располагали су и градили природним материјалима који су им били на дохват руке, које су могли најлакше наћи и били су најјефтинији. У потресу су јако добро прошле наше старе банијске куће од храстове плаћке и са подрумима од камена, иако се у њих годинама није улагало нити их се обнављало скоро никако од времена када су грађене. Какве су направљене, такве су и остале. Понегдје су оштећени једино темељи који су грађени методом ‘каменом на камен’. Све навише зидове градили су од дрвета, дрвених плаћки. Прије није било могућности набаче, жбукања, него се радило тзв. шибровање, од шибба, преко којих се стављало блато које се мијешало са ситном сламом и то са вањске и унутарње стране, облагало се да се направи термална изолација. Ти су објекти лагани и они су међусобно повезани одређеним спојевима на тим плаћкама који су спајани у тзв. сјековима, тако да и није могло доћи до урушавања при потресу. Једино ти доњи зидови који су били од камена, ту је долазило мало до пуцања и одвајања при земљиној трешњи, и на крововима што су попадали цријепови..“, говори Душан Кијук из Брђана о посљедицама потреса на објектима грађеним по старом народном градитељству формираног вјековима – од несигурности граничног подручја Војне Крајине изложеног сталним турским упадима, пустошењима и војним походима, преко милитаризације, развијених кућних задруга и великих породица, нестабилног 20. вијека са два свјетска рата и бројних људских губитака, расељавања, паљења, рушења, уништавања.

Велики дио страдалог подручја самоиницијативно и тимовима који раде на пописивању штета од потреса на културним добрима обишла је повјесничарка умјетности, др сц. Сања Лончар, доцентка на Одсеку за етнологију и културну антропологију загребачког Филозофског факултета, која такођер закључује да је дрвена архитектура релативно добро прошла у потресима и да се највећим дијелом ради о мањим штетама које су настале на крововима, као што су срушени димњаци, рупе у кровној конструкцији, растресен цријеп...

„Дрвене грађевине су добро реагирале на потресе и поновно доказале невјеројатну вриједност знања и умијећа које су посједовали наши преци, а коју недовољно признајемо и слабо користимо. Ова ситуација је прилика да почнемо учити из нашег непосредног окружења и осигурамо пријеносе знања која ће нам помоћи у будућности“, истиче Лончар и наводи да су веће штете настале на зиданим темељима и приземљима гдје је дошло до попуштања везивног материјала.

„Премда се ове штете на први поглед чине занемаривима, оне могу узроковати даље убрзано пропадање грађевина. Такођер, негдје су се појавила озбиљна конструктивна оштећења која су учинила поједине објекте непогодним за даље становање. Осим кућа, страдао је велики број господарских грађевина, штала грађених дрветом или циглом. Нажалост, то је велики губитак за рурална насеља, џеловитост окућница и амбијент. Попис и процјена штета још увијек траје. Међутим, штете се пописују само на грађевинама у којима нетко живи, и на грађевинама које су културно добро“, објашњава Сања Лончар о данашњим знаковима у банијском простору некадашњег карактеристичног народног градитељства које је нажалост у жижу јавности доспјело тек након разорног потреса.

Запуштено и заборављено, срасло са природом, све даље од људи и данашње цивилизације, народно градитељство Баније сакривено у подивљалом шипражу пркоси и говори о вриједностима који успркос неповољним временима још увијек трају. А то и такво градитељство старе банијске куће које је преживјело и све досадашње ратове, људске губитке, небриге новог доба и на крају, разорни потрес, градило се, формирало, мијењало вјековима. Кренуло је од данас ријетко сачуване једнопростране куће, у народу познатије као брвнаре, о којој више можемо сазнати из тек повијесних извора, него из живе ријечи старијих Банијаца, али знамо да су биле покривене сламом или бујади, у имућнијим кућама и даском, без прозора и димњака, са једном просторијом у којој се хранило, спавало, са удубљењем - огњиштем у средини, око којег су били поредана ниска сједала, док су дуж зидова били смјештени лежачеви, нешто покућства и оружје. Крајем 18. стољећа, а поготово у 19. стољећу почеле су поготово у брежуљкастим подручјима, ницати куће дигнуте од тла, најприје као полупратнице, а послје и као спратнице са подрумом барем испод половине куће који је с обзиром на низбрдицу на којој су куће грађене, био логично градитељско рјешење.

Да је традицијска архитектура јединствена и непоновљива јер је увијек прије свега резултат и одраз специфичног сплета локалних природних околности, људских дјелатности те човјекових знања, вјештина и умијећа, тврди Сања Лончар и истиче да је традицијска дрвена архитектура карактеристична за шире подручје средишње

Хрватске, али да се највећа концентрација најврдније дрвене архитектуре у Републици Хрватској налази на подручју Баније, Покупља, Туропоља и Посавине.

Друштвено-политички, историјски или боље речено, судбински предодређена за старачка имања, стара банијска кућа остала је егзистирати у простору показујући трајну, традицијску вриједност

„То је наша национална вриједност на коју бисмо требали бити поносни и на чему бисмо требали градити повезнице с другим еуропским земљама. На подручју Баније веће концентрације традицијске дрвене архитектуре налазимо на ширем подручју Зринске горе, нпр. у селима Горњој Ораовици, Горичкој, Комори, Буњи, Балинцу, Трновцу, Брезовом Пољу, Доњем и Горњем Класнићу и др. Важно је подсјетити да је дрвена архитектура на овом подручју постојала не само у селима него и у градовима, о чему свједоче примјери из Глине, Петриње, Сиска, Хрватске Костајнице, Кутине. Такођер, ове грађевине дозвољавају растављање, 'прекрајање' и сељење на другу локацију. До оваквих је ситуација долазило кад су се обитељи селиле или када су се дијелиле. Примјерице, дрвене куће у којима су живјеле задружне обитељи биле су велике и догађало се да се 'прераде' у нпр. двије мање куће, како би се новим брачним паровима осигурао простор за живот. Ово је сјајан примјер како су се људи прилагођавали промјенама у обитељи и потребама становања“, наводи Сања Лончар подсећајући да нас свака грађевина, окућница и сеоско насеље могу пуно научити о начину живљења на том простору, о чему најбоље из кутка својих топлих сјећања свједочи и Душан Кијук који тренутно живи у Двору, али редовно обилази своју родну кућу, саграђену 1949. године у Брђанима.

Камен и дрво

„Наше старе куће. Три собе. Гањак који води у собе или у централну собу, коју је нетко звао огњиште, нетко „кућу“, ту се кухало, стајао стол за обједовање, понегдје се крајем држао лежач гдје је нетко од старијих лежао преко зиме. Некада су пећи биле грађене од цигле које су дуго, дуго у ноћ држале температуру што је спашавало тадашња домаћинства да што мање користе огријева. Друга соба служила је за млађе нараштаје, брачни пар и њихову дјецу. Трећа соба служила је као шпаза или како се данас каже, остава за намјернице, стајао је ту и понеки ормар или креденац за све оно што је требало за свакодневни живот и да се нађе при руци. У подруме грађене од камена дебљине по

50 cm, улазило се директно или низ пар степеница, одлагала се бурад, зимница, киселио купус, сазријевало месо које се прво надимљавало на таванима, па се са тавана носило у подруме гдје би долазило до природног сазријевања меса“, наводи Кијук и описује стару банијску кућу од подрума до тавана.

„Дрвене грађевине су добро реагирале на потресе и поновно доказале невјеројатну вриједност знања и умијећа које су посједовали наши преци, а коју недовољно признајемо и слабо користимо“, истиче Сања Лончар

„Како су подрумски зидови у дотицају са земљом и влагом најчешће су и грађени од камена као најадекватнијег материјала. Улаз у подрум најчешће је био на забатној фасади, званом „дума“, кроз двокрилна врата с покојим малим прозорчићем или без њега. Попречне греде над подрумом у размаку 80-100 cm по средини придржавала је јача греда

негдје звана и тетиво греда која је често придржавала, повезивала кућу у уздужном смјеру. Та најјача греда имала је посебно значење и вишеструку улогу у кућном животу јер се управо на њу често уписивала година градње, иницијали кућног газде, мајсторски знак, а на тој греди држали су се и важнији породични документи. Таван гдје се углавном сушило месо био је сачињен од стропних греда без дашчане оплате као отворени простор поткровља, што је служило за несметан одвод дима при сушењу меса“, објашњава Кијук банијску градњу и посебно истиче насупротна, улазно-излазна врата на кући.

„Готово се редовито насупрот главних улазних врата куће налазе још једна врата. Према предајама, та су врата у прошлости требала послужити као други излаз и бијег у случају каквог напада непријатеља који су били могући у тим немирним, ратним временима нашег банијског простора. Но очито је да су та друга врата служила и као помоћна врата и излаз ка господарским зградама у дворишту. У собе се приступало кроз врата смјештена између улазних врата и огњишта. Под у кући, у централној просторији углавном је био од набијене земље, поготово ако је подрум био испод само те собе, а ако је подрум био испод цијеле куће, био је дашчан. Понекад је и на дашчаном поду био слој иловаче, који је имао функцију топлинске изолације. Увјек су у соби била два мала прозорчића симетрично постављена на главном кућном забату – ‘думи’. Прозори су били мали, око 40-50 cm, паметнија изолација него што је ми имамо данас, јер што је окно мање, то је било боље: мање хладноће зими и мање врућине љети. Мали прозор су пружали и већу сигурност од провала а и стакло је у

оно вријеме требало купити. Наши преци нису имали факултете али су живјели у складу са природом и износили своје природне закључке“, набраја Кијук истичући да су се временом појавио и још развијенији и богатији стил банијске куће којег су почели градити повратници из Америке који су банијске дрвене куће почели све више издизати изнад земље према чистим спратницама гдје се о доњем дијелу куће више не може говорити као о подруму, него о класичном приземљу и изнад њега спрату.

„У приземљу се никад не станује него те просторије служе као некада подрумске с тим што је сада понегађе колница у средини а понегађе и штала. Дрвеним степеништем се уз главну уздужно прочеље куће пење на гањак. Код тог касног, најразвијенијег банијског стила, власници и градитељски мајстори већ се почињу играти простором. Те сада куће на спрату нису имале само три собе, него се у неким кућама из ‘куће’ или централне просторије улази са једне стране зида и у двије собице по ширини куће и наспрот њих у још једну већу собу. Има соба које су и по дужини куће, па се у једну улазило из куће, а у другу из гањка. Код оваквих развијенијих типова кућа и гањак је много развијенији и садржи на једном крају шпазју или оставу, а на другом крају заход, као нове садржаје“, наводи Кијук и додаје да су се ти најразвијенији типови банијске куће јављали прво на мање брдовитом крају, односно у ријечним долинама, а касније су ти стилови из равнијих дијелова, са већим и искуственијим вјештинама њихових градитеља, почели се ширити и у брдовитим дијеловима Баније.

Иако се у другој половини 20. вијека развија нови стил, онај модернистички, зидане градње, на Банији су мајстори народног градитељства и куће од плањке, успијевали одољети новим трендовима

Иако се у другој половини 20. вијека развија нови стил, онај модернистички, зидане градње, на Банији су мајстори народног градитељства и куће од плањке, успијевали одољети новим трендовима. Сања Лончар истиче да су мајстори традиционалног народног градитељства дјеловали и седамдесетих година када су још увијек градили или „прекрајали“ дрвене куће, а да се сама градња дрвених господарских и помоћних грађевина задржала и до данас.

„Свједочимо постојању адекватно одржаваних кућа као и ‘укусним’ интервенцијама које потврђују сензибилитет за дрво, естетику, пропорције. Нажалост, посљедњих деценија, на ширем подручју

Баније, Покупља, Туропоља и Посавине јако су ријетке нове дрвене куће које настављају и интерпретирају традицију овог простора, као и мајстори који посједују вјештине и знања потребне за одржавање дрвених грађевина и нову градњу, говори Лончар ипак напомињући да је тренд напуштања традицијске градње, али и живота на селу, почео након Другог свјетског рата у свим дијеловима Хрватске, те да ни Банија није била изузетак.

„Неповољни увјети за ове куће су почели појавом нових грађевинских материјала те рушењем постојећих и градњом нових зиданих кућа, често према типским пројектима и већим димензија. Посебно се то догађало у непосредној близини градова Двора, Хрватске Костајнице, Петриње, Глине и Сиска, гдје је низ насеља потпуно промијенило своје некадашње визуре и повијесни идентитет. Дијелом су се ове промјене догађале због жеље за већим животним простором и задовољењем сувремених потреба. Нова градња била је мотивирана и показивањем економског и друштвеног статуса власника, као и својеврсним срамом због конотација које су се везивале за село и традицијску градњу, прије свега сиромаштва. Нажалост, и данас је свијест о вриједностима ове архитектуре недовољно развијена“, каже Лончар и додаје да су 1990-те године била велика прекретница у кориштењу и очувању ове богате традиције када су ратна догађања довела до уништавања вриједне баштине и исељавања становништва.

Напуштене грађевине

„Целокупни простор у врло кратком времену, изгубио је велики број становника што се јако одразило на градска и сеоска насеља. Рат је оставио велики број празних и напуштених грађевина, које нажалост пропадају посљедњих двадесет година. За дио грађевина чак и постоји интерес, међутим неријешени власнички односи годинама спречавају купњу и обнову појединих објеката. Надаље, радови на реконструкцији и адаптацији дрвене архитектуре захтијевају финансијска средства, а финансијске потпоре које тренутно постоје – кроз годишње натјечаје Министарства културе или Сисачко-мославачке жупаније – су недостатне. Данас постоји изразито мали број мајстора и младих људи који посједују знања и вјештине потребне за поправак постојећих или градњу нових грађевина. Самим тиме отежана је и могућност да се у већој мјери настави и интерпретира традиција“, објашњава Сања Лончар, наводећи да изнимно тешке околности за очување дрвених грађевина, поготово након потреса, додатно отежавају и искориштавају они који су се отприје жељели ријешити старих грађевина, јер у њих не планирају улагати, као и прекупци дрвеном грађом.

„Они обилазе становнике и нуде им откуп дрвене грађе од (урушених) стамбених и господарских објеката. Прекупци и људи који отуђују дрвене грађевине већ годинама пустоше баштину, девастирају простор, мијењају његов повијесни и културни идентитет. Њих те грађевине интересирају искључиво као квалитетна сировина која се користи за израду намјештаја, рестаурирање и у друге сврхе. Нажалост, учинковит сузастав заштите и очувања традицијске архитектуре, сеоских насеља и амбијената у Хрватској не постоји. Важно је освијестити да је само мали дио наше културне баштине

проглашен културним добрима и уписан у Регистар културних добара, што омогућује примјену механизма у оквиру Закона о заштити и очувању културних добара. Међутим, највећи дио традицијске дрвене архитектуре, сеоских насеља као и повијесних грађевина локалног и регионалног значења налази се изван било каквог система бриге и очувања“, упозорава Сања Лончар и напомиње да у односу на друге повијесне грађевине као на примјер цркве, утврде, дворце, градске палаче, традицијска архитектура и сеоска насеља релативно су касно, тек у другој половини 20. вијека почели бити препознавани и вредновани као споменици културе тј. као нешто што је потребно заштитити и очувати, али и да даље у служби заштите и очувања културних добара у Хрватској, традицијска архитектура и село се сматрају мање вриједнима и да никада нису досегли статус и поштовање које имају друге повијесне грађевине и градска насеља. Такав приступ, као и политике без стварних мјера финансирања, едуцирања и подизања свијести, како истиче Лончар, присутан је како на државној, тако слично и на регионалној и локалној разини.

„Прекупци обилазе становнике и нуде им откуп дрвене грађе од (урушених) стамбених и господарских објеката. Прекупци и људи који отуђују дрвене грађевине већ годинама пустоше баштину, девастирају простор, мијењају његов повијесни и културни идентитет“, објашњава Сања Лончар

„Искрено се надам да ћемо ситуацију у којој се налазимо након потреса искористити као прилику да промијенимо ово стање. Многе повијесне грађевине су оштећене и представљају опасност, бројни становници тренутно немају увјете за живот и рад. Жеља и потреба да се ствари што прије врате ‘у нормалу’ могу довести до исхитрених и не потпуно исправних одлука. Обиљежја и вриједности простора и архитектуре, начин живота становника и њихове потребе свакако би требали бити полазиште за планирање активности у наредним мјесецима и годинама. Потребно се савјетовати са стручњацима о томе на који начин је могуће санирати грађевине и вратити их у функцију. Оштећења нужно не значе да се грађевине морају уклањати. Реконструкција и адаптација повијесних грађевина захтијева одређена специфична знања и приступе. Не би било добро да понављамо грешке

које су се дешавале у послеријатној обнови 1990-их. Примјерице, на низ је дрвених грађевина тада уграђена ПВЦ столарија финансирана различитим фондовима, која је на одређени начин и девастирала ту архитектуру“, наводи Лончар лоше примјере обнова, санирања и реконструкција којима смо свједочили посљедњих деценија.

Бројни стручњаци, архитекте, повјесничари умјетности, урбанисти, сматрају да је пред изазовима новог времена потакнутог људским несрећама након разорног потреса потребно што већи број постојећих традицијских дрвених грађевина прилагодити сувременим потребама. „Велике су могућности у новој архитектури која ће користити дрво и остале природне материјале. То су уједно глобални трендови којима и ми морамо тежити. То свакако не би била новина јер инспирацију локалним и регионалним градитељским традицијама у новој архитектури биљежимо у Хрватској од 19. стољећа до данас“, поручује Лончар о трендовима и могућностима који би свакако требали допринијети стварању нових вриједности, прије свега окретању локалним ресурсима и усмјеравању образовања према изазовима и занимањима будућности на споју са богатом прошлости јер банијске дрвене куће, осим старине и доказаних занатских вриједности старих, народних мајстора, миришу и на некадашња времена када су породице, поготово велике породице, чиниле стуб друштва, времена у ком је обитавало неколико генерација под једним кровом, нешто што је за данашње вријеме – незамисливо.

„Велике заједнице или како су се звале кућне задруге у којима су поред родитеља знали живјети и по три брата, сестра, и још баба и ђед, како ми Банијци кажемо, јесу биле пуне куће, али не и тијесне куће. Знала су се и поштивала нека другачија правила. Зими кућа је била препуна, љети би се кућа мало растеретила, јер би млађи спавали на штала, на сјенику.... Природа, сијено, животиње, јутра која више немају ту цијену... Био је то далеко тежи живот, али ипак је народ био веселији, дружељубивији, ближи једни другима“, присјећа се другачијих модула Кијук и додаје хармонију банијске куће и њене природне средине, ту чврсту везу човјека и природе која на Банији још увијек није скроз покидана.

„Око кућа, воћари, шљивици, и наше башче. Све скупа чини један идиличан приказ из дјетињства, данас скривен у нашим сјећањима и мислима, јер већ дуго ту идиличну и питому природу савладала је дивљина проузрокована одсутношћу човјека, оног некадашњег банијског газде, породице, фамилије, вриједних људских руку, испреплетених отисака по брдским ливадама сточних папака и несташних ножица дјеце чувара. Кућа, штале, господарске зграде, плотови, шљивици, све дрвено у зеленилу... И данас када се пењем на своје брдо, као увијек прво ми се покаже кров, тавански прозор, гањак, кораци по штенгама... Тај измагљени поглед и сада одмара ми очи и напоји душу неком топлином, а опет далекоком радошћу. Ту су и некада незаборавне кућне атмосфере око огњишта, дивани старијих, притајени звук таре, ткачког строја, ткање ћилима, пређе, пресице, те три собе, земљани под...и оне носеће, ојачане хростове греде у „кући“ ...“, присјећа се Душан Кијук звукова и слика прошлости у којима без обзира на моду и вријеме препознајемо вјечити суживот човјека и природе из чега можемо и даље пуно научити.

ТРЕБАЈУ НАМ ДРВЕНЕ КУЋЕ

**ДАВОР САЛОПЕК, ПЕТРИЊАЦ И
АРХИТЕКТА, АУТОР КЊИГЕ
„АРХИТЕКТУРА БЕЗ АРХИТЕКТА“ И
„ХРВАТСКА КОРАБЉА“**

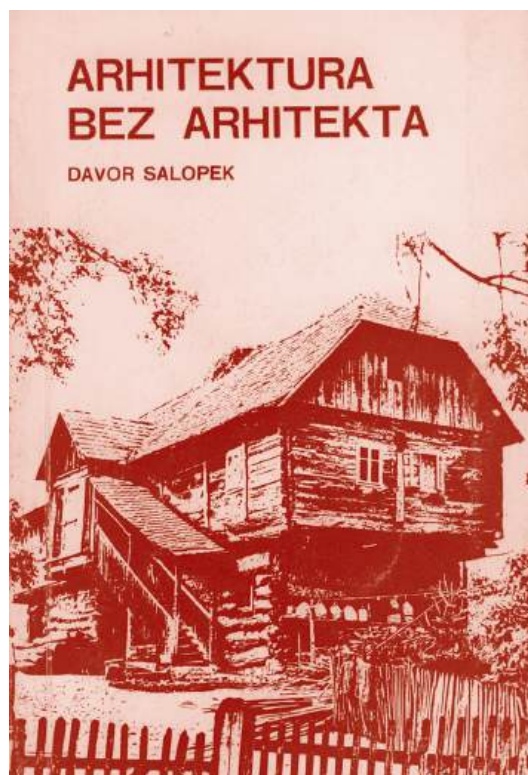
РАЗГОВАРАЛА: Паулина Арбутина

**Ради потребне брзине у
давању одговора на животне
потребе угрожених становника
ових простора, сматрам
најпримјеренијом монтажну
градњу дрветом, која је ослоњена
на нова техничка рјешења,
али не занемарује искуства
традиционалнога грађења у дрву**

Давор Салопек, Петрињац и архитекта, аутор књиге „Архитектура без архитекта“ и „Хрватска корабља“, гдје између осталог проучава завичајну, традицијску архитектуру.

**Што чини специфичности традиционалне банијске
архитектуре, односно на чему се она заснива ?**

Давор Салопек: Типично предајно градитељство у руралним брдским просторима Бановине налази се на обронцима Зринске горе. По свему, што карактеризира ту традицијску архитектуру, ово градитељство спада у корпус хрватског предајнога градитељства, које сам грубо класифицирао као типологију грађења у простору између Купе и Велебита. Елементарна карактеристика те куће јест прилагодба конфигурацији терена, изградња постоља грађевине од камена (темељ, зидови подрума или приземља), дрвена грађа стамбеног простора, издужени правокутни основни корпус, основни дводијелни тлоцрт код мањих кућа и тродијелни код већих, уздужни двострани тријемови као заштита (полуотвореним наткривеним простором) од временских непогода. Та кућа представља типолошку копчу између

куће ријечних обала Купе и Саве, коју смо поетски назвали „хрватском корабљом“ и личке куће континенталног подвелебитског простора.

Колико можемо закључити какве су посљедице потреса на ту традиционалну банијску архитектуру, некадашње дрвене куће ?

Давор Салопек: Према мојим сазнањима потресу су најбоље одолијевале традицијске грађевине, у цијелости изграђене од дрвене грађе. Грађевине с дрвеном катном структуром на каменим приземљима имале су проблема у дијелу каменог зиђа, али из искуства знадем, да се уз подупирање повезане катне структуре може санирати целокупно зидано приземље или подрум, у појединим сегментима или цијела камена структура у потезима.

Евентуална дотрајалост појединих дијелова грађевине није несавладива препрека, ако знамо, да материјал камена и хрстовине има свој дуљи вијек трајања и у неповољним увјетима, осим у случају дуље времена отворених кровова или незаштићеног подсека (подумјенте) у контактної зони са земљом. Натрули дијелови, због монтажности структуре, могу се уз одређену вјештину замијенити здравима.

Који би начин градње био најпогоднији у наредном периоду на том простору, поготово у периоду обнове ?

Давор Салопек: Ради потребне брзине у давању одговора на животне потребе угрожених становника ових простора, сматрам најпримјеренијом монтажну градњу дрветом, која је ослоњена на нова техничка рјешења, али не занемарује искуства традиционалнога грађења у дрву, чувајући концептуално драгоцјени обликовни карактер баштињених грађевина. Радим на пројекту таквих кућа у сурадњи с Архитектонским факултетом у Загребу. Ово се наравно односи у првом реду на изванградски, рурални простор.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (31)

НАЗОР

ПИШЕ: Горан Бабић

**Нараштај, који је не тако
давно ступио у јавни живот,
тешко да ће се сјетити како
је у еуфорији деведесетих,
непосредно по преузимању
власти (ХДЗ-еа у Хрватској)
легендарни Непознат Нетко
срушио у траву Тушканца
споменик Владимиру Назору**

Мајка православна

(фрагменти)

Јеси ли се насједила на гаришту куће своје
– ох, та кућа б'једна! –

Тражећ оком и рукама колијевчицу малог Јове,
Иконицу светог Ђорђа и Ђерђефић твоје Руже?
Све је сада дим и пепел, све прогута чађа тавна,
Ти, сломљена крепка грана, најбједнија међ женама,
мајко православна!

Јеси ли се наукала изнад оне страшне јаме,
о јамо проклета!

Гдје с гркљаном пререзаним дјеца твоја сада леже
покрај баке, и гдје мајку своју зову, за њом плачу;
И боје се, јер је рупа пуна људи, влажна, тавна?
Шутиш. Печат шутње јад је на уста ти ударио,
Мајко православна.

Бл'једиш, тањиш и кочиш се, но бол немој гушит своју,
Бол ти предубоку!

Пусти нека тужба твоја одјекује широм земље
И нек траје вијековима. Нека чују у што сада

Прометну се сјета твоја, твоја туга, стара, давна.
Шутиш. Бл'једиш. И ореол мучеништва већ те круни,
мајко православна.

Владимир Назор

Биографија овог Брачанина наводи да је рођен у Постирама 30.5.1876, а да је умро у Загребу 19.6.1949. Ако је то тачно, онда сам ја сада незнатно старији од њега, што се на први поглед не би рекло. Додуше, он је у НОБ-у био нешто дуже (ја, као беба, свега седам мјесеци, што ми ЦЛАИМС не признаје) па није чудо да га је рат учинио старијим. Но то и није важно ако не занемаримо чињеницу да сам ишао на његов погреб. Становали смо тада на Ксаверу, у Загребу, мени је било пет година и отац ме повео на оближњи Мирогој, то славно загребачко гробље. Нејасно се сјећам гомиле, која је дошла на испраћај. Половни би писац рекао (јер таквих се у нас увијек нађе) да он на мој спровод није дошао.

Нећу говорити о његовом књижевном (опсежном и вриједном) дјелу иако би то такођер била расправа о ноторном. Не знам каква је судбина тог дјела у данашњим хрватским школама, али ме не би зачудило да прође као што је недавно умало прошла тета Деса у Србији. Тета Деса – кажем – јер смо дуже вријеме били пријатељи. Ја сам, наиме, онај паћеник, који је по Аустралији међу кенгурима прије четрдесетак година мјесец дана гурао и повремено теглио огроман куфер с њеним поклонима.

Од Назора би се данашње генерације могле (а и требале) научити лијепом и помало застарјелом хрватском језику. Не мислим на језик галиотове пјесме, већ на језик мајке православне, будући да је галиот у дијалекту, а мајка у стандарду.

Од Назора би се данашње генерације могле (а и требале) научити лијепом и помало застарјелом хрватском језику. Не мислим на језик галиотове пјесме, већ на језик мајке православне, будући да је галиот у дијалекту, а мајка у стандарду

Да иза себе није оставио ништа друго до лексика, чије нас богатство и данас уистину фасцинира, овај би пјесник на пријелому столећа био значајнији од многих (рецимо Улдерика Донадинија, Ива Војновића, Луцијана Кордића, Антуна Бонифачића, Јеронима Корнера, Домјанића, Галовића па можда и самог Матоша иза којег је на крају остала само „Утјега косе“). Неки ће рећи да нисам у праву, да претјерујем или олако судим, али, али...

Шта је, међутим, Велог Јожу (Назорову персонификацију) довело у овај спис, у спис који се не бави белетристиком? Нараштај, који је не тако давно ступио у јавни живот, тешко да ће се сјетити како је у еуфорији деведесетих, непосредно по преузимању власти (ХДЗ-еа у Хрватској) легендарни Непознат Нетко срушио у траву Тушканца споменик Владимиру Назору. Фигура, дјело Стјепана Грачана, хрватског кипара, додуше није дуго лежала у травњаку недалеко Крлежиног Гвозда, а сасвим близу, такорекућ испред тадашње Туђманове капије, јер је и у ХДЗ-еу, очито, било нешто паметних људи, који су вандалски чин незнатних сила препознали као идиотарију што новој власти ни на који начин не може бити од користи, већ јој, евентуално, може само нашкодити. Скандал је, дакле, брзо забашурен и затурен (као и Назорове партизанске пјесме или стихови о Титу на челу колоне) али, као што се види, није и заборављен. Питање, елем, гласи:

Зашто је Назор (његова скулптура) с/рушен? Чија је рука управљала дивљачком диверзијом? Је ли и то био дио масовне кампање рушења партизанских обиљежја у којој је (кампањи) уништено њих сса 3 000? Да ли је стари поета још 1949. године (па и раније) можда сурађивао с такозваном великосрпском агресијом како би то дали наслутити некадашњи „Слободни тједник“ и данашње „Хрватско слово“? Мало који хрватски писац његове епохе има у свом опусу толико националних (хрватских) тема тако да само апсолутна незналица, она која не умије

мислити, мисли да је старац с мора издајник и издајица. Ни код потанко упућеног у збивања деведесетих Јосипа Манолића (видјети „Политика и домовина“) нисам нашао ништа о рушењу статуе с Тушканца. Као да то што је (бар за мене) најважније уопће није важно. Али о Јожи Манолићу, једном од главних Туђманових полицајаца, говорила ми је (лоше) још Анка Берус, она моја учитељица у стварима политике, која је о домаћим темама (приликама и људима) знала колико и Стево Крајачић, односно Коминтерна.

Зашто је Назор (његова скулптура) с/рушен? Чија је рука управљала дивљачком диверзијом? Је ли и то био дио масовне кампање рушења партизанских обиљежја у којој је (кампањи) уништено њих сса 3 000? Да ли је стари поета још 1949. године (па и раније) можда сурађивао с такозваном великосрпском агресијом како би то дали наслутити некадашњи „Слободни тједник“ и данашње „Хрватско слово“?

Не треба да се чудим. Ако је „Каталог свједока истине“, капитално дјело Матије Влачића о непочинствима римских папа, чекало у Хрватској (боље рећи у каптолској цензури) четири стотине година на обнову издања, зашто не би Назор био срушен свега четрдесет година након смрти? Изван сваке је сумње да је тај сулуди чин дјело идиота, а једна од већих грешака и мана мог живота била је управо та – што нисам рачунао (или нисам довољно рачунао) на идиоте. Они су, такви какви су, праведно распоређени по свим странама (ниједна се наша средина не жали на недостатак кретена) па стога, поред Хрватске, и Србија обилује сличним дичним егземплярима. Нацврцају се па пјевају:

Слободане, шаљи нам салате,
биће меса, клаћемо Хрвате.

У заносу, у трансу, пјевачи руше споменик Благоју Паровићу – Фриду, погинулом у Шпанији 1937. године. Такав, дакле добрано мртав, наводно да је чинио звјерства пет – шест година доцније, у рату 1941 – 45. те су му браћа стога срушила надгробни помен у завичају, педесетак година касније.

Бадава се ми позивамо на календар кад друга страна не држи до календара, него до салате.

ШТО ТО ВЕЖЕ ЧЕДУ ЛАКИЋА И ДРАГУ КРПИНУ

ЧЕДА ЛЕГЕНДА

ПИШЕ: Радоје Арсенић

Чеда је давно напустио родни крај и наставио живот у Београду, где је и завршио радни вијек као новинар „Политике“, а недалеко одатле, у селу код Бенковца, родио се и растао Драго Крпина, будући локални учитељ, који се у вријеме распада Југославије врло брзо обрео у ХДЗ-у

Кад год негде у хрватским медијима налетим на Драгу Крпину (послије дуже времена повучености опет је почео да се мешкољи ове ковид-јесени 2020.), сетим се мог старијег колеге из „Политике“ Чедо Лакића. Необична веза и асоцијација, а у ствари само доказ више како живот најбоље пише романе.

Вјероватно нема новинара ове новинске куће из оних њених златних времена који није знао Чеду Лакића. Свеprisутни репортер за све облике саобраћаја и путовања, али и главни оперативац и врстан организатор за све послове знане и незнане потребне оваквој великој новинској кући, за снабдијевања свим битним потрепштинама и слично.

Што нико није могао – могао је Чедо! У она најтежа времена, када се веома тешко долазило до рото-папира, знао је да чучи на теретном вагону с колутовима рото-папира цијели пут од творнице у Кршком до Београда да га не би неко успут „уклонио“. Тако се барем причало тих смутних 90-тих година у којима је бјеснио братоубилачки рат, којег званично није било, јер га ни једна страна није прогласила. У мирнија времена, прије тог прљавог рата, организовао је занимљива туристичка путовања у иностранство за породице запослених у фирми.

Знали су га и граничари околних земаља, па сам на своје очи гледао како му по изласку из авиона у Риму талијански граничари и не траже пасош већ му само машу, као и он њима.

Имао је Чедо и нека необична својства. Приликом уласка у просторију обавезно је морао да се окрене око себе, а новчанице у новчанику у праву је ређао према серијским бројевима, па је највише волео када смо плате примали од свјеже одштампаних банкнота. Јер, већ су биле поређане по бројевима.

Најзанимљивија је била његова способност да памти и прецизно репродуцира жељезнички возни ред. И то не само домаћи, него и онај европски. Могли сте да га питате како стићи влаком од Београда до тамо неког градића у Њемачкој или Швајцарској, а он би се мало замислио, смјешкао, и онда испалио прецизни итинерер са мјестима пресједања и тачним временима. Саговорници би га с невјерицом гледали, а он би се само насмијао.

И сад, какве везе има Чедо с једним Драгом Крпином? Особом по свему другачијом од њега. Једино по томе што су некакви земљаци. Али не само то...

Већ је био неколико година у пензији када сам случајно сазнао да је поријеклом из Хрватске, из једног села код Обровца. Значи оног дијела данас познатог као Крајина, у недавном рату у којем је нестала дотадашња Југославија темељито испражњеног од већинског српског становништва.

Чедо је давно напустио родни крај и наставио живот у Београду, где је и завршио радни вијек као новинар „Политике“, а недалеко одатле, у селу код Бенковца, родио се и растао Драго Крпина, будући локални учитељ, који се у вријеме распада Југославије врло брзо обрео у врху националистичке странке ХДЗ која је преузела власт у Хрватској и одмах кренула путем одвајања од дотадашње државе и то свим средствима. Драго је брзо постао звијезда тог сепаратистичког покрета и утјецајан политичар иако је деценију и по прије тога био предсједник пројугославенске Социјалистичке омладине у свом селу Радошиновцу и то неколико година после потонућа националистичког „маспока“. Да иронија буде већа, управо на основама тог пропалог националистичког покрета уочи преломне 1990. основана је Хрватска

демократска заједница (ХДЗ) под вођством бившег Титовог генерала Фрање Туђмана, а некадашњи социјалистички омладинац брзо се виноу у њене врхове, овај пут као жестоки антијугославен (а то је значило и антисрбин из једноставног разлога јер су Срби били листом против распарчавања дотадашње државе која је свима давала шансу за напредак и развој).

**Вјероватно нема новинара
Политикине новинске куће
из оних њених златних
времена који није знао
Чеду Лакића. Свеприсутни
репортер за све облике
саобраћаја и путовања,
али и главни оперативац и
врстан организатор**

У току рата за одцељење био је Драго председник Кризног штаба за средњу и сјеверну Далмацију у којем су се доносиле све кључне одлуке за то подручје, а затим је стигао и у врхове националне војске – одмах је добио чин бригадира Хрватске војске и именован за начелника Политичке управе Министарства одбране. Уз то што је у четири сазива парламента био ХДЗ-ов посланик, био је и савјетник председника Туђмана за окупирана подручја, када је и добио надимак „јунака етничког чишћења“, јер се између осталог „прославио“ организацијом депортација српских цивила из Крајине (требало је промијенити етничку структуру подручја настањена српском већином) о чему постоји и кривична пријава оштећених, али се хрватско правосудје тиме никада није позабавило ево већ пуних четврт вијека после завршетка рата.

Био је он и главни уредник страначког листа ХДЗ-а, потпредседник Главног одбора странке итд, све у свему моћан и утјецајан човјек у Хрватској на ХДЗ-овим засадама. Због тога и наводим ове чињенице, јер има директне везе с Чедом.

Прошло је десетак година од завршетка рата, већ је обављена и мирна реинтеграција источних побуњених подручја и једног дана из редакције ме је изненада назвао Чедо с необичном молбом. Тада сам и сазнао одакле је поријеклом.

Захваљујући протеклом рату и збивањима око њега већ годинама није видио свој родни крај, па је пожелио да то учини прије него што заврши своју мисију на овом свијету. Сматрао је да то може ако затражи хрватско држављанство и у томе није видио никакву сметњу пошто је рођен у Хрватској као и његови родитељи и сви претци. Уосталом, Хрвати који су чак рођени у Аустралији, Америци итд. без проблема су добијали хрватско држављанство, па што не би и он

који директно потиче из те земље. *Ius soli* важи у тим стварима још од времена старог Рима. Уз то, уздао се у једно познанство од прије неколико десетљећа. Погађате – у Драгу Крпину.

– Још као дјечака возио сам га у крилу авионом изнад Равних Котара, Бенковца и Обровца! – рекао ми је Чедо и резигнирано додао: „Мала гњида, одбио ме је као да ме никад није ни видио, а могао је...“

Наравно да је могао, али јадан Чедо није схватио. Драго јесте тада био моћник владајуће ХДЗ и могао је остарелом Чеди да помогне у добијању хрватског држављанства по праву рођења и по оба родитеља, да му испуни ту посљедњу жељу која га ништа не би коштала, а и постојали су сви предусјети за то. Да направи задовољство човјеку у сутону његовог живота. Наиме, он је био моћник оне струје ХДЗ-а која се хранила и ослањала на филоусташке фантазмагорије, на тај морални и ментални отпад који је нанио највеће штете хрватству од оног великог рата у којем се тај покрет и „прославио“ суровијим злочинима над Србима од својих фашистичких и нацистичких ментора, па до овог најновијег рата за одцељење Хрватске, којег не би ни било да се ХДЗ није ослонио управо на њих умјесто на антифашистички партизански дио хрватског народа који се потврдио у борби против окупатора 1941-1945.

**Наравно да је могао, али
јадан Чедо није схватио.
Драго јесте тада био моћник
владајуће ХДЗ и могао је
остарелом Чеди да помогне
у добијању хрватског
држављанства по праву
рођења и по оба родитеља,
да му испуни ту посљедњу
жељу која га ништа не би
коштала, а и постојали су
сви предусјети за то**

Чедо је тако знао Драгу још као дјечака и испуњавао му најслађе дјечије снове, а Драго – када је дошло вријеме – није хтио ни прстом мрднути да том човјеку на крају његовог животног пута испуни жељу да као домаћи, а не странац, још једном види свој родни крај. Барем да му мало надокнади поклон радости из дјетињства.

А како би и могао када је толико Чединих земљака (али и својих, само друге вјере и нације) спровео аутобусима до границе и гурнуо их из Хрватске да се више никада не врате своме родном дому... Толико о оном да су сви људи једнаки.

POPIS PRAVOSLAVNIH PETRINJSKIH PORODICA 1777. GODINE

SRBI U PETRINJI

PIŠE: Marko Miljanović

Popis pravoslavnih petrinjskih porodica sačinile su vojne vlasti Druge banske pukovnije u Petrinji 2. januara 1777. godine, u svrhu dokazivanja da su pravoslavni žitelji stekli sve uslove za podizanje pravoslavne crkve i namještenje sveštenika. Popis se čuva u Ratnom arhivu u Beču i pisan je na njemačkom jeziku

Smatra se da je u Petrinji 1777. godine živjelo oko 1500 stanovnika koji su potpadali pod jurisdikciju vojnog komuniteta, od čega je 119 pravoslavnih i najviše 40 protestanata, a ostalo su katolici¹. Petnaest godina kasnije u Petrinji žive 33 srpske porodice sa oko 250 članova, a 1800. godine u 73 kuće živjelo je 448 žitelja, što je činilo 18% pravoslavnih stanovnika u ukupnom broju Petrinje².

Kroz čitav 19. i 20. vijek broj Srba u Petrinji se povećavao jer se grad snažno ekonomski razvijao, što je privlačilo veliki broj ljudi sa različitih strana.

Popis pravoslavnih petrinjskih porodica sačinile su vojne vlasti Druge banske pukovnije u Petrinji 2. januara 1777. godine, u svrhu dokazivanja da su pravoslavni žitelji stekli sve uslove za podizanje pravoslavne crkve i namještenje sveštenika. Popis se čuva u Ratnom arhivu u Beču i pisan je na njemačkom jeziku. Popis je u izvornom obliku objavio Slavko Gavrilović u knjizi o Banskoj krajini³, a mi smo ga preveli na srpski jezik, dodajući mi neophodne komentare. Prevedeno njegov naslov glasi *Popis stanja po-*

rodica neunijata grčkog obreda i njihovih članova koji se nalaze u štabnom mjestu Petrinja. Popis je od izuzetnog istorijskog značaja jer predstavlja prvi popis pravoslavnih petrinjskih porodica. Ako navedemo činjenicu da mnogi nisu sačuvani, poput popisa pravoslavnih petrinjskih trgovaca od 24. marta 1777. godine⁴, onda ovaj od 2. januara 1777. godine zaslužuje više pažnje.

Komisija zadužena za sprovođenje popisa sačinila je svoj izvještaj 4. januara i u njemu navela i sljedeće: „*Da bi se o postavljenim pitanjima mogao podnijeti temeljit izvještaj, održan je o tome sastanak formirane komisije, pa sačinjeni zapisnik treba da doprinese razjašnjenju prvog pitanja i ponizno utvrdi broj duša zajednice neunijata, koja se sada nalazi u Petrinji, zajedno sa specifikacijom o svim porodicama koje ovdje žive sa 119 duša...*“

Komisija je pozvala na razgovor ljude iz ovih porodica. U ime svojih vjernika i sabrača, oni ponizno mole da se u ovaj zapisnik unese samo specifikacija o 22 porodice, jer trenutno nekima nije dozvoljena kupovina kuća ili gradnja istih pa su po 2-3 porodice prinuđene da žive pod jednim krovom⁵.

Kao što vidimo, u izvještaju je jasno istaknuto da se u popisu ne nalaze neke pravoslavne petrinjske porodice, poput porodice Simenona Kavića, Atanasa Sigura ili Tanasije Puškara, koji se u Petrinji trgovinom bavi već od 1767. godine⁶. Da je ovih godina u Petrinji bilo više pravoslavnih porodica svjedoči i činjenica da su krajiški oficiri još 1769. godine podnosili zahtjev da se odobri podizanje pravoslavnih crkava u Petrinji i Hrastovici⁷. Sa carskom dozvolom se otezalo jer je ovih dana carica Marija Terezija započela radikalne crkvene reforme, tako da Dvorski ratni savjet tek 16. novembra 1776. godine traži od Generalne komande mišljenje po pitanju molbe iz 1769. godine. Zbog toga je Generalna komanda zatražila od vojnih vlasti u Petrinji njihovo mišljenje, pa je tako i nastao popis od 2. januara i izvještaj od 4. januara 1777. godine. U zaključku pomenutog izvještaja stoji: „Ako bi se stvar mogla predstaviti na podaničko poslušnički način, onda molba ovdašnjih porodica stoji ovako da se od strane ove Komisije ne mogu navesti nikakvi protivni razlozi, nego se, šta više, može izraziti neophodnost zahtjeva pošto brojno stanje muških duša neunijata iznosi 31.844 jedinki, čime je višestruko premašen broj postojećih žitelja rimokatolika, kojih ima 8.813 tako da molba ilirske nacije Veličanstvu nije u suprotnosti sa zakon-

1 Ivica Golec, Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno-kulturno središte Banske krajine (1777.-1871.), Sisak, 2003, 169

2 Istorija srpskog naroda IV-1, Beograd, 1986, 227-228

3 Slavko Gavrilović, Građa za istoriju Vojne granice u XVII veku, Banska krajina 1688-1783, Knjiga 1, Beograd 1989, 612-615

4 I. Golec, nav. djelo, 263

5 Marko Miljanović, Iz prošlosti petrinjskih Srba, Ljetopis srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“, svezak XXIII, Zagreb 2019, 190

6 Ivica Golec, Petrinjski biografski leksikon, Petrinja 1999, 263

7 Đurđica Cvitanović, Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, Zagreb 1985, 188

skom regulativom, gdje paragraf 73. uređuje gradnju crkve bez posebne molbe tamo gdje u mjestu živi 30 porodica neunijata⁸. Po popisu od 22. juna 1779. godine na području Banske krajine živjelo je 83.605 stanovnika, a u Petrinji je 2000 stanovnika živjelo u 530 kuća⁹. Podaci koje je istakla popisna komisija o pravoslavcima i katolicima odnosi se na stanovništvo Druge banske pukovnije.

Najveći broj petrinjskih porodica prethodno je živio u Kostajnici, a jedan dio članova porodica došao je iz Provincijala, odnosno sa prostora izvan Vojne krajine

Popisni obrazac u kojem su evidentirane pravoslavne petrinjske porodice imao je 5 rubrika sa podacima o korištenim imenima i prezimenima, o polu i ukupnom broju članova domaćinstva. Pored imena domaćina kuće, zabilježeno je da li je vlasnik kuće ili živi u iznajmljenoj kući. U vlastitim kućama živi 13, a u iznajmljenim 9 porodica. Zanimljivo je napomenuti da je najveći broj petrinjskih porodica prethodno živio u Kostajnici, a da je jedan dio članova porodica došao iz Provincijala, odnosno sa prostora izvan Vojne krajine. Najveći broj porodica bavio se trgovinom, a jedan dio i zanatima, pojedini članovi domaćinstva su posluge, kako kod vojske, tako i kod domaćina. Svoje poslužitelje imali su bogatiji petrinjski trgovci, poput Nikole Jurkovića, Tanasije i Teodora Kunića, Dmitra Todorovića i Miška Kostića. Najmnogoljudnija porodica bila je porodica Dmitra Todorovića koja broji 12 članova.

Gledano sa demografskog, sociološkog i kulturološkog aspekta, porodica Miška Kostića svakako je najzanimljivija. Iako je bila najbrojnija, Miškova porodica imala je samo jednog poslužitelja, dok neke manje brojne, poput porodice Nikole Jurkovića od 6 članova, imaju dva poslužitelja. Ovo nam govori da je porodica Miška Kostića bila složna i dobro organizovana. Kao napredan domaćin, Miško svoje sinove, Nikolu i Janka, šalje na školovanje u Grac. Nakon izučavanja trgovine Nikola Kostić započinje bogatu trgovačku karijeru i postaje jedan od najposobnijih trgovaca svoga doba. Najviše je trgovao žitom i voćem, a 1790. godine je imao toliko kapitala da je namjeravao otkupiti poznatu svilanu u Bjelovaru. Svilarstvo je za krajišnike bila posebno važna manufakturna grana jer je davala izuzetne prihode, a nije tražila komplikovanu tehnologiju. Koliko je Nikola Kostić bio cijenjen u krajiškom društvu svjedoči njegovo učešće u Temišvarskom saboru 1790. godine, na kojem je bio zastupnik Druge banske pukovnije, sa kojom je inače imao odlične poslovne odnose.¹⁰

Ništa manje nije zanimljiva ni porodica Dmitra Todorovića. Osim što se uspješno bavio trgovinom, Todorović je poznat i po svom društvenom

i političkom radu. Bio je prvi petrinjski gradonačelnik pravoslavne vjere, izabran na tu funkciju 1788. godine. Mnogo se založio za podizanje crkve Sv. Spiridona, predvođeni delegaciju u kojoj su još bili trgovci Janko Sigur, Nikola i Stanko Kunić, koja je 23. maja 1783. godine u Beču ponovo predala molbu za dopuštenje da se u Petrinji podignu pravoslavne crkve Sv. Spiridona i sv. Nikole. U Todorovićevoj porodičnoj zajednici bio je i Nikola Dugobradović, koji je u vrijeme pravljenja popisa petrinjskih pravoslavnih porodica kod Todorovića učio trgovinu, zajedno sa svojim sinom Jovanom. Jovan se jedno vrijeme bavio vojnom službom, a porodično bogatstvo uvećao je baveći se i mlinarstvom, kupivši državni mlin na rijeci Utinji za 100 forinti. Nikoli Dugobradoviću se pripisuje podizanje crkve sv. Nikole na pravoslavnom groblju, ali je stvarni karakter njegovog angažmana u tim poslovima utvrđen najnovijim istraživanjima ove problematike¹¹. Dmitar Todorović je umro 1794. godine, a Jovan 1837. godine i sahranjeni su u zajedničkoj grobnici. Na spomeniku je Dmitrovo ime zabilježeno kao Dimitrije, što predstavlja da je riječ o krštenom imenu, a da ga na drugi način bilježe onovremeni administrativni izvori.

U vrijeme popisa 1777. godine u Petrinji živi veliki broj porodica koje nose prezime Kunić, a u popisu su zabilježene porodice Tanasije, Teodora i Nikole Kunića. Koliko su porodični i rodbinski odnosi bili važna karakteristika zajednice svjedoče primjeri Tanasije i Nikole Kunića. Tanasija je u svojoj kući udomio udovicu Maru, njenog sina Janka i kćeri Katarinu i Mariju, pa se može opravdano vjerovati da je Mara u najbližem srodstvu sa Tanasijom i njegovom suprugom Anom. S druge strane, čestitost ove porodice potvrđena je izborom Janka Kunića za staratelja maloljetne Ane Mesarević, kćeri Andrije Mesarevića, koji je umro 1806. godine. Mesarević je poznat kao jedan od najbogatijih krajiških trgovaca i jedini je pravoslavni petrinjski trgovac koji je posjetio Svetu zemlju i time ponio titulu „hadžija“. Supruga Nikole Kunića bila je Anđelija Todorović, koja je u prethodnom braku stekla sina Mihaila i kćeri Anu, Jelicu i Mariju, sa kojima je Nikola skladno živio u osmočlanoj porodičnoj zajednici.

Jedan dio pravoslavnih petrinjskih porodica bio je cincarskog porijekla, poput porodice Puškar, Čipa i Čakoje, što je od posebnog značaja kada je istorija Srba u Petrinji u pitanju. Iako su Srbi bili često ljubomorni na Cincare zbog uspjeha u bavljenju trgovinom, čini se da su ih u Petrinji posebno uvažavali, jer je pravoslavna crkva ponijela ime grčkog svetitelja sv. Spiridona. Opšte je poznato da su se najprije izjašnjavali kao Grci, a vremenom su ušli u kosmopolitsku simbiozu sa Srbima, prihvatajući ponekad i srpska prezimena. U najčuvenije Srbe cincarskog porijekla spadaju i Mihailo Pupin, Jovan Sterija Popović, Branislav Nušić i dr.

Zaključak

Kao istorijski dokument, popis pravoslavnih petrinjskih porodica iz 1777. godine pomaže nam da jasnije sagledamo sve aspekte krajiškog života, iako je popis u svojoj suštini prvenstveno demografska statistika čija mjerljivost je dragocjena za demografsku istoriju Petrinje.

⁸ M. Miljanović, nav. djelo, 191

⁹ I. Golec, Vojni komunitet ... 149

¹⁰ Slavno Gavrilović, Temišvarski sabor 1790., Novi Sad-Sremski Karlovci 1972, 211-212

¹¹ Marko Miljanović, Pravoslavno petrinjsko groblje, Ljetopis srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“, svezak XXIV, Zagreb, 2020, 281-292

P O P I S
STANJA PORODICA NEUNIJATA GRČKOG OBREDA I NJIHOVIH ČLANOVA KOJI SE NALAZE U
ŠTABNOM MJESTU PETRINJA

Kuća	Kršteno ime i prezime	Muški	Ženski	Ukupno
1	Nikola Jurković, vlasnik	1		6
	Kuzman Svilokos, rodom iz Kostajnice, poslužitelj	1		
	Jovan Todorović, poslužitelj	1		
	Pavla, Nikolina supruga		1	
	Vasilije, Nikolin sin	1		
	Anđelija, Nikolina kćer		1	
1	Tanasije Kunić, vlasnik	1		7
	Mihailo Mrazović, rodom iz Joševice, 1. pukov., poslužitelj	1		
	Ana, Tanasijina supruga		1	
	Mara, udovica		1	
	Janko, Marin sin	1		
	Katarina, Marina kćer		1	
	Marija, Marina kćer		1	
1	Todor Kunić, vlasnik	1		3
	Damjan Pavković, vojnik 2. pukov., rodom iz Paukove Male	1		
	Đurđa, Todorova supruga		1	
1	Nikola Kunić, vlasnik	1		8
	Anđelija, Nikolina supruga		1	
	Mihailo Todorović, Nikolin pastorak	1		
	Ana, Nikolina pastorka		1	
	Jelica, Nikolina pastorka		1	
	Marija, Nikolina pastorka		1	
	Jovan Polimac, rodom iz Kostajnice, poslužitelj	1		
	Petar Janošević, rodom iz Dubice, poslužitelj	1		

Kuća	Kršteno ime i prezime	Muški	Ženski	Ukupno
1	Gligo Mišljenović, nevlasnik	1		4
	Nikola Jasenovčanin, vojnik iz Kostajnice	1		
	Savka, Gligina majka		1	
	Stoja, Gligina supruga		1	
1	Dmitar Todorović, vlasnik	1		12
	Jovan, Dmitrov sin	1		
	Jovan Kostić, zajedničar, podstanar	1		
	Todor, Jovanov unuk u školi u Kostajnici	1		
	Jovana, Dmitrova supruga		1	
	Marija, Dmitrova kćer		1	
	Ana, supruga Jovana Kostića		1	
	Jovana, kćer Jovana Kostića		1	
	Nikola Dugobradić, poslužitelj	1		
	Janko Todorović, poslužitelj	1		
	Milutin Kurteša, vojnik	1		
Andrija Pajić, vojnik iz Provincijala	1			
1	Simo Tanasković, vlasnik	1		3
	Nikola, Simin sin	1		
	Marta, Simina supruga		1	
1	Đorđe Bekteš, nevlasnik	1		5
	Jefto Ljubojević, vojnik 1. pukovn., rodom iz Jošavice	1		
	Marija, Đorđeva majka		1	
	Risto Pantić, Đorđev ratni drug	1		
	Marija, Ristina supruga		1	
1	Jefto Klaić, nevlasnik, rodom iz Kostajnice	1		3
	Đorđe Pavić, rodom iz Karlovačkog Generalata	1		
	Pavla, Jeftina supruga		1	

Kuća	Kršteno ime i prezime	Muški	Ženski	Ukupno
1	Janko Todorović, nevlasnik	1		3
	Kata, Jankova majka	1		
	Jelica, Jankova sestra		1	
1	Mihailo Mišljenović, nevlasnik, rodom iz Kostajnice	1		2
	Simo Kavić, vojnik, rodom iz Kostajnice	1		
1	Mijat Jovanović, vlasnik	1		2
	Stana, Mijatova supruga		1	
1	Miško Lipovljan, kotlar	1		5
	Božica, Miškova supruga		1	
	Stevan Rakasović, kotlarski kalfa, 1. pukovnija	1		
	Dmitar Divjak, vojnik, 1. pukovnija	1		
	Nikola Ešović, vojnik, 1. pukovnija	1		
1	Miško Kostić, vlasnik	1		15
	Janko Sigur, zajedničar	1		
	Tanasije, Miškov sinovac, zajedničar	1		
	Nikola, Miškov sin, na školovanju u Gracu	1		
	Janko, Miškov sin, na školovanju u Gracu	1		
	Marija, Miškova supruga		1	
	Jelica, Miškova kćer		1	
	Tanasije Simić, unuk Janka Sigura, u Slavoniji	1		
	Nika, supruga Janka Sigura		1	
	Jakov Saračević, poslužitelj, rodom iz Kostajnice	1		
	Mihailo Pulja, vojnik iz Provincijala	1		
	Tanasije Dunović, vojnik 1. pukovnije	1		
	Nikola Božić, siročić, kod svoje majke u Slavoniji	1		
	Đorđe Božić	1		
Savka Božić		1		

Kuća	Kršteno ime i prezime	Muški	Ženski	Ukupno
1	Kosta Čipa, nevlasnik	1		5
	Janko, Kostin sin	1		
	Dmitar, Kostin sin	1		
	Filija, Kostina supruga		1	
	Stevan Vilić, vojnik, rodom iz Provincijala	1		
1	Simo Čakoje, nevlasnik	1		8
	Petar, Simin sin	1		
	Jovana, Simina supruga		1	
	Mara, Simina kćer		1	
	Savka, Simina kćer		1	
	Sava Tarbuk, vojnik, 1. pukovnije	1		
	Nikola Drobnjak, vojnik, rodom iz Kostajnice	1		
	Filip Bodić, vojnik, rodom iz Kostajnice	1		
1	Božo Mijatović, vlasnik	1		8
	Nikola, Božin sin	1		
	Petar, Božin sin	1		
	Dmitar, Božin sin	1		
	Jagoda, Božina kćer		1	
	Janica, Božina kćer		1	
	Marta, Nikolina supruga		1	
	Angelina, Nikolina kćer		1	
1	Pavle Mijatović, vlasnik	1		4
	Petar, Pavlov sin	1		
	Manda, Pavlova supruga		1	
	Marija, Pavlova kćer		1	

Kuća	Kršteno ime i prezime	Muški	Ženski	Ukupno
1	Đorđe Berić, vlasnik	1		9
	Ostoja, Đorđev sin	1		
	Andrija, Đorđev sin	1		
	Lazo, Đorđev sin	1		
	Stana, Đorđeva supruga		1	
	Marko, Ostojin sin	1		
	Angelina, Ostojina supruga		1	
	Marta, Ostojina kćer		1	
	Joka, Ostojina pastorka		1	
1	Petar Jovanović, vlasnik	1		2
	Ilinka, Petrova supruga		1	
1	Janko Babić, vlasnik	1		4
	Pavle, Jankov brat	1		
	Janja, Jankova supruga		1	
	Marijia, Pavlova supruga		1	
1	Nikola Kranjčević, trgovac iz Kostajnice, ovdje stanuje i posjeduje jednu kuću	1		1
	UKUPNO	73	46	119

U Petrinji, 2. januara 1777.

Rajzner, potpukovnik
Terplan, konjički kapetan, sudija

*Prijepis teksta: Snježana Čiča

ИЗ ПЛАШЧАНСКЕ ПИСМОХРАНЕ

ВЕЛЕИЗДАЈНИЧКА ПАРНИЦА У ПЛАШЧАНСКОМ АРХИВУ

пише: Чедомир Вишњић

У први план избио је сукоб између људи из Српске самосталне странке и владике Михаила Грујића. Био је то још један, давно заборављени случај, унутар уског тока политичке повијести Срба у Хрватској, случај сукоба двију струја; од којих је једна своје и народне интересе настојала остварити у сарадњи са властима, а друга, побуном против тих власти

Архив плашчанске епархије не садржи значајније документе о изворима и токовима тзв. Велеиздајничке парнице, политичке кампање отворене 1908. године. Нарочито не оне који би се тицали политичког врха те сложене приче која је у један чвор увезала простор на релацијама Беч – Сарајево, Београд – Загреб. Али зато у њему проналазимо нама данас подједнако занимљив свежањ докумената о томе како се афера гранала, пробијала до друштвеног приземља, како је то све изгледало на терену ондашњег Двора, Вргинмоста, Оточца, Перјасице... Нарочито из аспекта хрватско – српских односа, које је и том приликом државни одвјетник за потребе владајућих политика инструментализовао, криминализујући читав српски национални покрет и његову идеју у Хрватској и Славонији.

При том је неизбјежно, имајући у виду извор ове писмохране, у први план избио сукоб између људи из Српске самосталне странке и владике Михаила Грујића. Био је то још један, давно заборављени случај, унутар уског тока политичке повијести Срба у Хрватској, случај сукоба двију струја; од којих је једна своје и народне интересе настојала остварити у сарадњи са властима, а друга, побуном против тих власти. Па иако би било логично очекивати да се људи Цркве нађу сви у првој

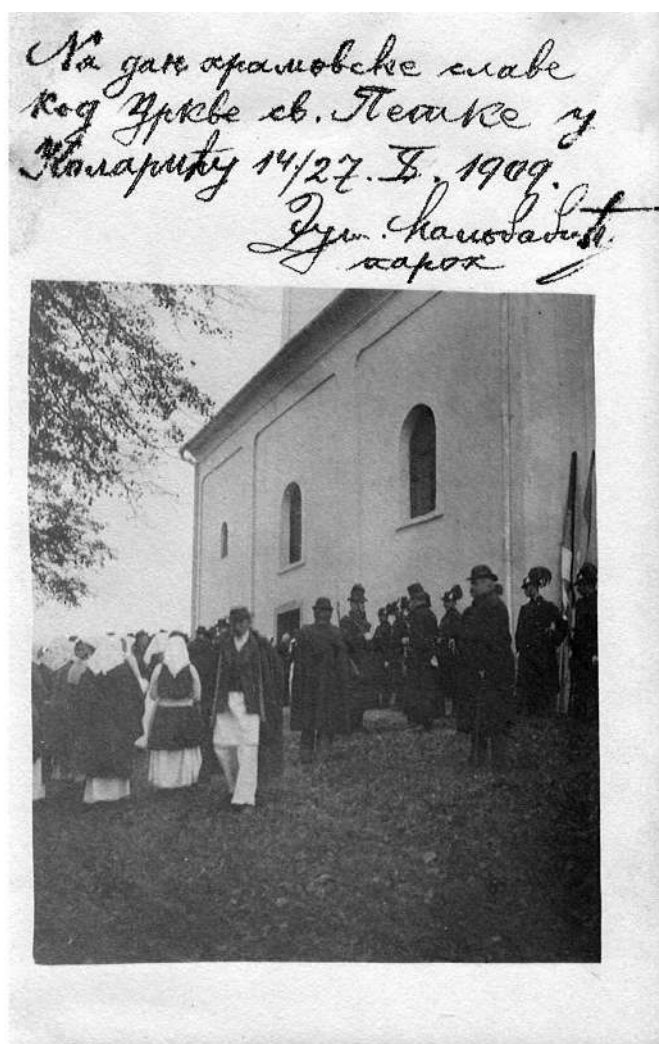
групи, истина је да су они и у плашчанској и у пакрачкој епархији, били снажно подијељени у свом јавном ангажману. Неки од њих су чинили важан дио активиста, па и страначких руководиоца у покрету омасовљења српског национализма, које је припремала и промицала скупина око загребачког „Србобрана“. У другу групу, вјерну Михаилу, спадали су и овдје заступљени; парох оточачки Илија Машић и парох вргомоски Јован Шепа. Нарочито је занимљив случај Машић, који је након сукоба са Теофаном Живковићем у својој младости, остао до краја вјеран Грујићу. Илија Машић, живећи једну од типских ситуација за православног свештеника у Хрватској тог времена, у франковачкој паланци окруженој српским селима, увјерљиво брани мишљење своје и свог црквеног поглавице, како га он зове. Његов је допринос у овим документима најзначајнији. Ова је афера коначно оголила и једно од кључних мјеста слабашних зачетака просвјетитељско – модернизацијских процеса у крајишким срединама, оличених у тешким људским сукобима свештеника и учитеља. Сукоб, који ће бити с несмањеном жестином настављен у међуратном периоду, и чинило се коначно довршен након 1945.

Пароси примишљански, коларићки и перјасички описују ситуацију на свом терену, а писма учитеља Прибићевића добра су слика чемерне ситуације тог друштвеног слоја у Хрватској оног времена. У сваком случају, ово је дио грађе која је до сад недостајала у склапању целовите слике тог, за Србе у Хрватској, преломног догађаја.

Ваше Високопреосвештенство, Милостивјејши Архипастору!!

Трпио сам, ћутао сам, док се могло трпити и ћутати, али се више ћутати не може и не смије.

Од када сам, као парох из Швице прешао у Оточац год 1878 па до данас сваке је неђеље и празника, изузимајући Рождество и Воскресеније Христово – почињала св. Литургија у 10 сати. Па како на овдашњој р.к. цркви има сат по коме се сви уреди и области, па једна и друга црква својих вјерних ради равна, то је свима тако рећи већ у крв прешло, да у православној цркви почима св. служба Божија у 10 сати.

Јуче на Благовјести исповједио сам и причестио болесника Милу Кокотовића подворника кр. порезног уреда у Оточцу после 8 сати пре подне и ако је овога стан од парохијалног стана и цркве преко 3 км удаљен, немогав наћи фијакер, обавио сам ту св. дужност пјешнице. После тога дошао у цркву и лијепо број православни хришћани исповједио и спремио за св. причешће, свршио проскомидију у 10 сати.

На св. литургију дошло је било лијепо број војника пуковније грофа Јелачића, али службу Божију нијесам могао одпочети, јер од три Србина учитеља, ниједан није био дошао, нити школску дјецу довео у цркву. И тако обучен чекао сам на Србе учитеље, чекао је и народ, чекали су и војници преко четврт сата, па кад виђоше, да неопочима св. служба Божија, један за другим (војници) а за њима и многи други оставише цркву, осташе само женске, које су се исповједиле и спремиле за св. причест. Тек после пол једанајстог сата дође учитељ Симо Кончар и ступи у св. олтар питајући: хоће ли се чинити св. служба Божија? Ја му рекох, да хоће, али и овај догађај забиљежити, што ево и чиним. Ја неби ово учинио, да је то први случај да Срби учитељи од како ступише у српску народну самосталну странку чине тако, неznam како би назвао, пркос или демонстрација, како ли. Наводим чисте чињенице.

Прошлого љета 1907 нијесу доводили школску дјецу у цркву. Учећи ваншколску младеж прије службе Божије код цркве, гледао сам, како се Срби учитељи шећу испред цркве по променаци, а школска дјеца

скачу око цркве. То сам пријавио Равнатељу гд. Д. Марасу. Знам, да сам у смислу високе конзисторијалне Наредбе од 30. Маја 1874. Бр.... био дужан пријавити и високодостојној Еп. Конзисторији, али то сам пропустио учинити искључиво мира ради по ријечима св. писма: „Ашће возможно, жеже од вас со всеми человеки мир имјете.“

Морам истаћи, како хрватски учитељи сваке неђеље и празника воде своју школску младеж (сваке неђеље и празника) у њихову р.к. цркву и ако има самостални катихета на вишој пучкој школи; дочим Срби учитељи виде мене, да сам забаван са ваншколском младежи, па ипак не доводе школску дјецу у цркву редовито, као што би морали.

У неђељу дне 22. јула 1907. од три Србина учитеља ни један није дошао у цркву, него су Симо Кончар и Милета Скенцић – за уч. М. Хинића неznam гђе је био – отпратила корифеје српске народне самосталне странке именеце: Светозара Прибичевића, Јована Бањанина и Б. Будисављевића у Брлог на скупштину српске самосталне странке, а ја сам са једним дјететом једва свршио св. литургију.

По наредби високе кр. земаљске владе од 26. колхоза 1901 одређено је, да дан 10. рујна, као празник смрти благопокојне царице и краљице Јелисавете присуствује свечаним задушницама школска младеж са учитељским зборовима. Ну на тај празник 10. рујна 1907 године од тројице Срба учитеља ни један није – па ни школска младеж – дошла у цркву, да присуствује свечаном парастосу, кога сам ја обавио сам. И то је један чин нелојалности, који се мора тијем више осудити, што је Равнатељство више пучке школе окружницом дан прије позвало учитељски збор, да са школском младежи присуствује свечаним задушницама благопокојне Царице и Краљице Јелисавете а ту су окружницу подписали и Срби учитељи. Да одбијем од себе сваку сјен сумње, пријавио сам равнатељу Д. Марасу, да ни један Србин учитељ није био у цркви на парастосу, него су, како сам кашње чуо, били у Дабру – бистрили политику! У овој школској години мало када доведу школску дјецу у цркву, као што ни на Благовјести нијесу довели.

Најпонижније молим Ваше Високопреосвештенство, да благоизволи посредовати код високе кр. земаљске владе, да овдашње Србе учитеље ради наведених чињеница на одговорност притегне, да се санирају повреде дужности.

Вашему Високопреосвештенству љубећи св. Десницу, свагда у Оточцу дне 27. марта 1908.

Илија Машић протопрезвитер, парох

Ваше Високопреосвештенство! Најмилостивији архипастору!

Јучер је била преметачина код мене. Оружници су ми сву кућу претражили по налогу државног одвјетничтва. Нијесу ништа „велеиздајничког“ нашли, а Ваше Високопреосвештенство знаде, да тога и не треба.

Сваки час очекујем своје уапшење, а неби желио да се то догоди, док с Вашим Високопреосвештенством не говорим. Није само моја слобода у опасности него и живот. Неби рад, да остану моје званичне ствари не сређене, стога узрока молим најсмјерније Ваше Високопреосвештенство, да би ме благоизвољело саслушати у аудијенцији и сходним начином ме о дану и сату извјестити.

Могу само ово напоменути: овдашњи ситничар Петар Штефанац данас је прислушкивао за вријеме божанствене литургије око врата наше цркве. Видили су га многи: Милован Цимеша, Данило Цимеша, Симо Михаиловић, Симо Павић. Паво Грубјешић... и кад сам из цркве у стан дошао нашао сам у свом стану два убојице. Саву Бакића и његова зета (не знам како се зове), који су мога брата Петра убили и у Госпићу одсједили.

Штефанац је тајни ухода, а његова десна рука председник црквене обшине Стево Лаврња.

У опасности су не само званични списи него и црквени новац, јер је Лаврња трошио новац против наређења В. Е. А. Одбора. Остало могао би само усмено објаснити и списима доказати, пошто би писмено објашњење запретило најмање 20 табака папира. Молим милост Вашег Високопреосвештенства за аудијенцију.

У Перјасици 12. октобра 1908.

Вашег Високопреосвештенства најпонижнији слуга Г. Лончар, парох

Ваше Високопреосвештенство. Милостивјејши Архипастору!!

Свршени правници Милан Илић и Ђорђе Бранковић дошли су данас к мени с молбом, да би у неђељу после службе Божије чинио парастос за покој. Петра Вујаклију, који је под сумњом злочина велеиздаје умро у уза(ма) кр. судбеног стола у Загребу; ну пошто исти Петар Вујаклија није син ове парохије, па баш зато, што он није члан ове црквене опшине, нити има овђе кога сродника, могло би се у томе парастосу – у ова мутна времена – назревати каква солидарност или у опће демонстрација. Из бојазни те немогах се одазвати молби молитеља него рекох им, да ћу питати Ваше Високопреосвештенство, као црквену поглавицу нашу, зато најсмјерније молим Ваше Високопреосвештенство, да ми благоизволи упутство дати. Целивајући св. архијерејску Десницу Вашему Високопреосвештенству

У Оточцу дне 20. јан/2. феб. 909.

Вјерноодани Илија Машић...

(У концепту свога одговора Машићу Грујић пише: „Дужност је свију нас, а особито свештених лица, да чувају своју св. цркву од свакога могућег оправданог сумњичења, нарочито у добу, гдје је сумњичење на дневном реду“.)

У Перни о покладама 09

Високо преосвештени господине!

Према оптужници држав. одвјетника Акуртиа у Загребу, тужио је парох Јован Шепа у Перни и денунцирао учитеља Душана Трбуховића, да раширује у земљорадничкој задруги у Перни српство и ћирилицу.

Дакле што из тога слиеди; слиеди, да је постао под Вашом управом жупником. – Жалимо да се под Вашом велевриедном управом може тако што догодити, па просвједујемо проти томе, а просвјед ће бити најбољи кад наједном чујете, да смо ми под жупником Шепом прешли

на вјеру унијата, јер под оваким браником српства нећемо и неможемо да више останемо.

У књигу Србин од Србина (Беговић) пише, да сте Беговића мрзили што је ширио српство, а Шепу напротив волите што уништује српство. Виђет ћемо докле ће то ићи.

Наскоро ћемо гледе прљавштине Шепине к Вашој високопреосвештености доћи.

За сада Ваши одани парохијани Перне.

Ваше Високопреосвештенство милостиви Господине!

Позван Високим Налогом од 21. фебр. 1909... у понизности извјештавам слиједеће: Анонимни лист послат Вашем Високопреосвештенству проти мени не потјече од мојих парохијана, јер нитко оваког рукописа нема. Са свима својим парохијанима цијело вријеме мога службовања овђе, ево четрдесет година у врло добром односу и љубави живим. О каквој демонстрацији проти мени и вјери нитко ни појма нема, нити се гђе што проти мени чује и говори.

Што сам исказао пред судцем истражитељем, да је учитељ Трбуховић наговорен од учитеља Боројевића, проти мени настави терор, и читајући на састанцима Земљорадничких задругара у Перни чланке из „Србобрана“ и „Србског Кола“ који су особу моју вријеђали и нападали, то ћу на главној расправи кад позван будем и доказати, посље кога ће цијели свијет увиђети: тко је бољи Србин – ја или моји клеветници. У оптужници наведено не слаже се са мојим исказом пред судцем истражитељем које ћу како наведох на главној расправи са лицем у лице од себе одбити.

Анонимни лист потјече од Душана Трбуховића. Од првог дана његова долазка у Перну – па до задњег часа његова боравка овђе -, наговарао је моје парохијане да ме мојој Високој предпостављеној Влади туже, особито Земљорадничке задругаре који су под његовим упливом били, - па кад му ни то није успјело у црној души својој, сам је то радио. Озбиљно је настојао, кад није мога проти мени Пернанске парохијане уздигнути и побунити, да проти мени чак парохијане Блатушке уздигне.

Он је из истражног затвора прокриумчарио састав горњег листа супруги својој која се сада у Чемерници налази, - добро познајем његов стил...

Вашег Високопреосвештенства у Перни 3/16. марта 1909.

Најпонижнији слуга Јован Шепа Парох

Ваше Високопреосвештенство Милостивјејши Архипастору!!

Висока кр.хрв.слав.далм. земаљска влада одјел за Богоштовје и наставу наредбом својом бр. 39870 одредила је, да ли ће се светосавске свечаности приредити у школској згради – одлучује сједничким закључком надлежно обш. заступство, ако је обш. зграда, гђе су пак зграде властништво земље довољан је закључак школског одбора, у једном и другом случају одобрен по кр. котарској области.

Број 71.
1909.

Ваше Високопреосвештенство,
Милостиви Господине и Архиепископе!

Повињујући се налогу Вашег Високопреосвештенства од 27. /X. о. т. Број 452. З. Д. растам ми је у највећој смирности приложити имена оних миза, која су у пријави наведено видима и могу по посвједочити, а то су т. т. народни застапници: З. Грга Мухкан из Сиска, З. Ђо, жо Винковић и З. Едмунд Лукић из Карловца, те Никола Коваковић, унор. урника из Војничке, и брата Емил и Јозо Тредец, прловци из Војничке, а оим них има их још безброј.

А поред тога, а у потврду истинитости навода у пријави, растам се у смирности подијелити Вашем Високопреосвештенству у прилогу ј. вјерни фототрафски снимак истог дана код Цркве, који сам јуче добио, на увид.

Вашег Високопреосвештенства
у Коларичу 3. новембра 1909.

најпоштомјнији:

Јушан Наловаћ
парох

Поводом тијем држана је сједница школског одбора у Оточцу дне 5/18 јануара 1909 у којој је на дневни ред стављено питање: светосавска школска прослава. Ја сам се у тој сједници борио за одржавање светосавски школски свечаности, а у школс. одбору сједи само један мој парохијанин и то ратар из Старога Села; дочим уз декана Убл-а сједи још 6 (шест) р.к. хрвата најинтелигентних грађана Оточки. Све наводе њихове, које су навели противу светосавски школски свечаности успешно побио сам, само нијесам могао оповрћи одб. члана Јерка Павлића навод, да се светосавска школска прослава необдржава ни у Госпићу, ни у Огулину, ни у Глини, па зашто, да се држи у Оточцу – у мјесту еминентно католичком?!

Сви чланови школског одбора р.католици па шњима и равнатељ више пучке школе Д. Марас гласовао је противу – дочим смо нас двојица гласали за одржање светосавске школске прославе, и тај захтев наш ушао је у сједнички записник и тијем смо сачували право на обдржавање светосавске школске прославе, кад за нас Србе у краљев. Хрватској и Славонији наступи опет повољна политична струја!

Славна кр. котар. Област у Оточцу одобрила је тај закључак већине школског одбора, и тиме је у смислу уводно наведене владине наредбе забрана светосавске школске прославе у Оточцу постала правомоћна.

Та забрана светковања св. Саве у школи изазвала је велико огорчење и узрујаност мојих парохијана без разлике сталежа, и ја сам био у страху, да ће се на св. Саву, кад се народ после службе Божије код обеда понапије вина догодити изгреди, па и крв пролити, јер је народ сазнао, да су ту забрану светосавске школске прославе изазвали оточки грађани Хрвати(!) – франковци, а власт одобрила, дакле требало је огорчени народ измирити са забраном световне власти!

Ја сам после св. службе Божије у кратком говору поучио народ, да се морамо покорити властима, да се несмијемо противити властима, рекао сам, да ћу ја о овој забрани светосавске школске прославе изјавити моју високу црквену власт, наиме Високопреосвећенога Епископа нашега Гд. Михаила, као црквену поглавицу нашу, који ће хтети и умјети узети у обрану српскоме народу тако омиљелу светосавску школску прославу, и тако ми је пошло за руком утјешити и умирити огорчени и узрујани народ, да се младеж после св. службе Божије у коло уватила и пјевала, а пред вече сав народ разишао се кућама својима у узоритоме реду и миру!

Овом приликом морам истаћи, да су пре св. службе Божије на св. Саву у мој стан дошли: Петар Манојловић, пристав имовне обћине Оточке и Бјелобрк књиговођа српске штедионице у Оточцу, да после службе Божије идем с литијом у Српску читаоницу, које сам ја одлучно одбио из разлога:

1) Што ја нијесам напустио права светосавске прославе у школи, јер ми Срби славимо св. Саву као угодника Божијега и заштитника (патрона) школа и српске школске дјеце, а не читаонице и иних мање више политичних завода;

2) Што за светосавску прославу нијесу била спремењена школска дјеца декламацијом згодних српских pjesама;

3) Што је соба српске читаонице недовољна за светосавску свечаност, јер је око 5 м дуга и око 4 м широка, дакле ту неби ни четврти

дио школске дјеце стати могао, дочим би остала школска дјеца а и сав народ на овој жестокој студени гологлав на улици стајати морао;

4) Што је српски народ забраном светосавске школске прославе огорчен и узрујан, а иновјерни грађани Оточки – саврло малим частним изузетком – непријатељски расположени према светосавској прослави изван цркве, па би лако могло доћи до изгреди и демонстрација;

5) Што кр. котарска област, као редарствена област о тој литији у српску читаоницу није обавјештена била, нити је у тако кратком времену могла обавјештена бити, да редарственим органима изда налог, да се обход с литијом може у миру и реду обавити; и

6) Што ја без предходног знања и одобрења Високопреосв. Епископа Дијецезана, као црквене поглавице наше несмијем у цркву уводити никакви новотарија, зато рекох ја, требали сте ви мени благовремено изјавити жељу вашу, да се после службе Божије с литијом иде у српску читаоницу, па би ја отоме и свима наведеним напред околностима био обавјестио Његово Високопреосв. Гд. Епископа Михаила, па ако би он мени одобрио, да с литијом идем у српску читаоницу, ја би то саопћио кр. котарској области, као редарственој области, да ми пружи помоћ, да можемо мирно покрај франковачких кућа ићи и пјевати светосавску pjesму: „Ускликнимо с љубави Светитељу Сави“ -, као што смо ју досада сваке године пјевали!

Моја је савјест чиста и мирна, зато ћу „Србобрановом“ дописнику из Оточца, бр. 26 под насловом: „Франковлук – Машић се одричу св. Саве“ дати прилику, да пред кр. судбеним столом у Загребу докаже, да сам се ја одрекао св. Саве; да сам забранио пјевати светосавску pjesму; да сам у погледу светосавске прославе идентичан појам Марасу, дакле, да је Машић – Марас; да докаже, да сам ја збиља: „жалостан пастир Христовог стада“ зато, што нијесам хтео држати парастос Петру Вујаклији, који је умро у уза кр. судбеног стола у Загребу, под сумњом злочина велеиздаје, а није мој парохијанин, нити има овђе отца или матер, жену или дјецу, брата или сестру, укратко рећи овђе је непозната личност. Јест нијесам хтео ни смио допустити, да светођурђевска црква у Оточцу послужи (нелојалним) политичним манифестацијама присташа српске самосталне странке! Најсмјерније молим Ваше Високопреосвештенство, да овај извјештај на знање узети благоизволи,

Вашему Високопреосвештенству љубећи св. Десницу

У Оточцу 9. фебруара 1909.

Илија Машић протопрезвитер парох

(У концепту свог одговора пароху Оточком, Грујић кратко пише: „Ваш извјештај од 9. фебруара о.г. налазимо у цијелости узети с одобрењем на знање с тим, да нас у своје вријеме изволите изјавити о резултату судбене акције“.)

Ваше Високопреосвештенство!

На Петровдан, као дан храмовне славе у Тржићу одузимали су оружници примишљански нашој младежи српске знакове, капе са грбом и знакове српских друштава у Америци.

Кад су између 4 и 5 сати посје подне једном момку Мили

Цекиновићу такав знак одузели и на народу се почела због тога опажати узрујаност приступи један рођак тог момка протојереју Јовану Вукелићу као свом пароху, те му рече. „оче молим Вас одите амо па реците народу да буде миран, да се неби зло догодило“. Прото је пришао оружницима и народу који је у њиховој близини стајао и почео им да говори: браћо будите мирни, немојте се узрујавати, оружници врше своју дужност, ваљда тако морају, па ено имамо ми таква два знака у цркви, што су нека браћа у цркви оставили, па ако желе оружници дати ћу им и оне.

Оружници су ту интервенцију узели као буђење и позвали га осорним гласом да одступи и не смета их у њиховом уредовању, што је он одмах и учинио отишавши у стан. Одмах по том ухватише и везана одведоше мога парохијанина младића Илију Грубора, који је такођер у доброј намјери покушао посредовати код оружника.

Сутра дан рано око 5 сати у јутро одведоше оружници проту Јована Вукелића пјешнице чврсто везана у Примишље а одатле опет везана заједно са младим Грубором у колима у котарски судбени затвор слуњски.

Кр. котарски суд обавио је прво преслушање и читаву ствар по свој прилици уступио кр. државном одвјетништву у Огулин. У нади да ће послје овог првог преслушања бити одмах пуштен на слободу није ово звање одмах поднијело Вашему Високопреосвештенству дужно обавјештење, што молим да ми добротиво опростите благоизволите.

За парохијску службу у Тржићу до даљњег благорасуђења и одређе Вашег Високопреосвештенства бринути ће се понизно потписани у колико би притвор протојереја Јована Вукелића дуже времена потрајати могао.

У Примишљу 1/14. јули 1909.

Љубећи св, арх. Десницу Светозар Вукелић парох

Ваше Високопреосвештенство, Милостиви Господине и Архипастиру!

Ради поузданичког састанка, који се имао овђе одржати на дан св. Петке 17/27 о.м., позвано је било овамо око 40 оружника, који су састанак, по налогу г. Кр. котар. управитеља Хинтерхобера – растјерали.

За вријеме св. литургије тога дана опколила је, а сигурно по налогу истог г. Кр. котар. управитеља, око 20 оружника овомјесну парох. цркву стојећи уз црквени зид, леђима окренути к цркви, потпуно наоружани, а и код улазних црквених врата тако да је – по приповједању очевидаца – изгледало, као да би пријечили народу улаз у цркву; а то је учињено без икаква повода.

У вријеме св. литургије био сам у цркви, те сам тек на свршетку исте на ово упозорен. Па сматрајући овај поступак повриједом освећених мјеста пријављујем ствар Вашем Високопреосвештенству смјерно молећи, ако Ваше Високопреосвештенство сходним нађе, да је моје мнијење гледе наведеног оправдано, да на надлежном мјесту порадити благоизволи да се овој повриједи задовољштина даде.

Вашег Високопреосвештенства у Коларићу 16/29. октобра 1909.
Најпонижнији Душан Малобабић парох

Ваше Високопреосвештенство Милостиви Господине и Архипастиру!

Повинујући се налогу Вашег Високопреосвештенства (...) част ми је у највећој смјерности приопћити имена оних лица, која су у пријави наведено видила и могу то посвједочити, а то су г.г. народни заступници: др. Грга Тушкан из Сиска, Др. Божо Винковић и Др. Едмунд Лукинић из Карловца, те Никола Новаковић, умир. учитељ из Војнинице и браћа Емил и Јоцо Гредељ, трговци из Војнића, а осим њих има их још безброј.

А поред тога, а у потврду истинитости навода у пријави, частим се у смјерности поднијети Вашем Високопреосвештенству у прилогу вјерни фотографски снимак истог дана код цркве, који сам јуче добио на увид.

(...) Душан Малобабић парох

Високој кр. земаљској влади одјелу за богоштовље и наставу у Загребу

У понизности потписани поднио сам Високом наслову учтиву молбу за подијељење првог петогодишњег доплатака почетком ожука 1908. Мој зао удес бијаше у томе, да сам – премда сам до тада био коректан – године 1908 био заведен и приликом политичких избора и проти својој вољи гласовао за опозиционога кандидата и тим чином изгубио свој до тада добар глас у погледу понашања. Усљед тога ме претпостављене власти нијесу препоручиле, те ми је поменута молба одбијена отписом високог наслова с мотивацијом да ће ми се молби удовољити кад моје владање коректно буде. Међутим ја сам се доиста покајао.

Зао удес још хтједе да сам био, без своје икакве кривице оптужен ради велеиздаје итд. те усљед тога суспендиран од службе и плаће кроз вријеме од 1. новембра 1909. до 1. децембра 1911. Проведењем дисциплинарног поступка доказана је моја невиност те сам враћен у учитељску службу, а својим коректним понашањем заслужио сам да ми се опрости оно из 1908.

Висока зем. Влада благоизвољела је моју молбу од 1. просинца 1911. За подијељење споменутога доплатака отписом својим (...) уважити и подијелила ми га почевши од 1. 6. 1908., али платив од 1. 12. 1911.

(...)

Драган Прибићевић учитељ, 18. ожука 1912.

(Све је у овом случају јасно, па и досези „нормализације“ по окончању велеиздајничке афере. Ово се учитељско писмо и жалба нашло овдје зато што се речени учитељ Прибићевић пожалио и Епископу Грујићу. У том писму додатно се правда: „Овђе напомена истичем, да сам се коректним показао и пригодом избора у децембру прошле године, те сам не жалећи средстава путовао одавле у Костајницу, гђе сам имао изборно право“. Ово писмо је датирано 25. марта 1912.)

„FENOMEN“ KARAKAŠ: PROZNI PISAC U KAZALIŠTU I OBRNUTO

AUTOBIOGRAFSKO NIJE POJEDINAČNO

PIŠE: Igor Ružić

Damir Karakaš je među rijetkima koji još vjeruju u moć igrane riječi, trodimenzionalnog zbivanja i radnje, i koje želja za kazalištem ne napušta iako se u drugim pod-djelatnostima pisanja snalaze možda i bolje, uspješnije i isplativije. Uz sve svoje prozne uspjehe, on i dalje piše i za kazalište, s namjerom da tekst bude drama, a ne tek proza koju će netko prevesti u dramu

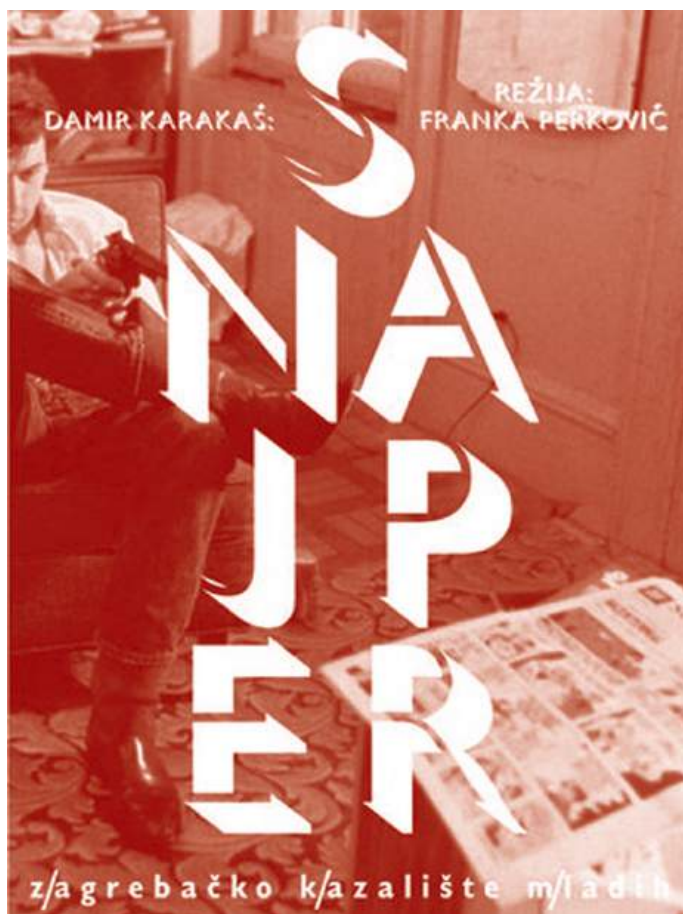
U posljednje vrijeme domaće repertoare određuju romani, posebno domaći romani, o čemu dramatičari, posebno, naravno, domaći, imaju svoje mišljenje. Govore ga, međutim, onoliko glasno koliko im je i inače glasno govoriti dozvoljeno između institucionalne milosti i izvaninstitucionalne nemilosti. Pa se dramatičari odlučuju za vlastito pojačano autorsko bivanje i postaju i redatelji, jer jedino je redatelj važan u svijetu koji priznaje samo prvenstvo pojedinca, a takav je svijet ovdašnji ne samo kad je riječ o kulturi nego je takav u kulturi zato što je takav i u svemu ostalome. Ili pak odlaze tamo gdje se bolje plaća, u svijet filma i televizije, gdje sigurno neće biti prvi, ali će se moći živjeti, uz malo sreće i puno bolje nego od kazališta. Treći pak, djelomično i pod utjecajem godina i pripadajuće ojađenosti i ohlađenosti, postaju prozaici, tražeći hladovinu mirnog zaleđa i postojanog samosvojnog bivanja. U tom rasteru između dramatičara i redatelja, između onih koji pišu i onih koji postavljaju, a iznad njih su uvijek oni koji odlučuju, postoje i rijetke iznimke: prozaici kojima kazalište nije usputno ne zanimanje nego zanimacija, ili još jedan od načina da se prozu, a onda i autora, predstavi takozvanoj široj javnosti, iako teško da je kazališna javnost šira od čitateljske, čak i u kulturnoj sredini koja proizvodi strategije za poticanje čitanja ali ne i strategije za praćenje kazališta. Takvi su rijetkost jer igraju na dva razboja,

od kojih nijedan nije siguran, trenutno ili u kontinuitetu. Mnogi su razvikani prozaici propali na kazališnim daskama, opekli se i nikad vratili.

Među onim rijetkima koji još uvijek vjeruju u moć igrane riječi, trodimenzionalnog zbivanja i radnje, i koje želja za kazalištem ne napušta iako se u drugim pod-djelatnostima pisanja snalaze možda i bolje, uspješnije i isplativije, je i Damir Karakaš. Uz sve svoje prozne uspjehe, među kojima su posredno i oni kazališni, on i dalje piše i za kazalište, s namjerom da tekst bude drama, a ne tek proza koju će netko prevesti u dramu i igrati se s njom dok ne dobije scenski oblik, ili barem oblik dovoljno sceničan. I, sudeći o medijskim istupima, i dalje uživa u činjenici da je ne samo pisac – omdedavno i, mnogi bi dodali: napokon, nagrađen – nego i igrani pisac, kazališnom infrastrukturom i pozlatom (kakve god one bile!) simbolički nadograđen u autorskom, pa i individualnom smislu.

Vjerojatno je to bio Sartre koji je, kao jedini savjet koji je mogao i želio dati mlađim kolegama u odgovoru na to i previše uobičajeno pitanje, izrekao jednostavnu formulu: „Čitati, čitati što više.“. Karakaš je sintagmu dobro zapamtio i na njoj radi, hvaleći se svojom erudicijom, oslanjajući se na citate kanonskih imena i istodobno naglašavajući svoju čitateljsku upornost i kondiciju. U njegovim medijskim istupima sve vrvi od imena i uputa, sve

je u skladu s onim što je našao u literaturi, a što s pravom kontrapunktira lošom, bezidejnom i zaglupljenom svakodnevicom. Karakaš tako zapravo objašnjava i svoje pisanje, jezgroviti stil zbog kojeg je hvaljen, tvrdu skuhanost prožetu poezijom zbog koje mu romani gube na opsegu ali ne i težini. Čitateljska kondicija kod njega je isprepletana s onom spisateljskom, jer koncentracija izaziva koncentraciju i zato zapravo fascinira s kojom prividnom lakoćom Karakaš i govori i piše, ako je pokazatelj za ovo drugo broj i redovitost novih naslova.

Čitateljska kondicija kod njega je isprepletana s onom spisateljskom, jer koncentracija izaziva koncentraciju i zato zapravo fascinira s kojom prividnom lakoćom Karakaš i govori i piše, ako je pokazatelj za ovo drugo broj i redovitost novih naslova

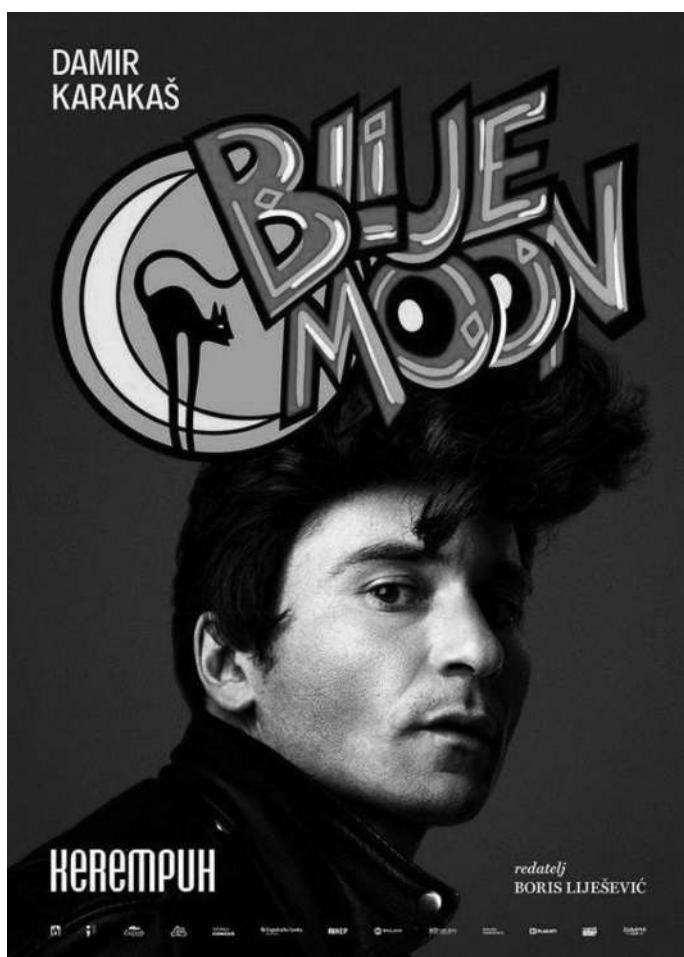
Medijski zanimljiv sugovornik, koji zna izabrati pravu riječ i pogoditi pravu temu na način sasvim svoj, istodobno sirov i točan, izvoran i mnogoznačan. Već su davno drugi u tome prepoznali i porijeklo i nekoliko me-

dijskih karijera, svedeni jezik sela provučen kroz zgsnutost izvještajnog novinarstva i brzopotezne karikature. Sve to čini Karakašev stil i postupak, ali ne i teme jer one nisu tako jednostavne, brzopotezne ni potrošne. Naprotiv, one su u pravilu intimne, proživljene i preživljene, u najgorem slučaju, a u najboljem tek osobne iskustvom vođene prema drukčijem, ne nužno „sretnijem“ svršetku. Logika poraza na kojoj inzistira, čak i kad stvari ne idu nužno po zlu, kod Karakaša je pravilo, čak i kad je riječ o nominalnom uspjehu odvajanja, emancipacije i oslobođenja. Uostalom, kao jedinu svoju vječnu temu (pr)opisao je upravo slobodu samu.

U medijskim istupima, Karakaš hvali sebe tako da ne unižava ostale, što nije tako čest slučaj, ne samo u umjetničkim krugovima, a i dok hvali sebe, čini to jedinstvenom kombinacijom tvrdoglavosti, samouvjerenosti i prkosa, ponekad i humora, s naznakom strategije šokiranja, dok je istodobno trajno nalik adolescentu koji uživa ne čak ni u prvoj objavljenoj knjizi nego onoj skrivenoj bilježnici iz koje bi ona tek trebala nastati. Takav gard hrabar je i opak istodobno, kao što je i Karakašev pisanje, pa i pozicija, ako ne i poza. To je ono što zaista jest posebno kod njega: u kulturi koja se opire prepoznavanju i poznavanju, ali je ipak dovoljno malena i premrežena da je svatko već na ovaj ili onaj način poznat pa mu ne treba predstavljanje, Karakaš pak to radi drukčije: tvrdo, zakopano i iz srca. Takav se stav odbija o mnoge, mnoge i odbija, ali i zavodi. Među njima su očito kazalištarci, jer Karakaš, iako nije primarno dramski pisac, po broju izvedbi i redateljskim imenima koja ih potpisuju, u lokalnoj teatrografiji posljednjih tucet godina figurira kao jedan od frekventnijih, poželjnijih i uspješnijih autora.

Nema, naime, puno onih koji se mogu pohvaliti činjenicom da su im tekstove postavljali Paolo Magelli, Ivica Buljan, Franka Perković, Boris Liješević, Dino Mustafić, Dalibor Matanić i Tamara Damjanović. S koje god strane na koji god način taj popis gledali, on jest zanimljiv kao činjenica, dokaz potentnosti autora u njegovim različitim fazama, ili samo jednoj fazi koja s određenim mijenama traje od početka književnog rada. Cijeli niz je zanimljiv i utoliko što ga čine tri prozne knjige i tri drame, ali koje se sklapaju na različite načine, produkcijski i režijski gledano. Možda je razumljiv slučaj s Daliborom Matanićem, koji je nakon ekranizacije zbirke „Kino Lika“ dobio i poziv iz kazališta, s ponudom velike scene jednog od tek četiri, ili pet (ovisi kako se broji!) HNK-ova, onog riječkog, pa je u Zajcu debitirao „Sjajnim mjestom za nesreću“, Karakaševom kronikom emigrantskog života u Parizu. Lako je možda otpisati i „slučaj“ Magelli, jer kratki komad „Skoro nikad ne zaključavamo“ bio je tek dio „Zagrebačkog pentAgrama“, skupne velike i pomalo začudne produkcije Zagrebačkog kazališta mladih koja je pod dramaturškim vodstvom Željke Udovičić uparilo relativno mlade ne samo dramatičarske snage: uz Karakaša, zastupljeni su bili Nina Mitrović, Ivan Vidić, Filip Šovagović i Igor Rajki.

Pravi je kazališni proboj došao ipak tek sa „Snajperom“, originalnom dramom o mladim buntovnicima i njihovim ispitivanjem opravdanosti terorizma. Na trenutke suptilna, ponekad banalna, didaktički racionalna i adolescentski idealizirana moralka koja nikome ne dopušta uzmak, ta mala drama velikih pitanja postavljena je najprije u dvorani Polanec ZKM-a, u režiji Franke Perković. Kasnije ju je kao domaći izvozni proizvod plasirao i Ivica Buljan s glumcima iz Obale Bjelokosti u koprodukciji s ljubljanskim Mini Teatrom. Na isti se mamac eutanazije pobune uhvatio i Dino Mustafić u Makedoniji, pa je lako zaključiti da je prividna lapidarnost tog teksta uspjela

funkcionirati u sasvim, ili gotovo sasvim, različitim društvenim kontekstima. Funkcionalnost Karakaševih karaktera u „Snajperu“, stilom i formatom logični je nastavak njegovih prozних lica i trebala je biti konačna zamka za sve koji u njegovoj prozi vide samo nadograđenu autobiografiju.

Ako to sve već i jesu bili rani radovi, možda i svedivi na fascinaciju novom pojavom u poznatom i skućenom bazenu, sljedećih nekoliko produkcija govori o ozbiljnom interesu, prvenstveno za i dalje naizgled jednostavan način Karakaševog spajanja krajnosti. Dvije predstave nastale u 2018. u dva zagrebačka vrlo bliska kazališta, satiričkom Kerempuhu i dramskom Gavelli, različito su pokušale odgovoriti koliko sadašnjost duguje prošlosti i obrnuto na temelju dva Karakaševa romana s kojima je opet igrao na kartu autobiografije. „Sjećanje šume“ u režiji Tamare Damjanović, i dramatisaciji Nine Bajsic, ima dječje, a „Blue Moon“ redatelja Borisa Liješevića, koji ga je u suradnji s Dinom Vukelić i autorom raspisao za pozornicu, lice studenta koji iz provincije ulazi u fascinaciju velegradskog svjetla i, još važnije zvuka. Protagonista obje predstave vuče porijeklo, i nije ih nezamislivo smatrati za dva poglavlja iste, velike proze koju će Karakaš jednom možda i napisati. Ovako odvojene, a ipak vremenskom i zemljopisnom bliskošću udvojene, bliske po strukturi i sentimentu, ali sasvim različite po režijskom pristupu, one su ipak postale, očekivano nakon „Sjajnog mjesta...“, dodatni argument neizbježne autobiografske kao gotovo temeljnog autorskog obilježja. Međutim, upravo to je u njima i najmanje važno: tvrdi patrijarhat, socijalna i ekonomska deprivacija i posljedični pogrešni povijesni odabiri na kojima se generacijama kasnije inzistira, pokušaj emancipacije i posljedična izopćenost,

pogotovo ispričane specifičnom težinom Karakaševog rukopisa, važnije su za gledateljsku, a ne autorovu identifikaciju. Upravo zato što on jest toliko specifični slučaj pisca kojem se stil saživio s temom, bez obzira na to što je tu uzrok a što posljedica, vrijednost onoga što piše leži upravo u tome što to, možda i paradoksalno, nije pojedinačno. Objekti inscenacije tu crtu nisu uspjele pronaći: „Sjećanje šume“ inzistiralo je na plastičnosti i atmosferi, „Blue Moon“ na glumačkoj izvrsnosti i gotovo goloj pozornici, pa je u Gavelli predstava još donekle ostala prepoznata kao nauk mlade redateljice, dok je Kerempuhova prihvaćena tek na valu ponovno rasplamsale nostalgije za godinama kad se dekadencija zagrebačkih osamdesetih godina prelijevala u svoju višestruku negaciju. Sve ono strašno i opominjuće u obje je ostalo zatomljeno, možda i nenamjerno skriveno iako formalno prikazano i odigrano.

**Karakaš, iako nije primarno
dramski pisac, po broju
izvedbi i redateljskim
imenima koja ih potpisuju,
u lokalnoj teatrografiji
posljednjih tucet godina
figurira kao jedan od
frekventnijih, poželjnijih i
uspješnijih autora**

Vjerojatno shvativši da s dramatisacijom svojih romana treba biti oprezniji, Karakašev sljedeći kazališni korak ponovno je ipak dramski tekst. Dramu „Avijatičari“ pisao je, navodno, nekoliko godina, i tek je slučaj htio da apokaliptična vizija prirodne katastrofe u njoj bude i realni ambijent premijere u Teatru &TD, jer očuđujući efekt maske u posljednje vrijeme nipošto nije kazališna ekskluziva. Ponovno u režiji Tamare Damjanović, tekst u središtu ima obitelj s odbjegli sinom koji se vraća kako bi, možda i nehotice, razriješio davno zapetljane odnose. Jednostavno zvuči, ali nije, jer autor se ovdje poetski opustio, a tome je pridonijela i redateljica pa predstava ponovno ima atmosferu, ali ne i puno smisla, osim onog neposredne glumačke vještine Doris Šarić-Kukuljice, Ozrena Grabarića, Svena Jakira i Roberta Španića, upregnute u prizore koji banaliziraju ionako patvorenu metafiziku. Što je tu točno čije, redateljčino ili autorovo, teško je razaznati u gustoj magli suhog leda, ludičkih elemenata scenografije i uglavnom zbnjujućih muzičkih eskapada Katarine Ranković.

„Avijatičari“ su zato možda zanimljivi kao sljedeći korak Karakaševog pisanja za kazalište, ali kojem treba dorada da postane jasan i jezgrovit kao prozni. U krajnjoj liniji, „Avijatičari“ su logičniji nastavak Karakaševog isključivo dramskog opusa, nego ukupne zastupljenosti njegovog pisma u repertoarima. Možda bi, uostalom, trebalo misliti o dva Karakaša.

O FILMOVIMA OBROVAČKOG REGIONA

MUZEJ FILMSKE UMJETNOSTI NA OTVORENOM

PIŠE: Zoran Jovančević

Ako u Hrvatskoj postoji geografski region na kojem je sniman jako velik broj filmova i domaćih i stranih onda je to sigurno region Obrovca u Sjevernoj Dalmaciji. Snimani filmovi pripadaju u više različitih filmskih žanrova odnosno rodova, što itekako čini svojevrsno filmsko bogatstvo

Kako u Hrvatskoj nažalost nije ikad urađena monografija koja bi obuhvatila filmove koji su snimljeni na njezinu prostoru i to od samih početaka prisustva sedme umjetnosti do suvremenog doba, ova inicijativa bi mogla biti i početak nečeg takvog. U susjednoj Srbiji je još prije nekoliko desetljeća svjetlo dana ugledala knjiga „Stranci u raju“ autora Dinka Tucakovića i Dejana Kosanovića, u kojoj su dosta detaljno opisana događanja u sferi filmske umjetnosti, odnosno prikazana je povijest prisustva stranih koprodukcija na području Srbije te ostalih jugoslavenskih republika. Njome je ujedno obuhvaćen i suprotan smjer, to jest navedeni su domaći umjetnici koji su išli izvan matične države u svijet, gdje su ostvarivali impozantne međunarodne karijere.

Iz tog razloga bi Ministarstvo kulture, odnosno Hrvatski audiovizualni centar, trebali inicirati nastajanje jedne takve monografije, a isto tako bi bilo neophodno da se uradi vodič u obliku interaktivne internetske mape s vizualnom prezentacijom krajeva Hrvatske, što bi uključivalo i historijati dosada snimljenih filmova na konkretnim područjima.

Ako u Hrvatskoj postoji geografski region na kojem je sniman jako velik broj filmova i domaćih i stranih – a da nije riječ o Zagrebu koji je glavni i uz to najveći grad Hrvatske – tada u tom kontekstu sigurno treba navesti područje u Sjevernoj Dalmaciji, odnosno region Obrovca. Snimani filmovi

Parada, 2011.

Nije kraj, 2008.

pripadaju u više različitih filmskih žanrova odnosno rodova, što itekako čini svojevrsno filmsko bogatstvo. Najviše napravljenih filmskih radova i ujedno najpoznatijih gledateljima su igrani dugometražni filmovi, a to su: ciklus filmova o „Winnetouu“ snimanih u razdoblju od 1962. do 1968. godine, međunarodni film „Džingis Kan“ (1965.) redatelja Henrya Levina s planetarno poznatim Omarom Sharifom i Jamesom Masonom, film „Vojnik sreće“ redatelja Pierluigia Ciriacia (1990.), zatim domaći odnosno međurepublički filmovi „Mala pljačka vlaka“ redatelja Dejana Šorka (1984.), televizijski film Maria Fanellia „Dva sanduka dinamita“ (1980.), „Braća po materi“ Zdravka Šotre (1988.), film „Vreme čuda“ Gorana Paskaljevića (1989.), te „Virdžina“ Srđana Karanovića (1991.). U novi milenij se ulazi ekranizacijom istoimenog romana Ante Tomića „Što je muškarac bez brkova“ koju je uradio Hrvoje Hribar 2005. godine polučivši značajan uspjeh kod publike od 150.000 kino posjetitelja. Nakon spomenutog Karanovićeve filma „Virdžina“, koji je bio ujedno posljednja predratna međurepublička koprodukcija, dolazi se do prve poslijeratne obnovljene filmske suradnje Hrvatske i Srbije, a to je

Pierre Brice, Marie Versini i Lex Barker ponad kanjona Zrmanje
/ *Winnetou - 1. Teil*, 1963.

film Vinka Brešana „Nije kraj“, iz 2008. godine, koji je također sniman na području Obrovca. Iza toga je snimljen film Srđana Dragojevića „Parada“ iz 2011. godine koji je te godine ostvario 167.000 gledatelja u Hrvatskoj, te je time bio gledaniji od bilo kojeg hrvatskog filma, a u godini 2019. završen je i film „General“ Antuna Vrdoljaka, odnosno istoimena serija. Od stranih dugometražnih filmova treba spomenuti belgijski film „Uzvodno rijekom“ (2016.) redateljice Marion Hänsel, te film „Rafaël“ (2018.) redatelja Bena Sombogaarta, kao i novu verziju „Winnetoua“, filmsku trilogiju iz 2016. godine u režiji Philippa Stölzla. Od serijskih televizijskih djela prisutan je recentno snimani mini serijal „Nestali“ autora Joška Lokasa u režiji Kristijana Milića iz 2019. godine, a također je iste godine nekoliko dana u Obrovcu snimana i poznata britanska serija „Strike Back“ (Protuudar). Što se tiče segmenta reklama on je zastupljen marketinškim uratkom za slovensko Laško pivo, te za Man vozila – poznatu marku kamiona.

U kontekstu dokumentarnog filma, obrazovna kvaliteta tog filmskog roda značajno dolazi do izražaja u poznatoj putopisnoj emisiji „Karavan“ – to jest tri epizode naslovljene „Bukovica i Ravni Kotari“ iz 1974. godine autora Milana Kovačevića. Kao kraj koji itekako odlikuje dobro znani vjetar bura, područje nije moglo biti ni zaobiđeno od strane britanske BBC produkcije koja je recentno snimala serijal o različitim svjetskim vjetrovima. Filmom o filmu, odnosno o ciklusu Winnetou filmova bavio se redatelj Ralf Wolter snimivši 2004. godine dokumentarac „Tragovima Winnetoua“ (Auf den Spuren Winnetous) u kojem se pojavljuje i sam Pierre Brice koji je utjelovio Winnetoua, te je i na taj način evocirano vrijeme zenita popularnosti Winnetou filmova.

Od pojedinačnih, naknadno otkrivenih filmova, najpoznatiji je vjerojatno onaj o planetarno popularnom nogometašu Luki Modriću, snimljen

u vrijeme kada Luka kao mali dječak čuva koze po okolnim brdima, zatim filmovi i televizijske emisije o rijekama Zrmanji, Krupi, Krnjezi, radovi slovenskog vizualnog antropologa Naška Križnara, te razne televizijske reportaže. Od dokumentarno-eksperimentalnih radova treba navesti film Zdravka Mustaća „Zrmanja i Po“ iz 2001. godine, a na području Majstorske ceste u Velebitu između ostalog je snimljen i dugometražni niskobudžetni film „Mali div“ (2013.) filmskog entuzijasta Branimira Čakića.

**Najviše napravljenih
filmskih radova i ujedno
najpoznatijih gledateljima
su igrani dugometražni
filmovi poput ciklusa filmova
o „Winnetou“ snimanih u
razdoblju od 1962. do 1968.
godine**

Uzevši u obzir da je region Obrovca kraj koji spaja pet rijeka, more i planinski masiv Velebit i njegovo zaleđe, za očekivati je da u cjelokupnoj medijateci itekako postoje i prirodoslovni filmovi o životinjama, kakvi su primjerice reportaže o životu vukova, ptica, pojavi kita u Karinskom moru, kao i svakodnevno prisutnom dupinu Bobiju u istom tom moru. Pojavom internet platforme Youtube, gledateljima itekako bivaju dostupne mnoge

snimke koje su postavljali odrasli i djeca oduševljeni interakcijom sa spomenutim dupinom, te razne snimke o ljepotama Zrmanje i drugih rijeka, raftingu kao i raznim turističkim sadržajima.

Manje prijatan segment za publiku, ali u svakom slučaju društveno itekako neophodan, predstavljaju dokumenti o lokalnim događanjima u vrijeme građanskog rata, te se oni odnose na filmske zapise u oral history formi – odnosno u obliku povijesti usmenog predanja. Takozvani način govora u prvom licu biva korišten onda kada dolazi do značajnih povijesnih diskontinuiteta koji se nastoje objašnjavati i takozvanom poviješću odozdo, odnosno ispovijedima običnih ljudi koji predstavljaju disonantan glas dominantnom narativu i diskursu visokokontroliranih medija. Spomenuti filmski dokumenti se odnose na segment „Osobna sjećanja“, a u produkciji Documente – Centra za suočavanje s prošlošću iz Zagreba, te je cjelokupna video arhiva različitih svjedočanstava ljudi dostupna na internetu. Nažalost, ne može biti ni zaobiđen film „Glas Medviđe“ autora Luke Klapana, koji govori o ubojstvima nad hrvatskim civilima 1993. godine na području mjesta Medviđa.

Nakon Karanovićeve „Virdžine“, koja je bila posljednja predratna međurepublička koprodukcija, dolazi se do prve poslijeratne obnovljene filmske suradnje Hrvatske i Srbije, a to je film Vinka Brešana „Nije kraj“, iz 2008. godine, koji je također sniman na području Obrovca

Uzevši u obzir da je očito riječ o velikom broju navedenih filmova te bi za njihovu cjelokupnu analizu itekako bilo potrebno mnogo prostora, interpretacijski fokus je moguće usmjeriti samo na pojedina djela, a po kriteriju kvalitativnih umjetničkih dosega, odnosno uspješnosti prikaza aktualnih društvenih prilika, najadekvatnije je za sada navesti jedno djelo, a to je film „Nije kraj“ Vinka Brešana.

„Sva sreća da nisam ni Hrvat ni Srbin, nego Rom, svjetski čovjek. Jer Hrvati i Srbi su mnogo komplicirani. Uvuku te u neku svoju priču i jedva se iz nje iščupaš“. Tim riječima počinje film „Nije kraj“ Vinka Brešana gdje u svojstvu intradijegetičkog sveznajućeg pripovijedača Đuro iz Popovače (Predrag Vušović), alias porno glumac Vuk iz filma „Crvenkapica“ krajnje lapidarno predočava svu kompleksnost odnosa između dva spomenuta naroda.

Sudionik rata s hrvatske strane Martin (kojeg glumi Ivan Herceg), pozicioniran na okolnim brdima iznad Obrovca, veliki dio vremena prati kretanje

Serija *Tribes of Europa*, scena u Glini, prikazivanje u 2021.

Desa (srpska glumica Olga Šargin), iščekujući pojavljivanje njezina supruga, oficira suprotstavljene srpske vojske. Desin život za vrijeme rata predstavlja sve ono čemu se Martin nada po prestanku rata - imanju doma, životne partnerice, te ona postaje objekt Martinove žudnje uslijed repetitivnosti njezinog pojavljivanja. Iza toga, Martin svakodnevno prateći Desu pogledom kroz nišan snajpera počinje nepovratno biti zaljubljen u nju. Unatoč tome on joj ubija muža, a Desa nakon pada Krajine odlazi iz Obrovca, te iz razloga siromaštva, u Srbiji počinje biti porno glumica i pružati seksualne usluge. Nakon što je Martin slučajno prepoznata u jednom porno filmu, on je traži a zatim i nalazi, te iza toga plaća makroima njezinu slobodu. Uvjerena da je Martin novi makro koji je odvodi na rad u Hrvatsku, Desa ni ne sluti tko je zapravo njezin dobročinitelj, te time počinje film detekcije, odnosno svojevrsna psihološka drama. Desa biva naizgled spašena iz ralja košmarnog života prostitutke i porno glumice, međutim ulazi u jedan još mučniji svijet ratnih i poratnih trauma sudionika sukoba, u kojem su svi odnosi odavno zadani, te ikakvog pomaka teško da može biti. Upravo iz tog razloga film i nosi naziv „Nije kraj“, gdje uvelike dolazi do izražaja konstatacija Thomasa S. Eliota – „Građanski rat nikada ne biva završen“, kao što i biva afirmiran princip loše beskonačnosti. Do vrhunca ljudske tragike posebno dovodi to kada u filmu putem određenih kriminalnih podzemnih tokova između Hrvatske i Srbije, dolazi do trgovanja mapama s grobnim lokacijama nestalih Hrvata.

I ovdje itekako dolazi do izražaja pravilo „Mrtvi su predstraža živih“, a i sam film „Nije kraj“ je nastao po motivima dviju drama „Žena bez tijela“ te „Sinovi umiru prvi“ – koje su inače dio takozvane „Posmrtna trilogije“ autora Mate Matišića. Sve navedeno biva dodatno tragično iz perspektive nekog tko ni dan danas nije sahranio svoje najbliže. Dok u društvu postoji svakodnevan okvir za permanentnu mržnju kroz medije i djelovanje političara, okvir za finalnu tugu nažalost tek može postojati otkrivanjem tijela poginulih odnosno nestalih, te njihovim sahranjivanjem u individualni grob.

Inače, protekom određenog vremenskog perioda film Vinka Brešana „Nije kraj“, uopće nije izgubio na društvenoj aktualnosti, već je stanje nažalost upravo suprotno. Uslijed značajne civilizacijske regresije hrvatskog društva, stvarnost postaje sve više nalik globalnoj noćnoj mori.

Što se tiče filmskih referenci, film „Nije kraj“ se itekako može interpreti-

rati posredstvom više filmskih djela. Martin kao glavni lik koji je zaljubljen, itekako može biti filmska aluzija na film „Martin u oblacima“ Branka Bauera, u kojem glavnog lika također odlikuje jak kontrast između njegovih snova i surove realnosti. Što se tiče ovce na porno setu gdje glumi Đuro (Predrag Vušović) očito se radi o citatu iz filma Woodyja Allena „Sve što ste oduvijek željeli znati o seksu, a niste se usudili pitati“. U vezi gradivnih elemenata filma oni proizlaze u velikoj mjeri iz film noira, a odnose se na rubne pripadnike društva, deziluziranost likova, vremenske radnje noći, prostore periferije grada i mjesta tajnih susreta. Uslijed toga film odlikuje ontološka nestabilnost likova, tjeskoba, podvojenost te pojavnost na nivou simulakruma. Po pitanju traženja novca od rodbine preminulog, to je itekako referenca na televizijski film „Leo i Brigita“ redatelja Zrinka Ogreste. Što se tiče žanrovske pripadnosti filma „Nije kraj“ njega čini nekoliko segmenata – ratni odnosno poratni film to jest film izgubljene ratne generacije, road movie, film detekcije, ljubavni film, kao i socijalna odnosno psihološka drama. Također je prisutna metafimska dimenzija filma „Nije kraj“, pošto se unutar filma spominje prva postratna međurepublička porno koprodukcija, a očito je da se aludira na sam Brešanov film, pošto je riječ o prvoj poslijeratnoj suradnji Srbije i Hrvatske.

Nalik filmu Alfreda Hitchcocka „Prozor u dvorište“ (Rear Window, 1954.) Martin je kao kino gledatelj, te je poput lika kojeg glumi James Stewart u potpunosti bez mogućnosti kretanja. Dok se lik Jamesa Stewarta ne može kretati zbog noge u gipsu, Martinov razlog je pasiviziranost uslijed ratnih zbivanja jer bi u protivnom mogao biti izložen neprijateljskoj paljbi. Naravno i jedan i drugi u stvari se mogu objasniti kao instrument metafore statičnosti gledatelja u kino dvorani. Prikazujući kroz okrugli nišan snajpera život ljudi, također se naglašava mikrokosmičnost svakog živog bića te njegova posebnost i dragocjenost. Time se radi referenca na film „Libanon“ Samuela Maoza, ali se okruglim okvirom ekrana itekako koristi i u svrhu svojevrsnog hommagea eri nijemog filma. Kada na kraju filma Martin uspijeva spasiti Desu da ne bude ubijena, dolazi do izražaja dramsko rješenje Spas u zadnji čas iliti Last minute/second rescue. A kada pred kraj filma misleći da boluje od neizlječive bolesti, postavlja sam sebi pitanja u formi vanjskog monologa, po čemu će ga se ljudi sjećati, shvata da treba učiniti neko dobro djelo. Stoga on hoće da pomogne Desi na način da je oženi, da bi ona dobila njegovu mirovinu, pošto će on uskoro umrijeti. Činjenje dobra prije same smrti je itekako motiv iz filma Akire Kurosawe „Živjeti“ (Ikiru, 1952.) s tim da Martin ipak ne umire, jer se radilo o pogrešnoj liječničkoj dijagnozi, te on i Desu ostaju zajedno.

Poslije svega treba ukazati na mnoštvo postojećih mogućnosti koje na žalost uopće nisu iskorištene povodom navedenih snimljenih filmova, a odnose se na to da u Obrovcu nije ni stvoren Muzej filmske umjetnosti, niti je to na žalost u bilo kakvu planu. Isto tako nisu ni markirane ikakve značajnije staze filmskih ruta s pripadajućim info punktovima, bile one namijenjene pješacima, biciklistima ili posjetiteljima automobilima, a nisu ni stvoreni značajniji tematski Winnetou parkovi koji bi sadržajem bili kompetitivni onima u visokorazvijenim zemljama. Kao i da nadležne i lokalne i državne institucije nisu išta značajnije uradile u kontekstu marketinga područja tako velike koncentracije filmskih djela. Unatoč tom što bi reklama svega navedenog itekako dovela do porasta vrijednosti nekretnina, te do razvoja turističkog aspekta.

Za to vrijeme u samoj Njemačkoj već desetljećima postoje tematski Winnetou parkovi u više različitih regija države, gdje po nekoliko mjeseci ljeti biva izvođen program u inscenaciji nalik originalnoj filmskoj, s tradicionalno velikim brojem posjetitelja. Konkluzija je jasna – više se novca od filmskog fenomena Winnetou zaradi u Njemačkoj, nego u Hrvatskoj gdje je cjelokupan serijal sniman.

Koliko situacija segmenta kulture uopće nema svijetlu budućnost, najbolje govori i podatak da Grad Obrovac na svojoj službenoj web adresi uopće nema zastupljenu rubriku kultura, već je to kompenzirano segmentom kulturne baštine. A spomenuti aspekt se odnosi na sljedeće – dvije crkve danas egzistirajuće, te na ostatke jedne srednjovjekovne tvrđave i ostatke zidova Benediktinskog samostana. Znači, suvremenije od navedenog trenutno u sferi kulture uopće ne postoji.

Ni u samom Zadru situacija u kontekstu filmske umjetnosti nije mnogo bolja, a to govori podatak da Filip Jakov ima nekomercijalno kino, a sam Zadar na žalost nema. Ako je takva situacija u glavnom gradu Zadarske županije, ne treba ni razmišljati kako je onda u okolnim manjim mjestima.

Postoji još jedan aspekt koji ne bi smio ostati neprimijećen, a to je uočljiva diskrepancija unutar određenih dijelova županije u ekonomskom smislu. Navedenu anomaliju je najlakše detektirati posjećivanjem websitea Filmskog ureda Zadar u čijoj je ingerenciji pružanje filmskih usluga zainteresiranim filmskim produkcijama. Dok su Zadar i mnoga mjesta na otocima prikazana posredstvom prirodnih ljepota, zalaska sunca i povijesne arhitekture, za to je vrijeme Gračac prepun fotografija praznih prostora kakvi su napuštena željeznička stanica, bolnica u centru grada, derutne zgrade nekadašnje tvornice, koji bi u filmskom estetičkom smislu trebali poslužiti kao kulisa distopijskih odnosno postapokaliptičnih filmova. Time se itekako potvrđuje i staro pravilo da „Ništa nije tako realno kao ništa“, odnosno da svi ti prostori iako u potpunosti prazni, u stvari mnogo više ljudske drame sakrivaju nego otkrivaju.

Ekstenzivno pristupivši, dolazi se do sličnih osiromašenih mjesta u Hrvatskoj, povećalu javnosti dostupnih tek odnedavno nakon razornog potresa, a jedno od takvih mjesta je sigurno i Glina koja je već prije samog potresa, a uz određene scenografske intervencije, poslužila kao specijalno izgrađen filmski set za seriju „Tribes of Europa“ (predviđen datum premijere na Netflixu je 19.02.2021.), odnosno kao scena za filmski žanr katastrofe. Inače, od ukupno četrdeset pet snimajućih dana serije „Tribes of Europa“ u Hrvatskoj, dvadeset dva dana se snimalo u područjima ekonomske ispodprosječne razvijenosti, općini Vojnić – na Petrovoj gori, te u Glini i selu Kijevu. Također je u seriji prikazan i „Spomenik ustanku naroda Banije i Korduna“ na Petrovoj gori autora Vojina Bakića, u neoprostivom stanju propadanja, devastiranosti i ljudskog zaborava. O problematici uništavanja, odnosno zabrinjavajuće lošem stanju antifašističkih spomenika na prostoru cjelokupne bivše Jugoslavije, Irena Škorić je naravno snimila film „Neželjena baština“ (2016.), a Igor Grubić film „Spomenik“ (2015.).

Hoće li se napokon napraviti kopernikanski obrat u pristupu poboljšavanja života na mnogim spomenutim prostorima, budućnost će pokazati. U kontekstu filmske umjetnosti, ostaje samo da se pokušava ukazati na veliki broj različitih neiskorištenih filmskih aspekata u Hrvatskoj, a kao što je rečeno, region Obrovca sa svojom cjelokupnom filmskom poviješću predstavlja jedan od najistaknutijih.

TELO, ROD I FILM

DR IVANA KRONJA, PROFESORICA BEOGRADSKE VISOKE ŠKOLE LIKOVNIH I PRIMENJENIH UMETNOSTI

Snažna harizma čitave avangardne umetnosti, od koje su u Srbiji i Jugoslaviji toga vremena posebno značajni bili hipnizam, Zenitizam i nadrealizam, te inspiracija visokim estetičkim dometima rane filmske avangarde, neprevaziđene do danas, obeležili su moje interesovanje za osobenosti forme i jezika nesvesnog, želje i žudnje u ovoj vrsti filma

RAZGOVARAO: **Željko Luketić**

Filmski centar Srbije, za razliku od svog hrvatskog pandana, već neko vrijeme iznenađuje nesmiljenim izdavačkim tempom raznih publikacija i knjiga iz područja filmologije. U godini kada je svijet stao, a Covid poharao sve djelatnosti, ponajviše one kulturne i izvedbene, FCS gotovo je svaki mjesec imao novi književno-filmski naslov, sve jedan zanimljiviji od drugoga. Osim dva naslova Branka Vučićevića „To je najlepší film koji sam ikada gledao“ i „Ma sve su to samo komedije sa plakanjem“, potom „Pisci u boiskopu: Književna historija naših filmskih doživljaja“ legendarnog Slobodana Šijana, još je jedna knjiga plijenila pažnju, no i pomalo nastradala od sveopće pandemije, zaključavanja i izostanka putovanja. „Estetika avangardnog i eksperimentalnog filma: Telo, rod i identitet. Evropa – SAD – Srbija“ dr Ivane Kronje, profesorice beogradske Visoke škole likovnih i primenjenih umetnosti strukovnih studija, vjerovatno bi promocijama i tribinama žarila i palila uzduž i poprijeko regije, generirajući interes za neistraženim i zanimljivim područjem avangardnog i eksperimentalnog filma. Kronja je to istraživanje povijesti filma povezala i s pitanjima tijela, roda, rodnih identiteta i seksualnosti, a svemu i pridodala naglasak na ženske autore, te izdvojeno, srpski eksperimentalni film. Interdisciplinarni pristup nije rijedak u suvremenoj znanstvenoj produkciji, no autorica ove iznimno opširne knjige pisala ju je inspirirana i vlastitim, subjektivnim odrastanjem uz heroine i heroje, umjetnice i umjetnike koji su i nju samu formirali kao gledateljicu i znanstvenicu. Česta gošća na filmskim festivalima u Hrvatskoj i regiji, gostujuća kritičarka u emisijama RTS-a i spisateljica iznimne energije, bez ironije je svoju knjigu posvetila budućnosti, vjerujući u pozitivan ishod jednog ovako ambicioznog izdavačkog

i autorskog poduhvata. Marni pratitelji medijskih, filmskih i kulturoloških studija zapazili ju je i kao pionirsku analitičarku turbo-folka u Srbiji, njegovog značenijskog i video-izraza, kojega je oštro secirala još 90-tih izazivajući pažnju, ali i inspirirajući mnoge kasnije autore da se pozabave pojavnostima masovne i popularne kulture. Za pretpostaviti je i da će ovaj najnoviji rad Ivane Kronje imati dugoročniji utjecaj, te da će razgovori i reakcije trajati duže od „novog normalnog“ i vratiti se što brže u staro nenormalno, humanistično i subverzivno.

„Estetika avangardnog i eksperimentalnog filma: Telo, rod i identitet. Evropa-SAD-Srbija“, u izdanju Filmskog centra Srbije (2020), izuzetno je obimna i zahtjevna knjiga od gotovo 600 stranica. Koliko je trajao rad na njoj i kako je uopće došlo do odabira ove specifične teme?

Ivana Kronja: Studiju o avangardnom i eksperimentalnom filmu pisala sam u dva navrata: kao doktorsko istraživanje umetničkih postupaka, estetike i rodnih teorija vezanih za istoriju ove vrste filma, odbranjeno 2010. na Fakultetu dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu, te kao njegovu proširenu, dopunjenu i ponegde izmjenjenu verziju, zahvaljujući pozivu Filmskog centra Srbije i njegovog urednika izdavaštva, značajnog srpskog kritičara i filmologa Miroljuba Stojanovića. Uz dve radne verzije i epidemiju Covid-19, knjiga je najzad izašla septembra 2020., i tek nam predstoji njena daljnja promocija u Srbiji i regionu. Snažna harizma čitave avangardne umetnosti, od koje su u Srbiji i Jugoslaviji toga vremena posebno značajni bili hipnizam, Zenitizam i nadrealizam, te inspiracija visokim estetičkim dome-

tima rane filmske avangarde, neprevaziđene do danas, obeležili su moje interesovanje za osobenosti forme i jezika nesvesnog, želje i žudnje u ovoj vrsti filma. Nakon prve, „istorijske“ avangarde 20-ih godina 20. veka u Evropi, u SAD se tokom 1940-ih i nakon Drugog svetskog rata, pod uticajem evropskog filmskog nadrealizma i rada Vikinga Egelinga, Hansa Rihtera, Žermen Dilak i Žana Koktoa, koji je išao od figuralnog do apstraktnog, razvijaju veoma autentični „neo“ avangardni pravci psihodramskog, trans, mitopoetskog, filma-dnevnika i konačno underground filma, kao fenomena '60-ih godina. Ovi pravci povratno su uticali na evropski, pa i na jugoslovenski eksperimentalni film.

Praktično gledano, danas se avangardni film donekle i više izučava u domenu tzv. lepih umetnosti, dok se eksperimentalna filmska praksa vezuje kako za likovnu i galerijsku scenu tako i za identitetske politike u umetnosti i aktivizam, sa njima se donekle i preklapa

Literatura o avangardnom i eksperimentalnom filmu prilično je disperzirana i pojavljuje se unutar različitih teorijskih pristupa i disciplina, od istorije filma do istorije umetnosti i suvremenih teorija kulture. Koliko je bilo teško sve to sintetizirati u jedan sadržaj, obzirom na različitost i tešku prohodnost svih tih pojmova?

Ivana Kronja: Metod ove knjige bio je multidisciplinarni, a njena osnovna intencija objasniti uzajamnu vezu odabrane forme filma sa kulturalnim značenjima koja se njime žele proizvesti. Studija je podeljena u tri celine, koje su, čini mi se, dosta pregledne. Uvod o pojmovima Modernizma i same Avangarde u književnosti i umetnosti nastavlja se u istoriju avangardnog filma iz 1920-ih, neoavangardnog filma nakon Drugog svetskog rata i savremenog eksperimentalnog filma, njihovu pojavu, pravce i stilove u Evropi i SAD. To su filmski impresionizam, Dadaizam, nadrealizam, apstraktna animacija, psihodramski, trans, mitopoetski, kolažni, strukturalni film, kao i eksperimentalni dokumentarac, na primer poseban žanr „simfonije grada“. Eksperimentalni film danas obrađen je i kroz pojavu novih formi, kao što su savremeni found footage, umetnički galerijski film i video, a kao nasleđe filmske i umetničke avangarde tretirala sam i jednu visokomercijalnu masmedijsku formu, televizijski muzički video-spot. Drugi deo studije govori o predstavljanju tela, roda i identiteta u ovoj vrsti filma, tumačeći kulturalne i angažovane aspekte neretko radikalne upotrebe produkcijski nezavisne neo/

avangardne filmske forme u svrhu povezivanja ličnog, estetičkog i političkog. Ovde se, takođe, na početku izlažu osnovni pojmovi feminističke teorije filma i rodni studija kulture, sa akcentom na pitanja identiteta i participiranja žena u domenu umetničke i kinematografske prakse. Sovjetski revolucionarni film „montažne škole“ dao je, pored ostalih, poseban doprinos u problematizovanju ideje i predstave žene u njenim društvenim ulogama, kao buržujke, majke, radnice i učesnice revolucije, o čemu je pisala feministička filmska teoretičarka Judith Mayne. Feministički avangardni film 1970-ih, kritički film alternativnih umetnika i estetika kvira obrađeni su u ovom teorijskom kontekstu kroz studije slučaja, od nemog avangardnog filma Germaine Dulac i „majke američke avangarde“ Maye Deren u njenom opusa iz 1940-ih, koje su se bavile samoreprezentacijom i ženskim filmom, preko današnjeg klasika gej-filma Kennetha Angera, subverzivnog kontrakturnog autora koji je, uz autora kolažnog filma Brusa Konera, prvi kreirao avangardni muzički video-spot. Posebna pažnja data je i rodno angažovanoj filmskoj praksi autora kao što su Stan Brakhage, Jonas Mekas, Dušan Makavejev ili Ivan Martinac, koji su težili izražavanju samosvojnog i modernog, porodičnog, poetski i društveno angažovanog muškog identiteta, dok treći deo studije govori o istoriji, estetici i reprezentaciji, pre svega kulturalnih, identiteta jugoslovenskih i srpskih umetnika u domenu veoma plodnog filmskog eksperimenta od 1950-ih do 1990-ih i danas.

Eksperimentalno stvaralaštvo, u poratno vrijeme isprva nazvano „amaterskim filmom“, bujalo je u kino-klubovima diljem SFRJ i iznjedrilo neka velika redateljska imena. Kako se danas može čitati nasleđe jugoslavenskog i srpskog eksperimentalnog filma, što je tu bio vaš pristup?

Ivana Kronja: Nakon kratke istorije jugoslovenske i srpske filmske avangarde od 1920-ih do danas, primenila sam navedena istorijska i teorijska otkrića na izabranim delima iz domaće filmske baštine, preciznije u analizi antologijskih ostvarenja Živojina Žike Pavlovića „Triptih o materiji i smrti“ i Vojislava Kokana Rakonjca „Zid“, oba iz 1960. Prethodna istorijsko-estetička analiza filmske avangarde pokazala je da se srpsko-jugoslovenski eksperimentalni ili „amaterski“ film u svojim vrhunskim dometima može iznova formulisati kao „neoavangardni kanon“ unutar domaće filmske umetnosti. Okosnicu većeg dela knjige čini upravo pojam psihodramskog filma, koji stoji na prelasku između narativne avangarde i strukturalnog filma, te uključuje snažnu mitološku i dubinsko-psihološku ravan. Srpsko-jugoslovenski neoavangardni filmovi Pavlovića i Rakonjca predstavljaju originalnu domaću varijaciju unutar podvrste psihodramskog filma, koji se od kraja 1920-ih do 1960-ih susreće u Evropi i SAD, a posebno je preokupiran temama identiteta i reprezentacijama tela i psihe. Kulturološko značenje ovih filmova, uprkos skromnom budžetu, sofisticiranih u ritmu i vizuelnoj estetici, prema mom istraživanju izražava potragu za arhetipskim bićem čoveka u vremenu modernosti. Za razliku od evro-američkog psihodramskog filma, u kome je autor/ka i glavni junak odnosno junakinja snolikog, simboličnog filmskog zbivanja, opisanog kao putovanje samospoznaje i sazrevanja, naši autori za protagonistu svojih filmova uzimaju žensku junakinju, simboličnu figuru žene-naroda i žene-nacije. Lutanje junakinja unutar ruralnog i urbanog pejzaža u ovim delima jeste i traganje ovih umetnika za ličnim i kolektivnim identitetom u uslovima moderne otuđenosti.

Niste se ustezali obraditi i srodne vrste filmova, kao i različite varijacije novijih oblika eksperimentalnog filma, primjerice galerijske filmove, video-art i druge. Često se u eksperimentalnoj zajednici pojavljuje takozvano „čistunstvo formata“, opsesija celuloidom i smatra se da video i slični drugi formati nisu pravi film. Koje ste stajalište tu zauzeli i plašite li se kritika „čistunaca“?

Ivana Kronja: Za avangardu i umetničke pokrete uopšte karakteristična su stalna „čistunstva“, cepidlačenja i uzajamna isključivanja, to je valjda povezano i sa narcističkom crtom u prirodi umetnika/ca. Pitanje odnosa tehnologije filmske proizvodnje i estetičkih parametara i jezika filmske umetnosti zaista je složeno i teorijski veoma provokativno. Današnji pokreti izrade eksperimentalnog filma na filmskoj traci, obično 8 ili 16mm, jesu dragoceni i važni za održanje kontinuiteta ove vrste umetnosti, ali ipak čine tek jedan deo scene. Digitalni video-film je, naprosto, neminovnost, ali niti treba niti mora biti i jedini tehnološki ili izražajni format. Meni lično je važan domet filma, bez obzira na tehnički modus njegove proizvodnje. Originalne filmove danas često gledamo u digitalnoj transkripciji ili na malim ekranima kompjutera, ali mislim da je filmove stvorene na filmskoj traci dragoceno u tom formatu i pogledati, sačuvati ih u muzejima i arhivima, i učiniti ih na taj način dostupnim i današnjim gledaocima. Izvesna dramaturška i stilska zaokruženost, čak i strukturalnog i anti-filma, dakle i onda kada je negirana naracija kao takva a istaknuti su drugi procesi i akcenti u delu – vreme, prostor, transformacija slike i zvuka, ili neke filozofske teorije i političke ideje – dobrim delom čini jedno delo filmskim. Ponekad od izjašnjenja samog autora ili autorke zavisi i definitivno određenje nekog ostvarenja kao filma, videa, snimljenog performansa ili vizuelnog rada. Kao neko ko već dugo gleda i predaje različite forme filma iz prošlosti i danas, za sebe mogu dosta tačno odrediti šta je po obliku film, a šta ne, ali tu se u krajnjoj liniji može raditi o nekoj tananoj nijansi.

Kakva je danas pozicija eksperimentalnog filma u regiji i svijetu? Baštinimo li dobre prakse eksperimentalnih umjetnika ili se njihovi filmovi i dalje smatraju egzotičnim i nerazumljivim, ispričanim jezikom koji nije za široku javnost?

Ivana Kronja: Eksperimentalni film i video imaju visoko specijalizovano tržište, istoriju i teoriju. Istina je da je za razumevanje ove vrste filma potrebno određeno gledalačko iskustvo i akademsko ili filmofilsko predznanje, pa i ulaženje u svojevrsnu „mitologiju“, posebnu privlačnost i potkulturni naboj koji prate dato stvaralaštvo, njegove autore i „presudne“ događaje, od demonstracija nakon projekcija nadrealističkih remek-dela „Školjka i sveštenik“ (1928.) Žermen Dilak i „Andaluzijski pas“ (1929.) Bunjuela i Dalija, preko premijernog prikazivanja „Mreža popodneva“ (1943.) Maje Deren i Saše Hamida i razgovora posle filma, koje se bilo produžilo na šest meseci, hapšenja Jonasa Mekasa zbog nelegalnog prikazivanja jedinog filma Žana Ženea „Ljubavna pesma“ iz 1950., do neponovljivih Belsonovih „Vorteks koncerata“ (1957.-1960.) u Morison planetarijumu u San Francisku, kao ranog primera ostvarene sinestezije prostora, slike i zvuka putem proširenih medija. Praktično gledano, danas se avangardni film donekle i više izučava u domenu tzv. lepих umetnosti, dok se eksperimentalna filmska praksa vezuje kako za likovnu i galerijsku scenu tako i za identitetske politike u umetnosti i aktivizam, sa njima se donekle i preklapa. Verujem da je publika već nauči-

la na jezik savremene umetnosti, dok se u konzumiranju filma, ipak, tipični gledalac drži proverenih formula narativnog filma. Da, eksperimentalnim filmom, primerice fiziološkim apstraktnim ili neo-psihodeličnim filmom, moguće je i danas šokirati publiku! To je jedna od stvari koja ovu vrstu filma čini vitalnom. Festivali eksperimentalnog filma, poput 25FPS u Zagrebu ili Alternative Film Video u Beogradu, igraju čak odlučujuću ulogu, jer time eksperimentalni film koji je često delo svedene produkcije napušta privatni i ulazi u javni umetnički i društveni kontekst i prostor.

Kao dete i osoba jugoslovenskog porekla, delim veliku patnju za našom zemljom i užasnim načinom na koji se to istorijsko poglavlje završilo. Danas za određenja umetničkog „porekla“ mnogih radova moramo koristiti precizne, operativne i jasne pojmove: SFRJ ne postoji već trideset godina, ali postoji jugoslovensko kulturno nasleđe

Koliko je teško povući crtu između srpskog i regionalnog, obzirom da je puno umjetnika radilo na relacijama glavnih gradova republika. Tomislav Gotovac svoje najvažnije godine veže uz Beograd, Breda Beban odlazi i izvan granica bivše Jugoslavije. Kako odrediti je li neki rad specifičan za područje i zašto danas, barem je tako u Hrvatskoj, svi zaziru od pridjeva „jugoslavenski“?

Ivana Kronja: Kao dete i osoba jugoslovenskog porekla, delim veliku patnju za našom zemljom i užasnim načinom na koji se to istorijsko poglavlje završilo. Danas za određenja umetničkog „porekla“ mnogih radova moramo koristiti precizne, operativne i jasne pojmove: SFRJ ne postoji već trideset godina, ali postoji jugoslovensko kulturno nasleđe. Jugoslovenski identitet nekog umetničkog dela možemo zaštititi tako da ga stavimo u prošlost. Kultura sećanja, težnja oprostaja i pomirenja, a pre svega kultura istine, mogu nam pomoći da se jugoslovenski period ne negira, da putem aktuelnih povezivanja i dalje živimo u nekakvom saglasju i saradnji. Ovo je bitno i u ekonomskom i u kulturnom, ali i u emotivnom i mentalnom polju. Suptilnim pristupom svakodnevice, u miru i toleranciji možemo ublažiti neprijatna dnevno-politička previranja.

U regiji je i eksperimentalna i avangarda bila prilično razvijena i čini se da je u svijetu i prihvaćenija od našeg komercijalnog igranog filma. Kakva je situacija danas, pratite li nova imena i što biste izdvojili kao najvažnije promjene?

Ivana Kronja: Nastojim ispratiti regionalnu scenu. Škola hrvatske eksperimentalne animacije, što je i sasvim razumljivo s obzirom na njenu tradiciju moderne filmske animacije, ističe se na regionalnoj i međunarodnoj sceni, npr. radovi Ane Hušman ili Sare Jurinčić kao i konceptualni eksperimentalni dokumentarci sa primesom filmskog strukturalizma, npr. kod Katerine Dude, Silvestera Kolbasa i Damira Čučića, ponegde i kod Igora Bezinovića, o čijem sam radu pisala. Veoma dobra je po meni i aktuelna škola kratkog hrvatskog igranog filma, premda on ne spada u filmski eksperiment. U Srbiji je eksperimentalni kratki art-video, animirani i dokumentarni, ostvario i značajan međunarodni proboj, kao u radovima ljudi iz moje generacije Nataše Teofilović i Miodraga Krkobabića, a izvanredan animirano-eksperimentalni opus u neo-Dada maniru ostvario je i Miloš Tomić. Lokalnoj umetničkoj sceni u Srbiji potrebna je dodatna edukacija i profesionalizacija u domenu proširenih medija, kao i kontinuitet proizvodnje unutar savremenog eksperimentalnog filma. Važno je dobro razumeti vezu između tržišta i razvoja stvaralaštva, te je kreativno umetnički upotrebiti.

Prije ove knjige bavili ste se mnogim istraživanjima iz područja kulturologije, medija i masovne kulture i autorica ste prvog sistematičnog teorijskog rada o turbo-folku u Srbiji 90-ih. Noviji teoretičari turbo-folka u njemu vide i svojevrstu emancipaciju žena, te nalaze i prikrivene queer elemente. Koliko je u tome istine, je li emancipacija ovdje nadjačala eksploataciju?

Ivana Kronja: Radi se o veoma „zapaljivoj“ temi, koja se u postjugoslovenskom kontekstu direktno vezuje za pitanja nacionalnog identiteta, ponosa i političkog opredeljenja, pa i zloupotrebljava. Često se politička ili nacionalistička eksploatacija te teme nameće kao ključni, nekad i jedini ugao posmatranja. Meni su u fokusu bile kulturološka kritika kulture kriminala i militarizma, koja je u vreme ratova, raspada Jugoslavije i sunovrata bivšejugoslovenskog i srpskog društva glamurizovana putem turbo-folka. Bavila sam se estetikom muzičkog-videa i nastojala pružiti angažovanu interpretaciju tog ikonografskog stila, teksta i muzike, kao i čitavog političkog svetonazora koji je pratio taj fenomen. „Baza“ i nastavak turbo-folka nakon devedesetih, koji je samo deo čitave neofolk muzičke scene, sadrže i elemente popularne kulture, pa se putem njih mogu pregovarati i različite identitetske pozicije, a subverzivnim čitanjem ove pojave može se i braniti od svakojakog kulturnog rasizma. Melodramska potka neostvarene ljubavi usled socijalne diskriminacije i siromaštva jeste ono što daje posebnu snagu ovom muzičkom žanru. Akademska kritika turbo-folka nastala '90-ih pripada određenom istorijskom kontekstu, koji ne treba brkati sa sadašnjim vremenom. Koren estetike samog turbo-folka leži dakako u višedecenijskom medijskom kiču i novokomponovanoj muzici i zabavnoj kulturi, pa i u, kako kažete, seksističkim filmskim komedijama iz zlatnog razdoblja jugoslovenskog filma, koje su u eri devedesetih preoblikovane u duhu hard-rok ikonografije, rep i dens kulture.

Kako objašnjavate fascinaciju turbo-folkom u Hrvatskoj i činjenicu da ga gutaju i deklarirani nacionalisti i desničari, te da se u svom izvornom obliku zadržava i duže nego u Srbiji? Jesu li trap i hibridi folka i hip hopa nastavak turbo-folka u drugome žanrovskom obliku? U Hrvatskoj ga i najozbiljniji muzikolozi analiziraju i pokušavaju proniknuti u „tajnu uspjeha“ tog žanra.

Ivana Kronja: Interesantno je da se fascinacija turbo-folkom u izvesnom smislu „preselila“ u Hrvatsku, ali ona postoji i u čitavoj međunarodnoj akademskoj zajednici, te u bivšejugoslovenskoj gastarbajterskoj populaciji, pogotovo njenom podmlatku. Premda je do sada nisam mogla predavati na domaćim katedrama, gde drugi profesori predaju ovo moje istraživanje, studija „Smrtonosni sjaj: Masovna psihologija i estetika turbo-folka“ (Tehnokratia, 2001.) i drugi moji radovi na tu temu, prema mojim saznanjima citiraju se u čitavom svetu! Pomenuta melodramska potka i svedočenje socijalne deprivacije i težnje ka sreći jesu emotivni razlozi za popularnost novokomponovane narodne muzike uopšte. Današnja estrada nažalost često predstavlja ekstazu materijalizma i tabloidizacije. Turbo-folk je pre svega kulturološki i medijski fenomen vezan za 1990-e, u kome su popularnom/populističkom karakteru ove vrste muzike pridodate svojevrzne ideološke premise populizma, mačizma, „lake“ pornografije i ženomržnje, vulgarne kulturne globalizacije i „smrti autorstva“ radi beskonačne komercijalizacije slike i zvuka. U današnjem, postmodernom kontekstu, neke od ovih premisa i hibridnih estetika očigledno korespondiraju sa publikom na širokom terenu.

Nedavno ste dobili nagradu Anđelka Milić za 2021. godinu, udruženja SEFEM (Sekcije za feministička istraživanja i kritičke studije maskuliniteta), koja nosi ime istaknute jugoslovenske i srpske sociologinje, za podršku razvoju stvaranja znanja iz oblasti rodnih studija u Srbiji. Što pripremate dalje?

Ivana Kronja: U životnom i profesionalnom pogledu nalazim se na raskršću, kada želim sumirati svoj dosadašnji rad i zapravo i sebi i drugima odgovoriti na pitanje: Šta je najučinkovitije raditi dalje? To zavisi i od odgovora akademske i kulturne sredine u odnosu na moj rad. Sticajem okolnosti delovala sam znatan deo karijere u sferi nezavisnih istraživanja, koja su mi omogućila raznovrsnost, od studija kulture do filmologije, ali ne bežim ni od uske akademske specijalizacije. Svoje dosadašnje pisanje u domenu ogleda iz kulture, medija i filma, te filmskih kritika, želim objediniti u knjige, što je u mom slučaju zamašan posao. U pripremi je i drugo, dopunjeno izdanje studije o turbo-folku: 16. marta navršava se tačno 20 godina od promocije ove knjige kojoj je neposredno nakon petoktobarskih promena u Domu omladine Beograda prisustvovalo čak 400 ljudi! Teorijska interesovanja koja imam povezuju društvena pitanja, psihologiju, psihoanalizu i savremenu umetnost i film, dok se u profesuri sve više bavim pitanjima produkcije, filmskih vrsta i klasične i eksperimentalne istorije filma. Od 2003., naime, predajem film i medije na VŠLPUSS u Beogradu, uz povremena gostujuća predavanja u zemlji i inostranstvu. Poslednjih godina se aktivno angažujem u filmskoj kritici u regionu, te na filmskim festivalima, kao voditeljica Okruglih stolova na Danima slovenačkog filma u Srbiji, selektorica Smotre hrvatskog filma u Beogradu ili članica žirija međunarodnih festivala u nas. Volim film, umetnost i medijsku komunikaciju, ali mi veoma prija i akademski rad, pisanje i predavački poziv: nadam se uspehoj sintezi ovih svojih interesovanja i u budućnosti.

DOKUMENTARNI FILM “SRICANJE DEMOKRATIJE – IZBORI 1990.”

TEMELJI ZA (KONTRA)REVOLUCIJU

PIŠE: **Đorđe Matić**

Kao filmski, dokumentarni opis događaja izborom i montažom arhivskih snimki u izmjeni sa svjedocima, „Sricanje demokracije“, kao uvod u strašne dolazeće godine, dramatičan je film, baš i stoga što, paradoksalno, izbjegava svako suviše dramtiziranje i drži se distanciran, skeptičan i na momente jedva skrivajući ironiju spram očitih muljanja i reinterpretacija historije nekih od svjedoka

Iako je tema pandemije nepoznatog virusa u 2020. godini “pojela” skoro sve druge teme, u svijetu i kod nas, ta je okrugla godina imala i nekoliko važnih povijesnih i kulturnih godišnjica, pogotovo za nas ovdje, koje je valjalo, makar i u napetim i nesigurnim okolnostima, nekako obilježiti.

Govorili smo u tom smislu i ranije na ovim stranicama u nekoliko prilika o (razno)vrstnosti i širini dokumentarne produkcije Radio-televizije Srbije, kako u tretiranju tema iz nacionalne historije i kulture, tako naročito u odnosu na bitne godišnjice i podsjećanja na ličnosti. Prošle je godine snimljena prva duga dokumentarna serija o životu i radu Dositeja Obradovića, autorice Valentine Delić, a antologijska emisija „Okno magazina“ o piscu Niki Bartuloviću, izašla na samom kraju godine, tek će u budućnosti vjerojatno dobivati na važnosti.

Što se tiče tema iz povijesti, centralna nacionalna medijska kuća u prošlih je, evo, već dvije decenije napravila čitav niz zapaženih dokumentarnih emisija i filmova. U pravilu visoko profesionalno, novinarski i istraživački odgovorno, s vidljivim odsustvom ideoloških viškova i bez naročite vrste straha koji rađa i (auto)cenzuru i specifičnu retoriku od kakve pati dokumentaristika ovdašnje nacionalne televizijske kuće. Za tu razliku u pristupu, kroz usporedbu koja se nužno nameće, postoje jasni razlozi, partikularni za dvije sredine i kulture. No, glavna razlika je u sljedećem: u srpskom javnom mnijenju i institucijama naime ne postoji konsenzus oko tumačenja suvremene historije,

događaja što su se zbili u dramatičnom periodu koji je započeo prije malo više od tri decenije – pada komunizma i raspada Jugoslavije u krvavom građanskom ratu. Budući da onda ne postoji jedna jedinstvena, “sakrosaktna” dozvoljena interpretacija recentne povijesti, s dogmom navodnih neupitnih vrijednosti i tabuom kao konzekvencom – kao što se vidi svaki put kad se potegne pitanje događaja oko stjecanja i osvajanja državne neovisnosti i onog što je uslijedilo u takozvanom Domovinskom ratu predstavljanom kao isključivo obrambenom – onda su, logično, i polje interpretacije i mogućnosti tumačenja mnogo šire.

Tako, o jednom važnom datumu, govori i novi dokumentarac iskusne i pedantne redateljice i novinarko Svetlane Janićijević, govori o tridesetogodišnjici prvih višestranačkih, odnosno prvih demokratskih izbora u Srbiji 1990. Film ima sve osobine po kojima se izdvajaju raniji radovi vrsne televizijske dokumentaristice: odmjerena, skeptična ka općeprihvaćenim istinama, zazor od svakog pretjerivanja, po pravilu izuzetne svjedoke i komentatore, iz čega dolazi i jedan naročit kvalitet, osobina filmova ove autorice, o čemu će još biti govora. U svojoj filmografiji Janićijevićka ima već dva vrijedna i nezaobilazna rada o srpskoj i jugoslavenskoj recentnoj povijesti – “Greh nedovršenog teksta”, o čuvenom Memorandumu SANU, zatim film o Osmoj sednici Saveza komunista Srbije i dolasku Slobodana Miloševića na vlast, dok je treći, ambiciozan dvodjelni film o odnosu Tita i Staljina, posebna stavka pak – pa se moglo očekivati da će i ovo pretresanje i tematiziranje perioda i događaja nositi očekivanu kvalitetu i, po običaju, neki iznenađujući detalj koji će utjecati na dosadašnju vizuru stvari.

Film počinje kontekstualizacijom događaja s kraja osamdesetih: u Čehoslovačkoj i drugim zemljama istočne Evrope ruši se real-socijalistički sistem, a pad Berlinskog zida je i Događaj i metafora pada čitavog, činilo se nesrušivog, komunističkog sistema. Savez komunista Jugoslavije raspao se na dramatičnom XIV kongresu (o filmu o tom događaju pisali smo već u 154 broju Prosvjete. Kao konzekvenca toga i drugih društvenih gibanja, u Sloveniji se kao prvoj, a odmah zatim i u Hrvatskoj u aprilskim/travanjskim izborima 1990., događa ne samo smjena vlasti i prijelaz iz jednostranačkog u višestranački, nominalno demokratski sustav, nego se postavljaju temelji za otvorenu nacionalističku (kontra)revoluciju koja će uslijediti odmah u maju iste godine. U Hrvatskoj će s njome odmah nekoliko mjeseci kasnije doći i prve prijetnje i pojave nasilja i diskriminacije Srba. U ljeto, već su barikade po cestama.

Srbija međutim kasni.

Opozicija je u međuvremenu brzo stvorila partije i traži da se izbori, prvi istinski demokratski, održe što prije. No, vlast, već nekoliko godina u rukama jednog čovjeka i njegovog strahovito jakog aparata, na svim razinama (zapajnujuće do koje mjere je ta vlast institucionalno i vaninstitucionalno bila jaka,

Serija *Sricanje demokratije – izbori 1990., 2020.*

čak i sad s distancom kad se gleda), inzistira da se prvo promijeni Ustav – što će postati onaj problematični „separatistički“ i „unionistički“ Ustav u jednom. Od te točke počinje jedan koliko cinični, toliko opasni, na momente suludi galimatijas s izmjenama i dinamikom koja ide od manipulacija pravnim formalnostima i idejnim začkoljicama ravnim medijskim skolasticama, a na liniji naravno teorijskih izmišljotina iz specifične sprege marksističke teorije i prava. Vlast nastoji da se parlamentarni izbori održe po većinskom izbornom sistemu, nagvažda se o „nestranačkom pluralizmu“ unutar jedne partije ili, za ono vrijeme tipičnim „drvenim gvožđem“ rečeno, a iz glave nekad marksističkog teoretičara Mihajla Markovića – o „nadstranačkom pluralizmu“. Sva ova formalnopravna salta znače naravno samo jedno: zadržavanje izuzetno jakog aparata vlasti karizmatičnog predsjednika Saveza komunista, uskoro predsjednika Srbije, a nakon Tita lidera nezapamćene popularnosti, u sprezi s praktičnom moći, njenim polugama i institucijama, vidljivim i nevidljivim. No, njima prijeti jačanje političkog pluraliteta i ugroze od novih vođa s drugačijim političkim i ideološkim konceptima. U javnosti buja sve masovniji politički život, Srbija prvi put javno pokazuje svoje unutarnje političke i svake druge podijeljenosti, uz naznake kuhanja atmosfere koja će nužno završiti sukobima na svim razinama i u svim oblicima, od političkih konflikta do otvorenog fizičkog nasilja. To je vrijeme prigušenog, a strahovitog i rastućeg pritiska političkih, ideoloških i ljudskih energija koja čekaju da se oslobode, vrijeme uzbudljivo i opasno, uzbudljivo upravo jer je tako opasno – i obratno.

Za razliku od aprilskih/travanjskih izbora u Hrvatskoj, u Srbiji se čekalo čak do decembra 1990. – film detaljno objašnjava političku situaciju koja je prethodila konačnoj i odgađanoj odluci o izborima, ali i zakulisne igre čije neke od vinovnika, bili oni političari, ili nekadašnji „power brokeri“, ljudi iza paravana, prvi put vidimo sada u direktnim svjedočenjima.

Jedan od dva ključna sagovornika u filmu veteran je opozicijskog i političkog života Srbije i jedan od glavnih protagonista vremena – Dragoljub Mićunović, koji obnavlja Demokratsku stranku. Iako je na vlasti još jednopartijski sistem, već 1989. počinje dijalog s inteligencijom i elitom iz čijih se redova

angažiraju sva buduća vodeća imena opozicije, najvećma antikomunistički orijentirane. Njen pravi i golemi raspon vidi se na listi osnivača stranke, lista koja iz današnje perspektive izaziva naplavinu ironije kad se pogledaju imena – svatko iole zainteresiran za političke i ideološke dinamike i promjene Srbije, kao najveće federalne jedinice nekadašnje zemlje, trebao bi pogledati film i uočiti i proanalizirati taj dokument i imena. On i danas iznenađuje na nebrojive načine i zasluživao bi poseban tekst.

Međutim, iako su kasnije (a i tada) neka imena osnivača spojena pod krovom te stranke krenula potpuno različitim putevima, vidi se i koliko je bio živ vaninstitucionalni politički i ideološki život Beograda i u jednopartijskom sistemu. Po salonima, kružocima, polujavnim i javnim razgovorima, svijetu još iz vremena Simine 9a, hodnika SANU i Francuske 7, književnih i kulturnih časopisa, instituta za istoriju, raznih formalnih i neformalnih grupacija razasutih po glavnom gradu, od građanskih grupacija, nekadašnjih liberala iz sedamdesetih, preko građansko-nacionalističkih opcija, do rubnih i pojava političkog podzemlja. Ovima posljednjima, krov pod koji će se skupiti bit će treća stranka nastala tada – Srpski pokret obnove pod vodstvom Vuka Draškovića koji će se nametnuti u glavnu opozicionu figuru, manje kao „prakticirajući političar“ koliko kao neobično sugestivan govornik, neka vrsta karizmatika i nesumnjivog vođe.

Tu se u arhivskim snimkama prvih mitinga odmah vidi sva razlika, u govorima, sadržajno i u načinu obraćanja masi, od juna 1990. kad se održava prvi javni protest opozicije – a kakvih će kasnije biti bezbroj. Režiserka briljantno jukstaponira govore Draškovića i Mićunovića, njihove pojave, fizički izgled, čak i odjeću u kadrovima i pušta da slika govori sto puta jače od svakog teksta: Mićunović je u elegantnom bijelom odijelu s crnom kravatom, začeljan, salonski profesorski tip. On govori razložno, o potrebama demokratskih promjena, potrebi za opozicijom i demokracijom, o zajedništvu, o širem evropskom kadru, u sjeni i dalje mogućeg hapšenja i u mračnoj blizini tek dogođene rumunjske revolucije. On je okružen i pritisnut masom, jednak, bez distance. Vuk Drašković, kao kakva kopija nekog od srednjevjekov-

nih knezova, s dugom kosom i bradom, sa zasukanim rukavima, stoji iznad mase, oznojen, crven u licu, s podignutom rukom – kao mesija, svakako kao pojava s mesijanskim kompleksom, on govori o Lazaru, o samrtnom pričešćivanju na Kosovu, o tome „ko je vjera a ko nevjera“ (ovako ijekavski), parafrazira Miloševu „evo rata Turcima“ rečenicu. Razlika između dva političara i dva biračka tijela, od izgleda tih ljudi, simpatizera ili pripadnika dvije opozicijske partije nadalje, ne može biti veća. Ali i jedni i drugi grupe su slobodnih građana. Osnivanje pak Socijalističke partije Srbije kao spoja vladajućeg Saveza komunista Srbije i SSRN ima s druge strane svu privilegiranost kontinuiteta, kompletnu infrastrukturu, administraciju, novac, medijsku i institucionalnu vlast. DS je, kako Mićunović kaže, „na goljoj ledini“. SPO nema ni stranačku prostoriju. Startne pozicije su groteskno nejednake.

Novi dokumentarac iskusne i pedantne redateljice i novinarke Svetlane Janićijević, govori o tridesetogodišnjici prvih višestranačkih, odnosno prvih demokratskih izbora u Srbiji 1990.

Motiv filma zato bi mogla biti jedna od prvih rečenica izgovorenih u filmu, koju kaže sociolog Srećko Mihailović: „Nikada izbori u Srbiji nisu bili normalni“.

U Srbiji se tih dana sve nadima od prijetnje i skore prijeteće budućnosti, osjeti se da je na stvari onaj posljednji trenutak, djelovanje sile na površinu kad pritisak raste do trena pred samo pucanje (!). Osjeća se nabijena, slabo artikulirana, a dugo reprimirana energija koja se dijeli unutar same nacije ili etnije što je i dalje pod zajedničkom kapom Jugoslavije, podijeljene sad već jasno. Srbija tada, interesantno, bavi se najmanje drugima, što je fenomen koji ovdje nikako da shvate. Ona se čak ne bavi ni Srbima kao narodom uopće, van svoje granice – naprotiv, bavi se najviše sobom. Konceptijom i ustrojem zemlje, rušenjem „komunizma“ i dotadašnje vlasti, njenih poluga, armije birokrata, tajnih službi, vojske, s namjerom postavljanja nove vlasti i uređenja. Kontraprogrami su fascinantno različiti – Dragan Veselinov, tada poznato lice, intelektualac koji je vođa Narodne seljačke stranke, bavio bi se ekonomijom; Demokratska stranka i nacijom, pravom, historijom, filozofijom i svime zamislivim, onako kako se razlikuju njeni članovi-osnivači tadašnji. Vuk bi vratio monarhiju i Ravnogorice.

U decembru 1990. izbori su napokon održani. Za razliku od pravog Istočnog bloka gdje su sve (reformirane ili ne) komunističke partije zbačene s vlasti, u Srbiji pobjeđuje SPS. Opozicija u prvom krugu – Demokratska stranka, pokojni Ivan Đurić s UDI-jem, ali i SPO doživljava debakl. U drugom krugu opozicija nastupa udruženo. Unatoč relativno visokim brojevima, budući se broj mandata pravio po većinskom sistemu, broj predstavnika opozicije u skupštini i dalje je nizak. Socijalistička stranka ima većinu mandata. Predsjednik stranke i Republike ima gotovo apsolutnu moć.

Ostalo znamo. Ili smo znali, pa zaboravili.

Kako i inače u najveće vrline filmova ove režiserke spada nedostatak predrasuda i zazora ka razgovorima s učesnicima događaja, makar se radilo o ljudima osvjedočeno niskog morala, čak i za standarde političke pragme Balkana. Način i dosad prepoznatljiva dokumentarna tehnika Svetlane Janićijević jest u tome kako postavlja sugovornike, kazivače i svjedoke, ne samo kao ljude koji su učestvovali ili posredovali stvarnim događajima političkim i historijskim, nego ih kadrira gotovo kao likove u drami, s narativnim elementom koji djeluje gotovo kao igrani, dobijajući time diskretno na dinamici i na nesumnjivoj dramatici. Ali, naročita, na početku spomenuta specifična kvaliteta u tome je što svoje sugovornike autorica diskretno „slika“ i kao karaktere, pa kao u svakoj pravoj drami na momente glavna pripovijest postaje „sporedna“, a detalji, sitni momenti, maniri, ton, retorika sugovornika, pokoja spontano priznata ili novinarski „iznuđena“ izjava otkriva više od širokog okvira. Umjesto tipičnog formata gdje se pred kamerom u montaži izmjenjuje serija „govorećih glava“ i njihovih „neutralnih“ i „čistih“ svjedočanstava iz današnjice, ovdje pažnja režijska svaki put nekako skreće sa iznesenog na same osobe i učesnike koji govore, na njih kao ljude i karaktere dakle, donoseći time i nešto od njihovih psihologija. Majstorskom, a skoro nevidljivom strategijom, gdje se izrezana novinarska pitanja ponekad shvaćaju iz odgovora, redateljica naprosto pušta svjedoke – političare – da govore, izbjegavajući kratke rezove jer kao da zna šta će time dobiti. I tako i bude, kao po onoj američkoj poslovi: „daj im dovoljno konopca (...i sami će se objesiti)“. Kao „egzemplar“ toga, kao svjedok i predstavnik tadašnje nomenklature i njene „teoretske baze“, izdvaja se u ovom slučaju post factum Ratko Marković, pisac ondašnjeg novog Ustava Srbije, profesor ustavnog prava i miloševićevac, a sve zajedno jedan autentični makijavelistički predstavnik *ancien régime* i, kad bi tako nešto moglo postojati, primjer „srpskog jezuita“. Po svojoj zapanjujućoj demagogiji, cinizmu, relativizaciji i inzistiranju na tome da je sve bilo *lege artis*, „sve po zakonu“, a zapravo svjestan da je stvarao sistem koji je političkom protivniku oduzeo svaku šansu za ravnopravnim takmičenjem i propagandnom mašinerijom udarao i po ličnom aspektu opozicionara, Markovićevo prisustvo, svjedočanstva, to što govori uopće, zaista je – i krajnje ironično i ozbiljno rečeno – neplativo i nezaobilazno. Jednako neshvatljivo kao s druge strane, opozicijske, samoljubivost, neodgovornost, vlastohleplje, skučenost, nevjerovatno opasne izjave – i, nakon svega, današnje prelakno pranje ruku samog Draškovića pred kamerama, s tek hipom nelagode koji proleti u trenu i izgubi se odmah.

Kao filmski, dokumentarni opis događaja od kojih je prošlo punih trideset godina, izborom i montažom arhivskih snimki u izmjeni sa svjedocima, „Sricanje demokracije“, kao uvod u strašne dolazeće godine, dramatičan je film, baš i stoga što, paradoksalno, izbjegava svako suviše dramatisiranje i drži se distanciran, skeptičan i na momente jedva skrivajući ironiju spram očitih muljanja i reinterpretacija historije nekih od svjedoka. Nema tu rezignacije ni nihilizma u toj ironiji. To je naprotiv svojstvo filmova i autora koji govore iz vremena i stanja poslije katastrofe. I bez obzira na to što se govorilo i pojašnjavalo, takvi radovi u podtekstu uvijek kao da kažu: da, sad je ionako kasno za popravljanje ali nije kasno da se napokon sve slobodno tematizira i svakome „pravedno razreže“, po zaslugi i odgovornosti.

U tom smislu, naravno da gledalac poželi vidjeti i sličan dokumentarac, film o „sricanju demokracije“ u Hrvatskoj. Ali nešto govori da ga skoro neće biti.

IN MEMORIAM BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ (1937-2020)

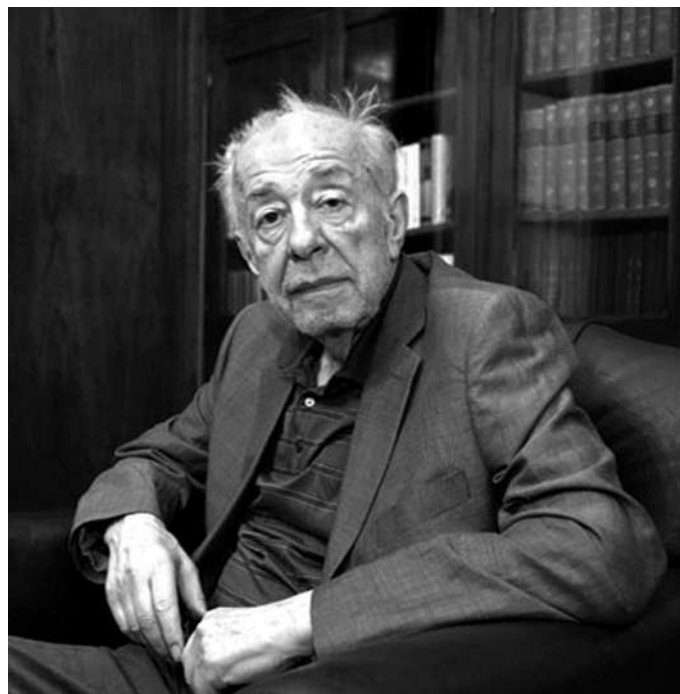
VOZ KOJI SE
ZOVE SMRT

PIŠE: Srđan Srdić

Brana Šćepanović umro je tačno četrdeset godina nakon što je od pisanja i objavljivanja odustao. Takvih slučajeva je malo, a bilo bi lepo da nije, zlrado da kažem. Mnogo je u svakoj literaturi zalutalih, pogrešnih, jednostavno suvišnih, izlišnih. A oni to ne znaju. I niko da im kaže. Ili ne čuju kad im se kaže. Brani Šćepanoviću nije morao niko da kaže, niti je imao razloga

Na prvu, nije smrt pisca ništa tužnija od bilo koje druge smrti. Posebno tako deluje ako je u pitanju pisac koji odlazi u ozbiljnoj starosti, pa je bilo smrti nadati se. Opet, za svakim ko nije bio do stvaralaštva bilo koje vrste, ostaje potomstvo, ako ostaje, a to potomstvo takođe neće izbeći smrti. Niko i nikada nije. Za piscem ostaju njegove knjige. I ništa on ne može da za života uradi kako bi ih obezbedio, osigurao im mesto u ma kakvoj budućnosti koja, kao i smrt, neumitno dolazi. S potomstvom je drugačije, bar izgleda da jeste. I nema garancija, kažem, koje bilo ko može da ostavi, a koje će život njegovih knjiga učiniti mogućim u večnosti. Jer, niko ne piše isključivo za sadašnjost. Ne bi trebalo. Trebalo bi slati svoje knjige u večnost. Pokušati tako. Ili ne pisati. Iako rukopisi ne gore, a danas, kada su sve manje rukopisi, a sve više digitalni otisci na virtuelnoj podlozi, taj je Bulgakovljev cinizam još smisleniji, teži i opsežniji. Rukopisi ne gore nikakvim vatrama, osim vatre zaboravljanja. I to je sva tuga piščeve smrti. I bojazan da neće biti nikoga ko će njegove knjige od te vatre sačuvati.

Brana Šćepanović umro je tačno četrdeset godina nakon što je od pisanja i objavljivanja odustao. Takvih slučajeva je malo, a bilo bi lepo da nije, zlrado da kažem. Mnogo je u svakoj literaturi zalutalih, pogrešnih, jednostavno suvišnih, izlišnih. A oni to ne znaju. I niko da im kaže. Ili ne čuju kad im se kaže. Brani Šćepanoviću nije morao niko da kaže, niti je imao razloga. To je jedna od odluka koja će zauvek ostati kao takva, neupitna, i nepotrebno je upinjati se kako bi joj

bilo dodeljeno bilo kakvo opravdanje. Proveo je on još nešto godina baveći se filmom, i nestao. Sretali su ga, čitamo nakon smrti, po beogradskim kafanama, ulicama, kockarnicama, ali više nikada u književnosti. S njom je on raskrstio 1980. I tako mu je to. Nije se u književnosti oglašavao, nije se interesovao, nije insistirao da joj doprinese, iskaže ma kakve stavove. Nakon 1980. Brane Šćepanovića više nije bilo. Njegovih knjiga jeste bilo, i to bi bio prvi paradoks o ovom autoru. Neko ko se nimalo nije upinjao, ništa nije činio za svoju književnu prošlost a, za razliku od mnogih, njegova je književna prošlost ozbiljna prošlost, pa kao da i nije morao to da radi. Čitao sam anonimna mišljenja, nakon smrti Brane Šćepanovića, i nema nijednog anonima koji nije znao da je preminuo autor knjige *Usta puna zemlje*, ako ništa više. I svi su ti anonimi knjigu čitali, lako je zaključiti. Nekada, negde. Ali jesu. A to je knjiga zastrašujućeg tiraža, nema tog pločnika u Srbiji na kom leže polovne knjige a da ju je moguće mimoći. I nema te biblioteke. I nema onog koji drži do sebe, a da je nije čitao. I one druge, ali ovu posebno.

Paradoks je drugi sadržan u činjenici da je Branina knjižica, mimo svoje lokalne slave, doživela tridesetak izdanja u inostranstvu. Za svakoga ko u Srbiji danas piše, takav podatak je, u najmanju ruku, nestvaran. Ne biva to danas, i teško će se ikada više desiti. Sve se menja, svet se menja, i našoj književnosti u tom smislu ne ide dobro. I možda smo to sami zaslužili. Možda jesmo i zbog toga što smo propustili da učinimo više s onima kojima se dalo, a Šćepanović je bio jedan od tih, retkih. Ukoliko je njemu bilo do toga, ukoliko bi se pokazao kao *saradljiv*. A nisam siguran da jeste bio, ili da bi bio. Nisu svi njegovi potezi bili isplativi i opravdani, i jedan od njih ga je, sasvim sigurno, skupo koštao, a tiče se one gadne, balzakovski rečeno, *mračne afere* koja je zanevek razdvojila njega i Kiša. O tome neka bude rečeno toliko, jer ni sam Šćepanović kasnije nije želeo da govori više. Tako je to kad izgubite. Ali, ovo nije tekst o tome. Ovo je tekst o stranicama koje ostaju iza smrti Branimira Šćepanovića i koje nikada neće izgoreti. O tome kako se nadilazi smrt.

A to je ono što Šćepanovićev bezimeni Faust iz *Usta punih zemlje* radi. A on nije drugo nego Faust, i ja ne znam da li je to konstatovano, ranije, kad se više konstatovalo nego sad, niko drugi i ništa drugo. Tridesetsedmogodišnji usamljenik nauke, laboratorije, koji nije živio ništa drugo osim vlastite posvećenosti. Otud, istovremeno je on i Jozef K, onaj koji se suočava s krivicom koje nema, ili je ima, a on ne zna kako da je razobliči, shvati, odakle mu ona, otkud. Ali ona dolazi, mora da je to ona, šta bi drugo moglo da bude, mora da svemu postoje razlozi. I o tome je Šćepanovićeva knjižica, o pokušaju ispitivanja razloga, egzistencijalnog razloga. Egzistencijalistička parabola, najekspeditivnije rečeno. Strahovito brza, u svom paklenom simbolizmu, precizna koliko i nauka koja je Šćepanovićevom protagonistu uskratila pristup opipljivom, čulnom svetu. On zna da ga ima, oseća da je taj svet svuda oko njega, da je on njegov integralni deo, ali se sam sopstvenom odlukom izuzeo, *nije učestvovao*, i ako je nekom kriv morao bi da bude kriv sebi, zato što je to tako. Sebi, nikom drugom. Iako će upravo drugi (a oni su pakao, tvrdi egzistencijalista Sartr) zaključiti kako je kriv njima jer nije *njihov*, nije *kao oni* (tvrdi egzistencijalista Kami).

I kad sedne u voz, a taj se voz zove Smrt, i to je voz rekapitulacije, prohodnosti ka onom što je odživljeno i više nigde i nikada ne može biti odživljeno onako kako je urađeno kad mu je bilo vreme, on bi rado pobegao od one tri latinske reči koje su osuda, a koje je pukim slučajem pročitao na stolu lekara-dželata, rado bi se, ovog puta, izuzeo od smrti, opet paradoksalno, jurajući upravo njoj u susret. Rado bi se sakrio u šumu iz koje je došao u veliki svet, utekao, ali to više nije ta šuma, to je ona Danteova šuma u kojoj se sanja pakao, i on više nije taj dečak, a ako i jeste, njegovo je ime osenčeno onima trima latinskim rečima koje znače konačnost.

A poduhvat koji preduzima nije putešestvije na kom traži društvo za sebe, jer je svojih trideset i sedam godina proživio bez društva, ali se ono samo nameće, društvo, i društvo ne želi da mu dopusti da ode tek tako, olako, da mu se izmakne bez oprostajnih konvencija, bez voajerskog, rašomonskog uvida koji društvo prohteva čak i kad je smrt u pitanju, posebno kada je tako. Društvo od njega traži da saučestvuje u njegovoj smrti, da to postane društveno konstatovana smrt, ili isto to društvo preti da postane smrt sama, ili njena grozomorna ruka koja će ubrzati ono što se svakako ne može izbeći.

I nisu to slučajno lovci, Jakov i onaj drugi, takođe bezimeni, nekršteni, koji će prvi krenuti za Šćepanovićevim novim Faustom, dvojica, kao biblijski anđeli (jer to je Jakov, ne slučajno, kao što u ovoj knjizi ništa nije slučajno), dvojica, kao one ubilačke karikature koje dolaze po Jozefa K. da ga vode u kamenolom, lovci, besprizorne, smešne ubice, ako su i anđeli, na kraju su anđeli neuspeha, posrnuća u jednoj zločinačkoj nameri koja im ni samima nije do kraja jasna. Zaposednuti lovci koji ne odustaju od jurnjave za nedužnim, hrišćanskom terminologijom, za pravедnikom, i čiji karakter se menja s karakterom potere i prolazi kroz sve faze koje definišu prirodu vrste ljudi – od inicijalne radoznalosti, preko zahuktale i beslovesne mržnje, sve do pokajanja u suzama neverice nad lešom kog nisu bili dostojni. Čak ni leša.

I u tome je romantizam Šćepanovićeve knjige, izmeštanje protagoniste, njegova dislokacija u svet čistih kvaliteta, hemije, jedinjenja za koja je odgovorna priroda per se, nešto čisto, mistično, nešto čemu ne može svako da priđe dovoljno blizu, malo ih je kadrih, izuzetnih. Refren koji odzvanja kroz *Usta puna zemlje* glasi: *ja nisam kao vi*, ili *vi niste kao ja*, ali bez fašizma volje i duha, već pre kao nešto što jeste, zato što tako jeste. Tek konstatacija, elementarnog ljudskog poštenja radi. A o tome svedoči predikat pozverenja, mahnitosti kolektiva, zajednice, čitavog jednog sveta potere, na prvu neravnotežnu, nes-

portske, lova na pojedinca koji daje sve od sebe i ne predaje se, a to je mnogo, i konstatuje da se ne da ne samo Kišovim „pasjim sinovima“, već ni smrti samoj s kojom se u miru spiritusa dogovorio o predaji, prepuštanju, s kojom se na prvim stranicama knjige bio pomirio, a onda dogovor počeo da krši. Krši ga kad uoči balavu njušku smrti kako se kezi prema njemu, kad razume da u njoj nema baš ničega što bi moglo da se razume, kad oseti njenu tupost, okoštalost, gadost, i kad se seti časne starine Joksima, čiju lozu je neuspešno nastavljao, kako se iz smrti podiže, iste te smrti koja je konstatovana od strane *drugih*, koju kao da mu *drugi* prepisuju na recept, i njemu se tek tada ne da da umre, i on tek tada uzima sekiru u ruke i kasapi sanduk koji su *drugi* pripremili za njega i odustaje od smrti i njenog prostranog, komfornog sanduka napravljenog po njegovim divovskim proporcijama. Stari Joksima koji od belog pokrova sašije potkošulju i gaće, pa ih navlači na sebe dok narednih devet godina, koje je za sebe sekirom izborio, redom sahranjuje one koji su namerili da sahrane njega. Devet godina narodnih, epskih, za starog Joksima koji je sekirom krenuo na smrt i njenu kosu i uspeo da je neutrališe, umiri, urazumi na onoliko koliko njemu treba, a ne onoliko koliko se ona spremila da mu udeli.

I to bi bila epika smrti, nema ovde više romantike, već stravičnog uzdizanja ljudske volje iznad volje opšte destrukcije koja proždire sve čega ima, a Šćepanovićev protagonist do te epike doseže tek kad shvati šta je krenulo na njega, a on nije Joksima, on je Joksima uveliko izdao, presekao je njegovo porodično stablo svojim neradom na reprodukciji imena i prezimena, svojim odvajanjem od onoga što je zajednica (pleme) tražila od njega, pa ako bi mogao bar da se pokaže dostojnim kraja koji je sam uzrokovao. I to je Šćepanovićeva knjiga, oda maratonskom danu u kom je sažeto sve što ima da se sažme a tiče se svakoga koji je ikada živio, oda rađanju sunca koje će biti poslednje za čoveka, i zalasku sunca koje će zateći njegove progonitelje u jednoj nemoći, svesne da su i oni dozvolili da postanu saučesnici u malignoj manipulaciji, nečemu niskom, čoveka nedostojnom, što ih je dovelo do mrtvog, skoro pa svetog tela, koje je svoju smrt uzelo od sebe, a nije je primilo od njih, priglupih, zaslepljenih službenika smrti.

I tome je služio Šćepanovićev rudimentarni grafički eksperiment, da odvoji nas od onog jedinog koji nije mi, na taj način mu pridodajući auru hristolikosti, pri čemu čitava potera dobija obrise maničnog puta na Golgotu čiji epilog nije manje novozavetni – na gubitku ostaju oni koji su se oglušili o elementarnu humanost, na izvornu etiku jedne civilizacije koja ipak počiva na koegzistenciji svih mogućih različitosti, a ne na diskriminatornom nasilju. Tako su na jednoj strani ostali oni koji se iskazuju iz svog glasa, slikajući sebe same u svoj skućenoj nepodopštini svojih duhova, a na drugoj trijumfuje ontologija narativne pseudoneutralnosti čije sveznanje je lako pripisati demijurškoj instanci koja pad u smrt čita kao zapis o finalnoj i ukupnoj poeziji bića sposobnog da bude drugačije, ali i bolje od onog što se od njega očekivalo.

Šćepanovićeva *Usta puna zemlje* su takođe trijumf, ali trijumf načela pripovedanja u opštosti, univerzalnosti koja je kao takva i prepoznata u svim prevodima, kod svih čitalaca, ona je kolosalna simbolistička alegorija, ta nevelika, naizgled neambiciozna knjiga koja je napisana tako da traje, kao što traju knjige svih onih pod čijim uticajem je nastajala. Blistava u svojoj jednostavnosti, ona je dokaz kako u bilo kom času može da se odmakne, prebegne ka prapretpostavkama književnosti, te ih dalje zapisivati jezikom koji obezbeđuje neuništivost. A to je ono što je Šćepanović svom junaku dao, da prigrlji svoju smrt i nikada ne umre. Da sa svojim tvorcem ostane u istoriji ne samo jedne književnosti.

IN MEMORIAM MILUTIN PETROVIĆ (1941-2020)

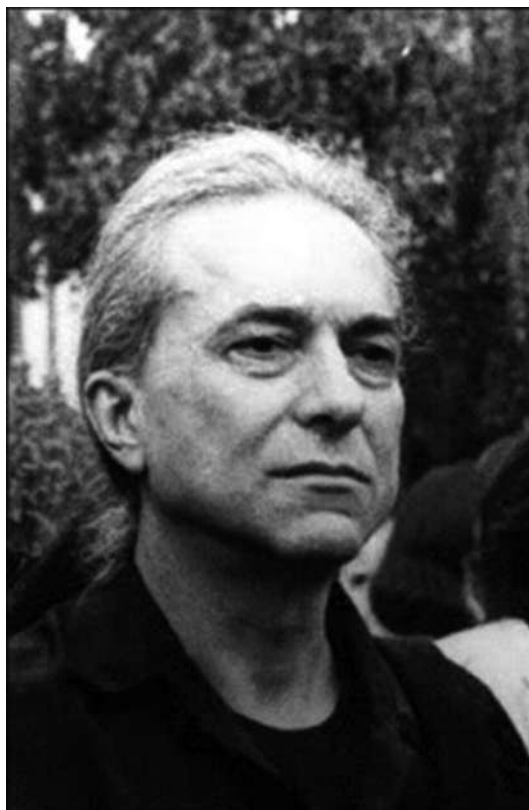
AUTENTIČNI PESNIK HERMETIZMA

PIŠE: **Nikola Živanović**

Već oko tridesete godine, Petrović je dobio većinu nagrada koje će dobiti u životu za knjige i stekao ugled kakav će do kraja i zadržati. Kao prvi dobitnik nagrade "Branko Miljković" dao joj je kredibilitet čime se i dan danas izdvaja od drugih. Dobio ju je pesnik u naponu snage, za delo koje više ne spada u rano, već gde se nalazi sasvim zrela poetika

Smrt Milutina Petrovića krajem prošle godine označila je i formalan kraj jedne od najznačajnijih epoha u srpskoj poeziji. Reč je o generaciji pesnika koji su sledili korifeje takozvanog drugog talasa modernizma (Vaska Popu, M. Pavlovića, S. Raičkovića) a nisu u svojoj poeziji, pa ni životima registrovali krizu koja se dešava sa raspadom Jugoslavije. Zapravo, ova grupa pesnika, na čudan način sebe umeće između dve generacije pesnika koji tragaju za nacionalnim pesničkim identitetom. I dok je to kod Pope i Pavlovića, pa kasnije i Lalića, bila želja da se srpskoj poeziji da širina, drevnost i autentična melodija koju su nalazili u starijim istorijskim epohama, kod pesnika koji za ovom generacijom slede, reč je o jednom više egzistencijalnom pitanju pred svešću da društveni značaj poezije pa i književnosti opada. Ova tendencija će se sasvim očiglednom učiniti tek kada se pređe u postsocijalističko društvo u kome se više ne računa na vaspitnu dimenziju književnosti.

Ova skupina pesnika, međutim, gotovo kao da nije previše marila za to. Kod pesnika kao što su Borislav Radović, Jovan Hristić, Raša Livada i Milutin Petrović gotovo se ne oseća nikakva odvojenost od evropske i svetske kulture. Istina, zaronjeni u jezičke mogućnosti koje su im date i u težnji da ih razviju, ovi će pesnici biti duboko vezani za druge književnosti pa će pored očekivanih veza sa grčkom književnošću tipičnom za Hristića, postojati ne tako predvidljive veze sa nekim drugim književnostima, kao

kod Livade za indijsku, a kod Radovića za kinesku. Naravno, veza sa francuskom književnošću ostaje kod ovih pesnika presudna, kao možda i kod svih naših značajnijih pesnika. Ali dok će se ostali, poput Hristića, Radovića, Lalića baviti nešto starijim epohama u ovoj književnosti (koje će i prevoditi) Petrovićevo pisanje je bliže njegovim savremenicima. Svaki od ovih pesnika stvorio je tendenciju koja se i bez njegovog znanja ili uticaja formirala i u drugim evropskim zemljama. Međutim, Milutin kao da je bio naš autentični pesnik hermetizma u trenutku kada je hermetizam bio jedna od vladajućih evropskih poetika.

Već oko tridesete godine, Petrović je dobio većinu nagrada koje će dobiti u životu za knjige i stekao ugled kakav će do kraja i zadržati. Kao prvi dobitnik nagrade "Branko Miljković" dao je ovoj nagradi kredibilitet čime se i dan danas izdvaja od drugih pesničkih nagrada. Dobio ju je pesnik u naponu snage, za delo koje više ne spada u rano, već gde se nalazi sasvim zrela poetika. Time je ovu nagradu definisao kao takvu koja se i do dan danas retko daje za minuli rad, već uvek za konkretan pesnički uspeh. Inače, u kasnijem periodu Petrović neće biti obasipan nagradama (premda će dobiti neke od najcenjenijih). Sa druge strane, kao i svaka hermetična poezija, ni njegova nije imala preveliki broj čitalaca. Tako na jednoj otmenoj distanci od trke za književnim uspehom i čitalačkog promiskuiteta, Petrović je čuvao svoj ugled velikog pesnika.

Raša Livada je nalik njemu u istim godinama zauzeo mesto na samom pesničkom vrhu ali je za razliku od Petrovića prestao da piše. Hristić je u ranim dvadesetim napisao sve što će napisati pre nego se vrati poeziji u poznim godinama, a Radović je sa jednog vida neosimbolističke poetike pre-

šao na sasvim drugi vid pisanja, da bi na kraju ostavio poeziju sa svega 99 pesama koje pripadaju tom zreлом stvaralačkom periodu koji možda jedino i treba uzimati u obzir kada se govori o njemu kao velikom pesniku. Otuda je Petrović jedini među njima koji je zadržao kontinuitet, pa čak i nastavio da stvara do poslednjih dana. Izvesne nesigurnosti i nejednaka vrednost knjiga koje je napisao ovako gledano i ne predstavljaju ozbiljniju manu.

Na jednoj otmenoj distanci od trke za književnim uspehom i čitalačkog promiskuiteta, Petrović je čuvao svoj ugled velikog pesnika

Najveći problem sa predstavljanjem poezije Milutina Petrovića je to što bi jedno pravo predstavljanje podrazumevalo da je čitaocu njegova poezija i dostupna. Osim njegove najznačajnije knjige *Promena* (1974.) sve ostale su izašle u jednom izdanju, a izbori iz njegove poezije nisu ilustrativni pošto su knjige više zamišljene kao celina nego kao niz pojedinačnih i nezavisnih pesama.

Pojavivši se šezdesetih godina, kada su baroknost i neosimbolizam bili vladajući pesnički pravci, i Petrović je u prve dve knjige *Tako ona hoće* (1968) i *Drznoveno roždestvo* (1969) dao svoj danak književnoj modi. Ipak, čak ni tada, nije se neposredno nastavljao na poetiku svojih savremenika i neposrednih preteča, već birajući za svog uzora Nastasijevića, stvorio specifičan pesnički jezik. No, jezik, u smislu u kome se to najčešće misli (kao specifična leksika, metaforika i gramatički obrti) nije ono što je suštinski zanimalo Petrovića. Njegova jezička istraživanja bila su usmerena na svet stvoren jezikom, konstrukciju koja se opire referentnosti već postoji u jednom krajnje zatvorenom pesničkom sistemu. Već u pesmi "Zlatni stihovi" iz *Drznovenog roždestva* mogu se naći ovakvi primeri: "Hladna dosadna igra sa životom:/ Treba isceliti ozlede. Zauvek! Brojimo dane. . . / Postoji smešni vrt u detinjstvu/ Gde sadih smrtonosne biljke." Mada na prvi pogled jasni, ovi stihovi ne mogu se preneti u neku stvarnost. Nejasno je kakav je to "smešni vrt", šta su to "smrtonosne biljke". Čitalac će ovakva mesta lako podvesti pod simbole. Međutim, ostatak Petrovićeve poezije, čiji se zametak može naslutiti u ovakvim stihovima, govori nešto drugo. Mada hermetični, ovi stihovi imaju pomalo Traklove sete i duha elegije. Sledeća knjiga, *Glava na panju*, odbacuje ove elemente i ostavlja izraz ogoljenim, neulepšanim. Pesme iz ove knjige često tematizuju zlo. Lirski subjekat hvata putnika u autobusu za gušu, upada u tuđe domove i postelje gde mu "Katkad/ krvave sluzi/ teku/ niz bele čaršave", zavlači ruku u džep prolaznika kod koga je video pregršt novčanica. To zlo, međutim, nije tu samo zarad sebe, pa ni radi skandala. Kod Petrovića nema humora, čak ni ironije. Ove slike služe da bi se razbio jedan referentni svet koji u ovoj zbirci još uvek ugrožava poeziju. Petrović želi da ukine svet kao objekt pevanja. Pesme poput navedenih imaju za cilj da dekonstruišu sistem po kom se taj svet upravlja. Mnogo važnije su,

međutim pesme u kojima se Petrović hvata u koštac sa pesničkim simbolima. Pesma "Labud gleda, glavu ne pomera" je možda najkarakterističniji primer: "Posmatrao sam labuda/ dok je svitalo U daljini/ Beleo se Prošlo je/ njegovo// Ali ja imam lek/ Prikučaću ga na daske/ Krilo polomiti." Dok u Bodlerovoj pesmi, uzrok labudove propasti leži u susretu sa gradom, kod Petrovića on mora da propadne jer je njegovo prošlo, prošlo u poeziji. I to upravo zato što se beli. Da je reč o Bodlerovom Labudu, on bi još i nekakve šanse imao da ostane u Petrovićevoj pesmi. Ovaj beli, neokaljnani labud to ne može.

Najveći problem sa predstavljanjem poezije Milutina Petrovića je to što bi jedno pravo predstavljanje podrazumevalo da je čitaocu njegova poezija i dostupna. Osim njegove najznačajnije knjige *Promena* (1974.) sve ostale su izašle u jednom izdanju

Knjiga *Promena* (1974) predstavlja vrhunac Petrovićevo stvaralaštva. Objektivni svet je nestao i lirski subjekt se obraća samo svom dvojniku. Motiv dvojnika je postepeno uveden već u prethodnoj knjizi. Telo i um dvojnika jedina su razbibriga u svetu ove knjige. Otuda, mnoge pesme predstavljaju opise brutalnog nasilja među dvojnicima, kasapljenja, ali i sa jasnom primesom erotizma, autoerotizma, tačnije, "Izmasiti telo/ pred velikim ogledalom/ Ljubavnički gledajući/ Torzo" ("Kada sam išao u institut da prodam telo"). Odnos između kasapljenja i sadomazohističkog zadovoljstva vidi se u pesmi "Pitanje, priznanje": "Nisi u mraku mogao da me vidiš./ Brojao upotrebljene/ drvene sanduke/ Okretao./ Ali me nisi razumeo U drugima/ otvorio creva./ Odstranio bradavice. Odlepio./ Bežao sam/ pod krevet. Čulan. Listao slikovnicu." Čak i pesma "Ulični prizor" ne govori ni o čemu drugom već o sukobu sa dvojnikom. Nikakva ulica nije data; "Kad mi podmetneš nogu/ na ulici./ Naklonivši se. Vadim maramicu iz džepa. (. . .) Kupio mirise./ Pastelne boje za lice./ Periku/ Praviš nered./ Bacaš mi živu sodu u oči./ Plastične pilule. Bežao sam/ preko ulice." Knjiga *Promena* pažljivo je izgrađena od detalja kakvi se mogu videti u ovim stihovima (namerno nisam uzimao najbolje i najpoznatije pesme) gde se nikada ne ide do slike lakšim putem. Pesnik ne gubi pažnju. Kupovina perike, bacanje žive sode u oči, a potom plastičnih pilula nemaju nikakve veze. Petrović je pesnik koji čitaocu ne da da se opusti, ne da mu da predvidi.

U nizu narednih knjiga (sedam celih i jedan ciklus), Petrović će nastaviti da obogaćuje pesnički svet koji je zadat u Glavi na panju i u *Promeni*. Ipak, zahtevi koje njegova poezija ima prema čitaocu nikada ga nije činila popularnim pesnikom, tako da je u svakoj generaciji imao malo čitalaca, ali redom posvećenih. Nadam se da će uskoro, neko objaviti njegove sabrane pesme kako bi se njegova poezija učinila dostupnom budućim generacijama.

NOVA PROZA

KAFKA I SEVDALINKA

Muharem Bazdulj

Džon Berdžer, rekao je glasno, knjiga se zvala „Izabrani eseji“ i bila je na engleskom jeziku, pitala ga je da li je čitao Berdžera, tu knjige ne, rekao je, ali nekoliko njegovih jeste, naročito mu je draga ona o gastarbajterima „Sedmi čovjek“, eto, rekla je, pa dodala da ona tu nije čitala, ali da je Berdžer pisac kakve ona voli, više pisac emocije i atmosfere, nego naracije, tako je rekla, a šta je podvukla, zanimalo ga je dalje, ako nije preintimno, dodao je tišim glavom, opet se zarumenila, jednu usputnu rečenicu o vozovima, rekla je, kako su od početka istorije filma režiseri zaljubljeni u lokomotive, pa jesu, rekao je, filmični su vozovi, pa su krenuli da se nadgornjavaju navodeći filmove koje vole, a koji se u cjelini ili velikim dijelom dešavaju u vozovima, brzo su stigli do „Stranaca u vozu“ i „Ubistva u Orijent Ekspresu“ pa su se lako složili da i pisci vole vozove, a posebno književnice, a posebno posebno one koje pišu krimiće, ona je rekla da je kod nekog teoretičara književnosti, možda kod Frederika Džejmsona, kako je kazala podigavši upitno obrve, pročitala kako je krimić kao žanr nezamisliv bez željezničkog reda vožnje, kako Šerlok Holms ne bi mogao biti brzo izvan Londona niti bi mogao da provjeri alibije osumnjaničenih za tačno određene satnice bez vozova i redova vožnje, možda je red da se i upoznamo, rekao je, da ne ostanemo stranci u vozu, osim ako niste namjerali da obavimo zajedno dva savršena ubistva, pružila mu je ruku, ubistva nikad nisu savršena, kazala je, on je rekao svoje ime, a ona je rekla da se zove Asma, on je rekao da joj je ime neobično, a ona da često čuje takav komentar, on je rekao da ne bi htio da ga ona pogrešno shvati, nije mu neobičan ton imena, samo baš taj oblik, eto, u njegovom zavičaju je mnogo češće ime Esmā, ona je pitala misli li kao kod Selindžera, on je rekao da je više kao u pjesmi jedne lokalne rok grupe, Bijelo dugme, rekla je ona, baš Bijelo dugme, ne Vajt baton, i rekla je Bijelo dugme normalno, bez nekog stranog naglaska, pa ti si naša, rekao je iznenađeno, i ti si naš, rekla je, činilo se, još iznenađenije, brzo su prešli na zajednički maternji jezik, onaj čije će im imenovanje u budućim godinama katkad biti povod za svađe i zadjevice, ona koja je bila iz Novog Pazara insistirala je na imenu bosanski, a on kao Sarajlija je govorio srpskohrvatski, tog dana, međutim, nisu pominjali ime jezika nego su krenuli da ispituju jedno drugo o životu, prošlosti i porijeklu, ona je bila najstarija ćerka u, reklo bi se, dosta bogatoj pazarskoj porodici, imala je dva mlađa brata i jednu sestru, kad je završila gimnaziju, podrazumjevalo se da će da studira kao što se podrazumjevalo i da neće u Beograd, opcija je bila ili Sarajevo ili negdje u bijeli svijet, pa je ona izabrala Beč, nije mi baš bila ideja da jednu palanku zamijenim drugom, samo malo većom, rekla je, u Beču je studirala anglistiku, bila je na trećoj godini, bila je kod amidže i njegove porodice u Ženevi nedjelju dana, sada se vraća u Beč, tačno negdje usred komplikovane priče o raznim evropskim gradovima u kojima joj živi rodbina stigli su do Frankfurta, tamo su oboje presjedali na isti voz, onaj koji preko Linca vozi do Beča, u novom vozu su već i sjeli zajedno, povremeno se dodirujući koljenima, dugačak je to put, ali on je nekoliko puta u sebi poželio da traje još duže, malo je nedostajalo da se predomisli, da ne siđe u Lincu, da joj kaže da ima nekog posla u Beču, ali bilo mu je glupo i nije znao kud bi sad s tim prtljagom u Beču, poslije su često znali da raspisuju alternativne scenarije, da li bi ga pozvala kod sebe iste noći da nije sišao u Lincu i mada bi često, naročito u naletima strasti, izmaštavali kako se već te iste noći u njenom malom iznajmljenom stanu kod Ipenplaca jebu od ponoći do zore, bio je svjestan da se to vjerovatno ne bi dogodilo i da je to što je sišao u Lincu isto tako bio udar sudbine, kao i sve u vezi tog susreta, a ako je od trenutka upoznavanja do Frankfurta, ona više govorila, od Frankfurta do Linca je definitivno više govorio on, otvorio se kao rijetko kad u životu, otvorio se skoro potpuno i skoro bez autocenzure, bio je iskren, i mada to što je pričao nije bilo lišeno želje za dopadanjem i trunke teatralnosti, nije uopšte lagao, možda je neke stvari prešutio, ali lagao nije, pričao je o ranom djetinjstvu duhovito i malo sentimentalno, o nani Devli s ljubavlju, o početku rata hladno i skoro reporterski, o ocu i majci sa razumijevanjem, kao da govori o junacima romana ili filma koji voli, o svom životu u Austriji, najprije u Beču, a sada u Lincu, kao o nekom još uvijek ne do kraja artikulisanom ulasku u ulogu odraslosti, sve je to bilo garnirano asocijacijama na knjige, muziku i filmove, a tu su im se ukusi neobično podudarali, ona je bila sedam godina mlađa, ali je njena generacija, barem se njoj tako činilo, kako je rekla, ako ništa u Pazaru i Sandžaku, bila pod strašnim uticajem one malo starije, njegove generacije, koja je uspjela da razvije neke sopstvene preferencije, prije rata, raspada i sankcija, prije nego je sve otišlo do vrhuna, znaš, rekla je, ja sam u prvom gimnazije slušala rokenrol, a moja sestra koja je sada prvi gimnazije sluša ilahije i kaside, promijenilo se vrijeme, da, rekao je i on, promijenilo se vrijeme, pa su neko vrijeme oboje šutjeli gledajući kroz prozor, dok je voz ulazio na stanicu u Regensburgu, toga se isto volio prisjetiti, kako je sa Asmom od početka bilo ugodno šutjeti, to se rijetko dešava kad nekog tek upoznaš, tek kad su ušli u Austriju palo mu je na pamet da nisu razmijenili nikakve kontakte, da to čak još nisu ni pomenuli, dobro, znao joj je ime, mada ne i prezime, znao je gdje studira, mogao bi je pronaći, ali nije želio ništa da

prepušta slučaju, daj mi malo onu olovku, kaže joj, ona mu je pruža, a on iz džepa sakoa vadi blokić kakvi su obično u hotelu na noćnom ormariću, pa napiše broj svog mobilnog telefona i i-mejl adresu, otkida list i pruža joj, zatim joj daje blokić i olovku da ona njemu napiše kontakt informacije, bez riječi ona na blokiću napiše niz brojeva i elektronsku adresu pa mu pruža blokić nazad, a olovku vraća u svoju torbu, on spušta blokić u džep sakoa, u trenu je još opušteniji i vrijeme do Linca prolazi brzo, neposredno prije nego se voz na stanici potpuno zaustavi on ustaje, ustaje i ona da ga pozdravi, ljubi ga u obraz, ljubi i on nju, kreće prema vratima i već je na dolaznom peronu, pomalo je hladno, hladnije definitivno nego prethodne noći u Lozani, pa brzim korakom stiže do stepeništa koje ga vodi u hodnik stanične zgrade, do stana ima dvadesetak minuta pješice, prošetao je on taj Linc u dvije nepune godine koliko je dotad živio tamo, grad koji je imao tu zlu sreću da je ljudima najpoznatiji po Hitleru, ono što su za Innsbruck dvije Olimpijade, to je za Linc Hitler, samo što je Hitler jači od deset Olimpijada, u negativnom smislu, naravno, Hitler bi poništio pozitivnu auru deset Olimpijada, tako da se Lincu nije isplatilo pokušavati poništiti taj prvi utisak, nego živjeti s njim, uostalom, ko kaže da je velika sreća u snažnom turizmu, mrak je tek pao, ali ulice su skoro puste i tu je, eto, već, u svom stanu, koji mu je utočište prethodnih dvadeset mjeseci, živi povučeno, povučeniije nego u Beču, svakako, uglavnom na relaciji biblioteka – kuća, nije da ne izađe nikad, ali izlazi prilično rijetko, nije da nije stekao neke znanice i drugove, ali ni s jednim se nije zbližio, nije da u ovaj stan nije doveo dvije ili tri djevojke, ali nikad se u njega nije vratio u stanju skoro pubertetske zaljubljenosti, a sada mu Asma ne izlazi iz glave, gleda u broj njenog mobilnog telefona zapisan u onom blokiću i htio bi odmah da joj napiše poruku, ali se suzdržava, ne želi da izgleda kao neki očajnik i manijak, već je i odredio neki optimalan interval čekanja, čekaće tri dana, pa će onda da joj piše, kao stavio je bio ovaj sako u ormar, pa je prije nego ga odnese na hemijsko čišćenje vadio stvari iz džepova, pa je u blokiću ugledao njene kontakte, pa se sjetio kako im je bilo prijatno, međutim, još iste noći, oko ponoći, zavibri-
rao je njegov telefon, on se upitao ko li je to, dugo mu se već niko nije javljao tako kasno, pa ga je dodatno zbunio nepoznat broj, jer još nije bio memorisao Asmin, a kad je otvorio poruku, kad je shvatio ko mu piše „mada je geografski nemoguće i potpuno iracionalno, garantujem da mi je danas duže trajao put od Linca do Beča, nego od Ženeve do Linca :), mnogo se radujem što sam te upoznala, A.“, dignuo je ruke u zrak kao fudbaler poslije postignutog gola, onda je htio da napiše da je on presrećen što su se upoznali, ali je opet prigušio entuzijazam napisavši samo: „I meni je milo da smo se sreli, lijepo spavaj“, u narednih desetak dana, ritam dana mu je određivalo dopisivanje sa Asmom, ličilo mu je to na neki starinski čvrsto kodifikovan ples, dva koraka naprijed, dva u stranu, jedan natrag, pa sve tako, bilo je tu šala, sentimentalnosti, flerta, dvosmislica koje su se mogle čitati lascivno, mada je, kako je poslije shvatio, ključna bila frekvencija, da su tako često jedno drugom slali i prazne poruke, svrha bi bila ispunjena, svaka ta poruka je osim onog što je pisalo u njoj imala drugi, važniji sadržaj, a taj je bio: mislim na tebe, poslije prvih četiri-pet dana, međutim, u prepisku se uvukao i jedan vrlo konkretan motiv, gdje i kad da se vide, njoj su se bližili ispitni rokovi, poslije toga raspust, tokom koga je već imala isplaniran odlazak u zavičaj i put na more s drugaricama, uglavnom, pao je dogovor da on dođe u Beč iduće subote ujutro, imao je tremu od subote, bukvalno tremu, baš se osjećao kao klinac, kasnije, mnogo kasnije, kad budu iskreni, pa kad joj bude prepričavao to, ona gotovo da mu neće vjerovati, nemoguće, govorila je, pa ti si bio tako kul, ja sam sebe korila što te tako proganjam, ko kakva guska, ali šta sam mogla kad si mi se strašno dopao, a djelovao si rezervisano, on je u noći između petka i subote slabo spavao, u vozu nije mogao da se koncentriše na čitanje, ponio je Dnevnik Žila Renara, inače je volio takve knjige, ali sada su mu misli bježale, a onda ga je ipak jedan fragment opčinio, piše Renar koji je u nekoj fazi svog života bio i gradonačelnik komune Šitri, kako bi kao političar trebao da se brine za obnovu seoskih cesta, ali da kao pjesnik više voli da su zapuštene, bilo je u tome neke dubine i univerzalnosti koje je naslućivao, ali nije bio u stanju da do kraja pojmi šta ga tu toliko oduševljava, pa je tako nastavio da misli o toj rečenici i kad je voz stigao do kolodvora i kad se zaputio do parka kraj Rathausa gdje su se dogovorili da se nađu, tamo ju je ugledao prije nego je ona primijetila njega, podigao je ruku, pošla je ka njemu skoro trčeći, zagrlili su se, bez ikakvog posebnog dogovora krenuli da koračaju prema Ringu, a on je rekao da je čitao Žila Renara i da je pročitao takvu rečenicu, nasmijala se, da, kazala je, to je kao ono Kafkino o parabolama, da ne možeš da pobijediš i u parabolama i u stvarnosti, ili što bi rekao moj otac, ja kad razmišljam glavom htio bih da Balkan uđe u Evropsku uniju, a kad razmišljam srcem – ne bih, šetali su četrdesetak minuta prije nego su sjeli u baštu kafića blizu Dunavskog kanala, tamo joj je rekao da joj je dobra asocijacija na Kafku, na šta se ona nasmijala i rekla kako nju sve podsjeća na Kafku, znaš, dodala je, zagledavši mi se u oči, ja sam za maturski rad u gimnaziji u Pazaru pisala o Kafki i sevdalinci Mehmeda majka budila, bio je zbunjen, šta si tu našla kafkijansko, pitao je, kako ne vidiš, zalupetala je prstima po stolu, sjećaš se pjesme, Mehmeda majka budila, ustani sine Mehmede, majka je rano ustala, šećerli kafu popila, on kaže majci da ne može ustati, jer je sanjao ružno, ona ga pita šta je sanjao, a on kaže da je sanjao kako ga tri vile dave, koje su to vile, sine Mehmede, pita majka, a onda ide strašan dio kad on kaže: Seja mi ruke vezala, Babo mi oči vezao, vezao, Babo mi oči vezao, Ti si mi srce vadila, vadila, Ti si mi srce vadila, zar to nije kao u Kafkinoj „Metamorfozi“, zar se tamo ne ostvari taj san nesretnom Gregoru Samsi, zar njegov život, i kao insekta i kao neinsekta, nije bio da mu sestra veže ruke, otac oči, a da mu majka srce vadi, davno sam čitao priču, rekao je, ali nije to tvoje bez nekog vraga (...)

[odlomak iz neobjavljenog romana „Nevidljiva družba“]

MIHAJLO PANTIĆ: *SOLVITUR SCRIBENDO: OSMI PUZZLE*, ARHIPELAG, BEOGRAD, 2019.

O RAZLIČITIM TEMAMA, IZ ISTOG UGLA

PIŠE: **Dragan Babić**

Pantić je pisac koji otvoreno prihvata kanon srpske i strane književnosti, usvaja ga, parafrazira i ulazi u dijalog ili diskusiju sa njim, i zbog toga se njegove nefikcionalne knjige moraju smatrati relevantnim segmentom njegovog izraza

Raznovrsnost jednog autora ogleda se, između ostalog, neprestanom potragom za novim i do tada neistraženim tematsko-motivskim okvirima, formalnim inovacijama, stilskim rešenjima i poetičkim tendencijama koje se, iz naslova u naslov, dovode na viši nivo. (Naravno, broj pisaca u čijem je opusu moguće primetiti ovakav – ili bilo kakav – vid napretka je znatno manji u odnosu na one koji se ne trude da postignu makar i privid tog napretka. No, to je jedna od karakteristika našeg doba i savremene produkcije, i nešto je sa čime se moramo pomiriti ili protiv čega se moramo boriti.) Postoji pak još jedan način stizanja do raznovrsnosti u radu, a to je usmeravanje na više od jednog modela pisanja, odnosno paralelno ostvarivanje u više formi. Jedan od autora koji to čine već duži niz godina je i Mihajlo Pantić, što dokazuje i najnovijim naslovom iz serija *Puzzle*, knjigom proznih, esejističkih i kritičkih tekstova *Solvitur scribendo*.

Osma knjiga njegovih „slagalice“ nastavlja seriju naslova koji u širokom opsegu istražuju književne i vanknjiževne teme, sabirajući tekstove klasičnog esejističko-kritičkog karaktera, polemičko-interpretativne priloge, ali i prozne zapise. Dosadašnji naslovi, publikovani između 1995. i 2014. godine, predstavljali su – naravno, zajedno sa serijama knjiga *Šta čitam i šta mi se događa: lični azbučnik pisaca* i *Aleksandrijski sindrom* – jedan značajan i opsežan kontrapunkt proznom stvaralaštvu, sa jedne strane, ali i istraživačko-teorijsko-akademsom radu ovog autora, odnosno dvema najprimetnijim aspektima njegovog posvećivanja književnosti, te su iz tog razloga i nezaobilazan deo njegovog opusa. Može se, jasno, postaviti pitanje koji je značaj ovih serija knjiga u Pantićevoj bibliografiji, naročito ako se zna da mnoštvo njegovih čitalaca zapravo nisu ni svesni njihovog postojanja. Jer, za čitaoce proze (tj.

za onu publiku za koju većina pisaca i stvara), interpretativne, polemičke, teorijske i akademske knjige nisu privlačne, niti se oni njima posvećuju. No, pažljiviji čitaoci ovog konkretnog autora vrednuju sve tri pomenute serije knjiga, a uticaji o kojima on na različite načine piše u njima mogu se prepoznati i u njegovim kratkim pričama. Pantić je pisac koji otvoreno prihvata kanon srpske i strane književnosti, usvaja ga, parafrazira i ulazi u dijalog ili diskusiju sa njim, i zbog toga se njegove nefikcionalne knjige moraju smatrati relevantnim segmentom njegovog izraza. U njima on pojašnjava svoj proces čitanja i istraživanja književnosti, formiranje svog pogleda na produkciju koja se odvija pred njegovim očima, promene koje uviđa u radu svojih savremenika i uspehe na koje oni nailaze, ali i situaciju u domenu izdavaštva, uredničkog rada, kritike, recepcije i nagrađivanja najuspelijih naslova. Ukratko, sve tri istaknute serije knjiga čine dodatnu literaturu za razumevanje Pantića kao čitaoca i pisca, a neki od najprijemčivijih i najindikativnijih tekstova nalaze se upravo u serijalu *Puzzle*.

Novi naslov tog serijala, *Solvitur scribendo*, tako očekivano donosi širok spektar tema – od pogleda na proces vrednovanja recentne produkcije do privatnih prepiski sa drugim piscima, odnosno od uvida u sopstveni proces pisanja do stavova o univerzitetskim kursovima kreativnog pisanja. Kada se pogledaju zasebno, ovi tekstovi (ne može se o njima uvek govoriti kao esejima ili kritikama, polemičkim tekstovima ili nečemu drugom, i stoga je ta najopštija odrednica, „tekst“, neretko i najpreciznija) mogu delovati kao prigodni osvrti na određene pojave i događaje – što u pojedinim slučajevima i jesu – i zato se nameću kao izolovani zapisi sa jasno definisanim uzrocima. To je i razlog zašto se njihov spoj u jednu organizovanu zbirku na prvi pogled

nameće kao nemoguć, ali se ovaj stav, međutim, brzo napušta. Bilo da piše o stvarima koje ga gone na pisanje („O pisanju, iz neimenljivih razloga“, „O pisanju, iz nezadovoljstva“ i „O pisanju, iz nemira“), o konkretnim pojavama književne stvarnosti („Jun 1968. u srpskoj prozi“ i „Još jednom o Albancima...“), o opštim pojavama savremene produkcije i kritike („Novi nomadizam ili novi analfabetizam“, „NIN-ova nagrada 2014–2017.“ i „Mali priručnik otrcanih misli“), o prostorima u kojima obitava („Novi Beograd: Fragmenti ličnog mita (5)“ i „Beogradocentrizam“), o dijalozima i prepisci sa savremenima ili uzorima („Dijalog o pisanju (sa Zoranom Ferićem)“, „Dijalog u priči (sa Lazom K. Lazarevićem)“, „Trijalog o ljubavi (sa Markom Šelićem i Davidom Albaharijem)“ i „Dijalog o vinu (sa Jovicom Aćinom)“), o znatno opštijim temama („Skaske o vinu“), o procesu čitanja i pisanja kod drugih („O kreativnom pisanju“) ili pak o fragmentima intervjua, anketa, prigodnih govora, itd. („Osmi puzzle“), može se primetiti jedno: Pantić uvek nastupa iz istog položaja. On je, pre svega, čitalac i proučavalac književnosti, i kao takav može da se okreće različitim temama, ali da ih posmatra iz istog ugla, iz iste vizure. Njegov ugao gledanja zavisi od tematskog određenja pojave, teme ili osobe koju komentariše, ali se između ovih tekstova, ma koliko zasebni i nezavisni bili, može uspostaviti dopunjujući i dozivajući odnos. Oni, dakle, nisu potpuno rasuti i disperzivni, već, usled autorovog pažljivog komponovanja, ostvaruju neophodnu koherentnost da bi se sakupili u jedno zaokruženo delo. Uz to, svi tekstovi se, uprkos raznolikosti, mogu okvirno opisati kao različiti razlozi zbog kojih Pantić smatra da su književnost, čitanje i pisanje, upravo oni suštinski elementi stvarnosti koju naseljavaju on, njegove kolege, studenti i čitaoci. Najzad, tu se krije i razjašnjenje naslova dela: njegovu enigmatsku frazu konstruisao je Voja Čolanović u razgovoru sa Danilom Kišom 1972, a kasnije ju je ponavljao i promovisao kao svoju autopoetičku mantru, zastupajući ideju da pisanje rešava, i da se do rešenja svih problema može doći upravo tom aktivnošću¹.

Zavisno od afiniteta i ličnih odabira, različiti čitaoci će se opredeliti za različite tekstove iz ove zbirke, ali nije neutemeljeno pretpostaviti da će većini njih, naročito onima kojima je ovaj naslov i namenjen, najviše značiti upravo oni Pantićevi pregledi savremene romaneskne produkcije i kritičarske prakse u današnjoj srpskoj književnosti. Govoreći o, recimo, NIN-ovoj nagradi tokom drugog četvorogodišnjeg perioda žiriranja za ovo prestižno priznanje, njegov zadatak je da prvenstveno sumira romane tekuće godine, ali i da, u isto vreme, progovori o drugim činiocima naše književne stvarnosti, prelomljene upravo kroz pretendente na to priznanje. Iako su fragmenti teksta „NIN-ova nagrada 2014–2017.“ objavljavani sukcesivno, jednom godišnje, sa namerom da prokomentarišu izbor žirija u trenutku kada još uvek nije odlučeno koja knjiga će biti nagrađena (sem u slučaju drugog dela fragmenta „Raspad sistema (2016)“ koji je evidentno napisan nakon proglašenja pobjednika), ovi komentari nisu puni opštih mesta i nepotrebnih detalja. Sasvim suprotno, u njima Pantić ne imenuje potencijalne kandidate iz šireg, užeg i najužeg izbora, već analizira stanje stvari u srpskoj književnosti. Tako se fragment „Sva lica traže pisca (2014)“ fokusira na masivnost romaneskne produkcije i njen kvalitet, ističući da je autor „prečesto čitao romane ili ‚romane‘ sa osećanjem da

[im] je prvi, a da nije [njegovih] kolega iz žirija, verovatno i poslednji čitalac“. Naredni fragment, „Pojava nečastivog u izdavačkom preduzeću (2015)“, govori o nepostojanju struktura koje su neophodne da bi se od rukopisa stiglo do zaokruženog i profesionalno oblikovanog naslova – urednik, lektor, korektor, izdavački odbor, itd. – i polemise da „nije uopšte problem što svaki čovek koji nešto o nečemu misli želi da to u pisanoj formi obznani svetu, [...] ali je već teže pitanje zbog čega to što se piše pretenduje da bude književnost, a kad je već književnost, onda, dabome, roman“. Pomenuti fragment „Raspad sistema (2016)“ se na ironijski način odnosi prema primatu romana danas, jer, usled bogate romaneskne produkcije, „pesme, priče, eseje i drame [ostavljamo] tamo gde im je mesto, na književnom kastinskom rubu“, dok se poslednji fragment, „Sam svoj junak (2017)“, usmerava na značaj NIN-ove nagrade i njenu vrednost u današnjoj kulturi, dok se sve ostalo „što je u vezi sa pisanjem pesama, priča, eseja i (nenagrađenih) romana odvija [...] u cehovskom i akademskom getu“. Ukratko, ova četiri fragmenta ne trasiraju samo razvoj i put jedne određene nagrade ili jedne forme pisanja, već celog sistema izdavaštva i bavljenja pisanjem u naše vreme. Tekst „Mali priručnik otrcanih misli“ nastavlja se na ova zapažanja, ali se sada, umesto romanima, baveći kritikom i kritičarima, dodatno ironizujući ne samo njihovu percepciju u društvu i kulturi, već i stav koji čitaoci i pisci imaju prema njima. On organizuje svoje stavove u formi odgovora na stereotipne ideje o kritičarima („KRITIČARI SU PROPALI PISCI“, „KRITIČARI SU KORUMPIRANI“, „KRITIČARI SU DEO KLANA, PIŠU SAMO O ‚SVOJIMA‘“, „KRITIKA NE POSTOJI, MI NEMAMO KRITIKU“, „KRITIKA NAMERNO PREČUTKUJE“, i sl.) i odlučuje se za ironiju, tako upečatljivije komentarišući ove nepoznanice većine čitalaca o tome šta je zadatak, uloga i svrha kritike i onih koji se njome bave.

Kod određenih čitalaca, istraživački, kritički i esejistički radovi Mihajla Pantića neretko su popularniji od njegove proze, a pojedini tekstovi u ovoj zbirci dokazuju zašto je tako

Kod određenih čitalaca, istraživački, kritički i esejistički radovi Mihajla Pantića neretko su popularniji od njegove proze, a pojedini tekstovi u ovoj zbirci dokazuju zašto je tako. Govoreći o, između ostalog, problemima srpske književnosti u novom veku i pokušavajući da ponudi jedan od mogućih odgovora na njihovu pojavu, ovaj autor polemise sa suštinskim pitanjima naše kulture i umetnosti. U prvi mah se stiče utisak da zbirka *Solvitur scribendo* nije namenjena širokom čitalačkom krugu, ali to, naposletku, nije potpuno tačno – ona korespondira sa mnogim činiocima književnog života, a neki od njenih segmenata bitni za razumevanje toga šta se, zašto i koliko danas čita i piše.

¹ Videti: Voja Čolanović, „Solvitur scribendo“. Zbornik 22. književnih susreta Savremena srpska proza, ur. Veroljub Vukašinić. Trstenik: Narodna biblioteka „Jefimija“, 2006, str. 33–35.

SAŠA KARALIĆ *TRI ZNAKA KRUGA* (GEOPOETIKA, 2020), MIRJANA DUGANDŽIJA *RUJANSKA KUPAČICA* (OCEANMORE, 2020), MILIVOJ MIĆA DRAŽETIN *LOMNOST DEČAKA* (GRADSKA BIBLIOTEKA NOVI SAD, 2020) NENAD RIZVANOVIĆ *STVARANJE ČITATELJA* (LJEVAK, 2020)

KNJIGE UKRATKO

PIŠE: **Đorđe Matić**

Kritičar i književnik Đorđe Matić uhvatio se ukoštac čitanja četiri raznovrsne knjige – debitantskog romana, zbirke priča, poezije rano preminulog pjesnika i studije o beletrističkim nakladničkim nizovima

Saša Karalić *Tri znaka kruga* (Geopoetika, 2020)

Kasniji književni debitanti obično spadaju u dvije grupe ugrubo: kad napokon objave svoju prvu knjigu, takvi ili će napisati nešto što će nestati onako kako se i pojavilo, ili će, rjeđe, napraviti nešto posebno. Saša Karalić (1970.), likovni umjetnik i profesor na amsterdamskoj likovnoj akademiji, srećom spada u ovu drugu grupu. Njegov roman-prvijenac, očito tankom opnom presvučena autobiografska priča i dijelom fikcijska rekonstrukcija života članova vlastite familije, postavljena „cirkularno“, u kružnoj formi, gdje su prvi i zadnji motiv u knjizi isti, inteligentno je koncipiran i dosljedno izveden, baš kao i neprestano kruženje i vraćanje broja tri i simbola krugova. No, to igranje strukturom, vremenom i znakovima, nije najbitniji, a ni najbolji dio knjige. „Tri znaka kruga“ ima nešto drugo i neočekivano: proza je to koja otkriva zapanjujuće sigurnog, rođenog pripovjedača, od vrste kakva je danas izuzetno rijetka. Uvjeren sam *nota bene* da je u tome i porijeklo značajno odredilo pisca – jezik neposredne okoline koji je u autorovom kraju razvijen u jednoj od najčistijih štokavskih pojavnosti uopće, nije mogao a da ne utječe i na jezik pisca. Jezik je to koji imponira svojom jasnoćom, skladom i spomenutim impresivnim pripovjedačkim darom.

Što god da je mogla biti tema romana, taj bi jezik bio vrlina. No ambiciozni se debitant uhvatio s teškim zadatkom: da kroz emigrantski pogled postavi i razastre paralelnu seriju opservacija, komentara, opaski o današnjoj Evropi i konstataciju njenih kriza, a kao okvir glavnoga dijela knjige – u čijem centru stoji zapravo historijski roman kroz priču o dva lika, o dvojici svojih predaka, iz Potkozarja u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Kao i pripovjedač i implicirani autor – obojica predaka našla su se izvan svoje zemlje. No s ključnom razlikom: za razliku od pripovjedača – bjegunca iz posljednjeg

balkanskog rata, oni su odvučeni od kuće najstrašnijom prisilom, uslijed krvave historije, i odvedeni u Njemačku. Jedan u neizreciv užas konc-logora, a drugi kao ratni zarobljenik na farmu kao sluga. Dva života, dvije sudbine, jedan rat, jedan zavičaj. I onda ponovo isti zavičaj, ponovo rat i nova sudbina izbačenosti iz vlastite zemlje. U glavnom dijelu romana, ratnom, fascinantna je sigurnost kojom autor opisuje historijski kontekst, događaje, način kako ocrtava likove i k tome, kao u kontrapunktu postavlja dvije koncepcije života – jednostavnost, prostost jednoga lika naspram filozofičnosti i, zapanjujuće, čak metafizičke razine koja se, kao i historija, smiješano gotovo, prelama preko drugog lika i u patnji ga preobražava. Čitajući taj historijski dio romana, sačinjen ponešto po neizbježnom kišovskom modelu dokumentarističke rekonstrukcije izmišljenog i nedoživljenog, postaje svakom stranicom izvjesno: nije skoro pisano prozno djelo takvom samouvjerenošću u postjugoslavenskoj književnosti. Prava je šteta otud što neka od početničkih okliznuća nisu sređena – pokoje paušalno i suviše generalizirajuće „čitanje“ današnjega svijeta, poneka klišeizirana tropa o „vladini novca“ i slično, kao i povremene nesigurnosti pozicije pripovjedača koji ne može odlučiti u kojem se žanru nalazi, književnom, to jest u stilu romana, u novinskom komentaru ili u publicističkim marginalijama. Takve hibridnosti nisu svjestan metod nego kretanje debitanta po nesigurnom terenu fikcijskih polja i romanesknog postupka, što roman kao forma trajno i nepogrešivo ukazuje i odbacuje od sebe.

Bez obzira na to, radi se o jednoj od najsigurnijih debitantskih knjiga posljednjih godina i pitanje je samo u kojem smjeru će se autor dalje razvijati. Čak da i ne napiše više ništa ovaj bi roman trebalo davati kao primjer kako se prirodni pripovjedački dar uspije iznaći sa zamkama zahtjevne književne forme. Impresivno.

Mirjana Dugandžija *Rujanska kupačica*
(Oceanmore, 2020)

„Rujanska kupačica“ druga je zbirka priča Mirjane Dugandžije, novinarkе inače poznate po naročitoj tipu prisnih i neuštogljenih intervjuja koje vodi s najrazličitijim pojavama nacionalne kulture, čime ova vrsna pitačica nastavlja i održava vrijednu i potrebnu, a u Hrvatskoj najrjeđu tradiciju koja se nikad nije sasvim dobro primila. S obzirom na to, na njen rad, nametne se po sebi pitanje o vezi, korelaciji, između uzdržanosti i kontrole koje novinar takve metode i pristupa mora imati da izvuče onoliko neposredne i otvorene stvari od sugovornika, a spram činjenice da onda u vlastitoj prozi u nekom trenutku poželi izbaciti napolje što je prikrivano i ograničavano i novinarskom zadaćom intervjuera koji ne smije gurati sebe u prvi plan. No, to je vjerojatno sporedno pitanje, više kuriozum psihološki o motivaciji.

Glavno i zapanjujuće je nešto drugo. Pišući iz izrazito ženske perspektive i igrajući se ponešto datiranim eksperimentima modernističke proze – naglim i namjerno netransparentnim, „ekspresionističkim“ izmjenama perspektive i skokova nejasnog pripovjedača, autorica, više stihijski nego svjesno čini se, pokazuje kako to izgleda kad se takozvana „hrvatska stvarnost“ današnja, iz kontroliranoga javnoga govora prelije u privatne, anonimne, ljubavne odnose. I dakako erotičke, čime je markirana svaka priča. No, tu treba naznačiti pak da je eros ovdje metafora i znak šire krize u društvu i kulturi što se tri decenije unazad zabilo u otvoreni tanatički princip, pa je time i to erotičko znak dekadencije i vlastite negacije, a ne užitka. Tanatičko je uvijek i pasatističko dakako. Zato, još strašniji i istinski prijeteći, u smislu te i takozvane hrvat-

ske stvarnosti – a ona je u Dugandžijinoj prozi stanje jednog *permanetnog sada*, vrijeme bez prošlosti. Tu je sve neprekidno i kružno danas, osim pokoje krhotine ličnih sjećanja koja su samo daljnji fragmenti i potisnute, u pravilu traumatske slike. To „stalno sada“, ta svakodnevnica i prisutnost naime, nepodnošljivi su jer rađaju atmosferu bez prave refleksije pa je atmosfera u pričama ona konstantne ružnoće, sirovosti, istrošenih živaca, iritabilnosti, samoživosti, gađenja, nemogućnosti komunikacije (između spolova dakako) i neautentičnog očaja. I beskrajnog niza trivijalnosti koji žderu unutarnje živote likova.

S obzirom na spolne i rodne razlike, zaključak se, slučajnom ili namjerno, iole na to osjetljivom muškom čitatelju nameće vrlo brzo: teško ženama danas ovdje!, naročito ako su motivi i likovi iz priča crpljeni iz stvarnosti (a gotovo sasvim sigurno jesu). Tu nema muškarca, a da nije idiot ili primitivac, „sirovina“, nasilnik, u najboljem slučaju nedozreo, površan, ili kakav samoljubivi šminker što negativno fascinira provincijalke. Uopće, iz svake priče, iako se čitalac ne jednom zbuni kad shvati da se radnja u nekoliko pripovjedaka događa u Zagrebu – izbija težak miris teške provincije, nabijen primitivnim, nezanimljivim ljudima lišenim ma i naznakom ičega dubljeg, profinjnijeg, nečega što ne bi bilo površno, surovo, što bi nosilo ikakvu spasonosnu misao ili nadu. To je i ženska perspektiva, rekli smo, ženski svijet – ali kakav? Gažen muškim principom, da. Ali pored toga i taj je svijet ružan, ogorčen, sve je nezadovoljstvo, bez traga ljepote, s nekom nejasnom seksualnošću, tu i tamo eksplicitnom, koje onda šmugne kao da je ta naznaka transgresije ostatak pubertetske neizlječene provokacije i zakašnjelo adolescentska začikavanja kakvima su povremeno skloni introvertirani tipovi. Ili su pak na momente prave seksualne eskapade, i kao takve mnogo strašniji – pune brahijalnog nasilja i grubosti, silovanja i maltretiranja.

Priče su očito imale namjeru i potkačiti „kapitalizam“ ovdašnjeg stila, svijet hrvatske „tranzicije“, sa sjenkom potisnute ratne prošlosti koja je na svakom koraku, a tretira se ovdje kao da je mogla biti i prije sto godina. Taj „kapitalizam“ koji se kritizira, neka je seljačka verzija, sajamska, potrošačkog društva i materijalizma, i između njega i već spomenutog stalnog „sada“ stoji znak jednakosti. To se vidi najbolje u jeziku i terminima koji promiču svako malo prozom: sve je provincijalni „party“, šoping-centri, striptiz barovi, firmirana odjeća, automobili, „karaoke, činovnice, studenti iz provincije“ (str. 45), grupni seks, kriptolezbijski odnosi. Sve to djeluje kao neuspješna, do neugode loša imitacija bijeloga svijeta i likovima stoji kao onoj proverbijalnoj kravi sedlo.

Interesantno, jedna od priča zove se „Dvadeset i šesta poslijeratna godina“. Čini se, naprotiv, kao da čitamo priče pisane neke '97. ili '98. godine, u vrijeme „globusovskog glamura“, kao njegovu drugu stranu i naličje.

Ukratko, evo kako izgledaju sudbine bivših Jugoslavena presvučenih u Hrvate „u raljama tranzicije“. Jednoga dana knjiga bi mogla poslužiti za proučavanje toga što se dogodi sa subjektom koji predugo živi u zatvorenom, krajnje provincijaliziranom društvu, gdje su mu šoping-centri jedini dodir s kulturnim svijetom.

Sve zajedno, klaustrofobična zbirka ispunjena beznađem i samoopsjednutošću. Pročitati.

Milivoj Mića Dražetin *Lomnost dečaka* (Gradska biblioteka Novi Sad, 2020)

Pedeset punih godina trebalo je da se objavi malena pjesnička zaostavština, frapantno rano i tragično umrlog novosadskog pjesnika Milivoja Miće Dražetina (1952–1970), a zahvaljujući trudu dvojice Zubaca – Pere, našeg čuvenog pjesnika, koji je kako kaže i sam „smogao smelosti“ da uđe u svijet nesretnog Dražetina i nastavi čuvati njegovu ostavštinu sve te godine. I prenijeti je, sve dok napokon, u smjeni generacija, Miloš Zubac, njegov sin i sam pjesnik, nije priredio ovaj vrijedan izbor pjesnika koji jedva da je i zakoračio u život, a već je nestao, zavještavši prije toga mali i na momente potpuno zadivljujući poetski svijet. Dražetin je imao nepunih osamnaest godina kad je otišao s ovoga svijeta, nesretno, ostavivši za sobom nešto poezije, pokoji esejistički zapis i nešto privatnih, amaterskih crteža. Dražetin spadao je očito u onu, srećom rijetku, odrednicu pjesnika fatuma, jedan pravi južnoslavenski „poète maudit“, od onih što su unaprijed kao određeni da ode prerano. A tako je i pisao. Kako i sam Zubac stariji, ograđujući se diskretno i nazvavši vlastiti iskaz „profanim“, kaže, da je Dražetin „najčešće i najbolje pisao o smrti“, dok ga urednik knjige, parafrazirajući naslov jedne autorove pjesme, naziva „dečakom koji je hteo da poništi smrt“. I zaista, pored one tipične opsesije smrću koja drži svakog osjetljivog mladog čovjeka, a poetu naročito (ili je dugo, vijekovima držala – da li je još uvijek tako?), u ovim pjesmama ima mnogo i istinske borbe sa tim, najstrašnijim od osjećaja i pomisli, do opsosivnosti, kao što ima nešto i od predskazanja. Fascinantno je pak do nevjerice kako je motivski dosljedno – i tako neshvatljivo zrelo! – u tako mladom biću, ljudskom i pjesničkom, to osjećanje stihovno formalno razriješeno – kad nije moglo životno već, nažalost, biti drugačije. Zanimljivo u tom smislu: u biografiji na kraju navodi se neobičan podatak da je mladi pjesnik sahranjen „po pravoslavnom obredu, na Uspenskom groblju u Novom Sadu“. Način kako pjesnik tretira nestanak – svoj nestanak – i smrt kao neobjašnjivu pojavu, privlačću i strašnu u isti čas, ima naprotiv nešto antičko, predkršćansko: stalno spuštanje u Donji Svijet, u Had, pjesnički subjekt spominje Euridiku kao inspiraciju, a autor o njoj i esejistički piše... Sve se doima kao priprema za silazak u podzemni svijet tame, a ne u kršćansko uznesenje. Takva mu je i metaforika kad govori o „krugu i vatri“, i kad pjeva: „da se spustim među mrtve tolike/ kad razbijena svetlost sunca oslepi me“, u ehu i referenci gotovo platonističkoj.

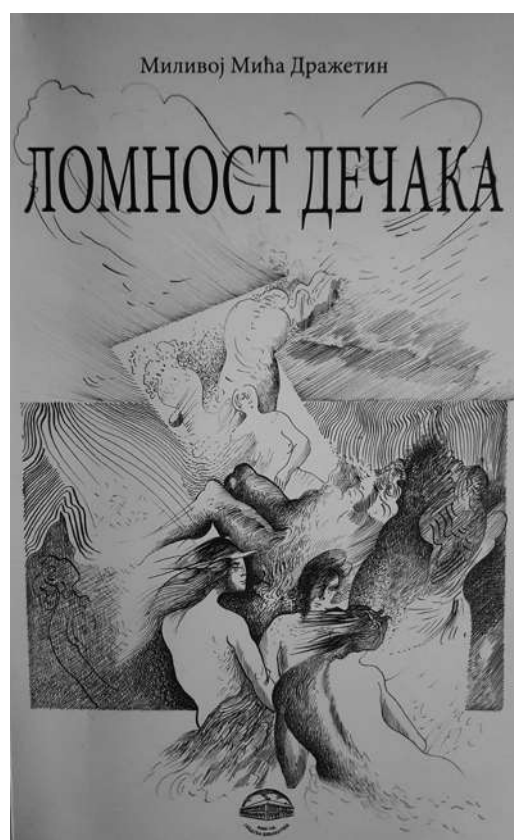
Lomnost iz naslova savršeno je pogođena, zapravo jedina moguća: lomnost duhovna, umna, tjelesna, od one posebne vrste krhkih ljudi kojima je život kao filozofska, ontološka kategorija pretežak. Ljudi čiji je unutarnji svijet zatvoren, ali koji bi da nekome ipak nešto kažu, priopće, znajući da im je kao ličnostima suviše veliki zadatak iskoračenja ka drugima. Ali zato poezija to čini. I kad je mladalačka, nedorečena i s prejakim i prenabujalim metaforama. Ali Dražetin je bio stvarni, istinski pjesnik, netko tko razmišlja o poeziji i životu, o smislu i značenju stvari, odnosu života i poezije. I smrti dakako, uvijek prisutne. On je po tome izraziti predstavnik vlastite generacije. Modernosti i ere kad se ginulo iz velikih razloga – ne idejnih, kao generacija ranije, revolucionarna i ratna, što je mijenjalo svijet, nego generacija modernističke estetike, posljednjeg modernizma, koja gine za poeziju, kao nositelj preteškog svijeta na leđima. Takve generacije i posvećenosti danas

više nema, a Dražetinova poezija i svijet podsjetnik su na takav, ako se dozvoli, gubitak.

Na fotografiji na poleđini vidimo pjesnika koji izgleda kao kakva mlada rock-zvijezda, s dužom kosom i tamnim naočalama, kao recimo Scott Walker. Ništa na njemu ne djeluje datirano ili „starinsko“. Iz toga, tu ima sličnosti s linijom „ukletih kantautora“ istog naraštaja u anglosaksonskom svijetu. I zato, osim što ovu poeziju treba otkrivati i čitati, ući u njen i autorov ukleti svijet, ovaj se životopis gotovo po sebi nadaže i za jedan umjetnički dokumentarni film. Film o kome bi se pored jednog tragičnog, i unatoč tome što je bio tek započet, do maksimuma kreativno iskorištenog života, progovorilo o čitavoj jednoj sceni i naponima kreativnosti koji iz uglavnom trivijalne današnjice, po svojoj pregnatnosti i posvećenju umjetnosti, stvaranju i radikalnosti geste, poetske i ljudske, djeluju upravo neshvatljivo koliko i daleko i neponovljivo.

Naročito danas, gdje, kako pjesnik kaže u „Uvodu u pevanje“ – „Čovek ne zna na koju će stranu“ – završavajući svoj pjev autotestamentarno, s porukom i nama:

„Pa ne može da peva
A kako onda da živi“.

Nenad Rizvanović *Stvaranje čitatelja* (Ljevak, 2020)

Studija „Stvaranje čitatelja“ s podnaslovom „beletristički nakladnički nizovi u Hrvatskoj (1968. – 1991.)“ jedan je od najzanimljivijih radova u dugo vremena u ovoj kulturi. Knjiga koja je za predmet svoga istraživanja uzela dvije glavne točke: jedna je sama recepcija književnosti, književnog djela i

razumijevanja književnog djela, fenomen čitatelja i, kako naslov kaže, njegovo „stvaranje“, dok je druga točka odnos prema knjizi u stvaranju i praksi izdavačke djelatnosti u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u periodu njenog najvećeg razvojnog skoka, a iz toga i skoka izdavaštva, broja izdanih knjiga, domaće i prijevodne književnosti. Studija je izvedena preko primjera ponešto problematičnog termina „nakladničkih nizova“, što je samo nova, izmišljena, tipično ovdašnja neohrvatska akademska kovanica za ono što se nekad zvalo „biblioteka“ unutar neke izdavačke kuće, iliti edicija. Prvi dio knjige izuzetno je pregledno i jasno napisana književnohistorijska, kulturalna i fenomenološka rekapitulacija o tome što uopće čini čitatelja, historijat samog čitanja kao prakse i nastanka čitatelja u modernom smislu, u odnosu na „tekst“ kao fenomen. I još zanimljivije, u odnosu na, Genettovim naratološkim terminom rečeno, „paratekst“ – taj „most između svijeta čitatelja i svijeta teksta“, a što je druga riječ za sve ono što u knjigu kao pojavu uključuje stvari van glavnog korpusa književnog teksta i djela (iako to dvoje nisu sinonimi) – urednike, lektore, samu štampu, izdavače i dizajn, odnosno ilustracije, kao i za jedno slovo različit termin „peritekst“ – što je opet (pre)kompleksna riječ za naslovnicu, naslov, format, papir, pismo i tako dalje.

Autor tu uzorno pobraja i daje sintezu relevantnih teorija i njihovih predstavnika, pišući sve bez komplikacija i bez štreberski nabiflanog akademskog i teorijskog meta-jezika koji udaljavaju čitatelja odbojnom samovažnošću i dogmatičnim tonom. Ako bi se pismenom čitatelju-neprofesionalcu mogla preporučiti recentna studija koja na pristupačan i razložen način objašnjava historijat čitanja, njegove kompleksne strategije kao i različite koncepte teorijskih pristupa tekstualnosti, to je ova Rizvanovićeva knjiga.

Čitatelju pak zainteresiranom za kulturnu povijest Hrvatske, odnosno preciznije: Hrvatske u Jugoslaviji i jugoslavenskom kontekstu, a ponovo preko primjera izdavačkih praksi, s naglaskom na objavljivanje beletristike i beletrističkih edicija – „nakladničkih nizova“, ponovo antipatičnim terminom – knjiga će biti otkriće. Odnosno, jednima otkriće, a drugima potvrda onoga

čega se sjećaju iz vlastitog neposrednog iskustva kao čitatelja i konzumenta, onih koji su pratili ili kupovali knjige i nova izdanja u „zlatnom dobu“ ove kulture. Kao i neke druge recentne studije koje su se pojavile nakon mnogo godina od nastajanja ovog državnog konstrukta, koji je i ideološkim premisama traumatizirao čak i polje društvenih znanosti tako što je svojim radikalnim rezom intervenirao i u domen kulturnog sjećanja i same faktografije, događaja, odnosno interpretacije vremena i ere prije svog nastanka, i ova knjiga pokazuje nešto što je bilo jasno i vrapcima na grani u pogledu specifičnosti jugoslavenskog političkog, ekonomskog i kulturnog sistema. Knjiga, upravo preko izdavaštva, pokazuje odnos potrošačkog društva u kontekstu političkog konstrukta koji se zvao socijalističkim, ali je u nekim granama ekonomije i mehanizmima tržišta funkcionirao kao kapitalistički, po principu, reducirano rečeno, „ponude i potražnje“. Uzevši i proučivši izdavačke politike velikih kuća kao što su bile *Otokar Keršovani*, *Znanje*, *Grafički zavod Hrvatske*, *August Cesarec* i *Mladost*, odnosno njihove edicije i biblioteke, „nakladničke nizove“ (evo ih opet) kao „Zlatni paun“, zatim legendarna *Biblioteka HIT*, pa biblioteke „Ogledalo“, „Bestseler“ i „Gama“, Rizvanović pokazuje zapanjujući raspon, bogatstvo, kurentnost i komercijalnost izdanja tih kuća, broj kvalitetnih izdanja, kao i marljivo praćenje stranih hitova i prijevodnu književnost uopće, ali i fenomen domaćih uspješnica. Prostije rečeno: socijalistička Hrvatska i socijalistička Jugoslavija imale su bestselere što su to postali istim ili sličnim tržišnim, kulturološkim i drugim principima i modusima kao i u zapadnim društvima. Međutim, Rizvanović svjesno, a dosljedno u smislu tematiziranja para- i periteksta, ide korak dalje: pokazuje primjere i onoga što je neohrvatska i sva post- i antikomunistička hegemonija uvijek bijedno s visine i lažno prikazivala kao nedostajuće: sjajnim izborom ilustracija autor donosi i primjere „pakunga“ tih izdanja, kopije naslovnica i njihov dizajn koje konotativno nose dodatne poruke. Dovoljno da se samo baci pogled na te knjige, na imena autora pa da čitatelj odmah odbaci teorijski jezik i pridruži se armiji onih koji i danas u potaji, a o dobu o čijem izdavaštvu knjiga govori, i danas kolokvijalno kažu da je „ono bila Amerika“. Jest, ali i više od toga: jer ako su, najistaknutijim primjerom Biblioteke HIT, pored hrvatskih, dakle jugoslavenskih pisaca stajali i Saul Bellow, Philip Roth, Singer, JG Ballard, iz anglosaksonske kulture, tada i sada dominantne; pa pored njih Canetti, Celine, Genet, Cendrars, Moravia, Bergman, Grass, Klaus Mann, Peter Handke (!) – točka odvajanja koja je nedostajala i na Zapadu i na Istoku jest što pored tih imena stoje i Hrabal, Kundera i Škvorecky, u čemu je jedinstvenost takve izdavačke prakse i metafora jedinstvenosti sistema i zemlje u kojima je ona bila moguća. Da su sve to pratili i tiraži, naklade, podrazumijeva se, kružno, i iz samih edicija.

Kao da se igra tim po sebi uzbudljivim podsjećanjima na istinski bolja vremena, kao da, opet u jednoj meta-poziciji hoće podsjetiti i na teorijski zasnovan i tematiziran, već spomenuti pojam „parateksta“ – knjiga ima i savršeno minimalistički dizajnirane, bijele korice, čemu u kontrastu, u iznenađenju, stoje u knjizi umetnuti deseci divnih šarenih naslovnica iz sretnog i kompleksnog vremena koje je djelovalo jednostavnije nego što je uistinu bilo, u čemu je i bila jedna od njegovih posebnosti, još jedna njegova jedinstvenost.

Kao da se dio svega toga onda prelilo u ovaj teorijski i književnohistorijski rad i dalo posebnost ovoj naročitoj, iznenađujuće uzbudljivoj, višeslojnoj knjizi i upravo ogleđnoj studiji.

ТИШЉАРОВА КЋИ

Татјана Сикима

Сваког јутра, горе са брда, од Богдановића, косом, низ шламе, некад и котрмице Љубан, који је био тишљар за свога вакта, сиђе код прије-Ане на ракију и каву.

Прија-Ана ракију сипа у малу чашицу, са сликом грозда с оне лозе испре' куће где се добри хлад саплетао годинама о весеља и људовања, конда ће Љубан попити само једну.

Каву улије у филџан, како је ред, у онај без увета, уз коцку шекера.

Љубан тако воли, да мочи коцку шекера у каву па да продиване коју.

- Како су наши? - пита свако јутро прија-Ана прик-Љубана, јер кад се децом ороде, све је то наше.

Онда Љубан набраја, ко да није био јуче, и прекјуче, и још од оног рата па наовамо сваки божји дан: Крава стеона та и та, мали се јавио из Загреба, јуче је снаја рондала цијели дан и онај кртог у средњој соби склањала, Љубу ми мучи жуч.

- Шта ћеш - мудро му одговори прија-Ана, ишћерујући мачку и шеразлином распирујући ватру за гра' најбољи са ове стране Баније и васионе.

- Ош жгањаца, остало јутрос од тежака, да ти зацврљим? - пита га више реда ради, знајући да је јутрос, ко и јуче, и прекјуче и од оног рата сваки дан искрижо зеру црљеног лука и шпека уз мало сувог сира и скорупа.

Он то ни не чује, има пречих питања.

- Слуша ли она моја - рећи ће прик-Љубан.

- Бог с тобом, Љубане, ће не б' слушала, конда мом Пери ико смије ишта и рећ'.

И онда би прозборили још коју о тежацима, колико кубика плањке треба кумовима тим и тим "ак' Перо икако море преко реда то завршит' јер њима је преча" и, нормално, о Ани Тинторовој, "не мерем себи доћ' јел могуће да јој онај њен, што је туко пола живота и богу фала ошо на онај свијет, и сад обноћ мртав долази и лупа по креденцу или је с памети сишла кад тако по селу дивани."

А онда би Љубан, ногу пред ногу, ко и јуче, и прекјуче и сваки дан од оног рата наовамо, уз брдо Богдановића се опет попео и сутра ето ти га на, зором на вратнице.

На каву и ракију.

Прија-Ана није имала мужа јер јој је муж умро у Америкама.

И Љубан је конда мало и љут био кад је Перо, Анин син, шћио ожен'ти његову мезимицу Мару.

Под прво, није му била пар'ца, "двие год'не си старија, Мар'це, јел теби памет исцурила кад си наврла за њега, ја о томе нећу ни ријечи чути, разумиш ти мене?"

Као друго, ако мене питате за разлог, Перо је волео песму, тамбуру, кубуром гасио жижак у петролејкама по прелима и намигивао свакој.

-Таковог нам у кући лумпераја не треба - реко би Љубан, не гласно, јер Љубан није био такај чојек да виче или недобог прави каквог квара.

Али Перо је онда Мару лепо отео.

Није да прво није пито, како је ред.

Љубан је бранио и бранио и напошље јасно реко да од "од тога посла нема ништа".

Перо се није дао па је једне ноћи поћеро коња право уз брдо и оде Мара, само тако, кроз прозор искочила, право у снег.

И тако је постала Мара Пере Лазарев'ћа.

Љубан, тишљар, ако ћу право рећи био је миран чоек, није би пријек, то се о њему није дотад могло ниђе чути, е онда је тај исти Љубан, моја дико ето на шта мука чојека наћера, рекла је Ана, све прозоре на кући нашој шјекиром сашјеко.

Из разлога горенаведених под прво и друго.

Потом их је после, кад се све смирило и деца се узела по реду и с чистом намером, све сам опет наместио јер ту другог тишљара није било.

Тако су Љубан и Ана постали прика и прија.

И цео век ту каву и ракију јутром пропитивали.

А Перо је до смрти, да л'у инат Љубану или од тог свог срца широког као Млечни пут и још коју галаскију више, своју Мару лудо волео.

И кад је ослободио земљу, и кад је ћаћа мртав послао доларе из тих Америка, Мара је њему увек била прва.

Прва је у селу јела сладолед, то је Перо њој чак из Суње довозио. Шнајдерице су јој шиле по мери.

Рубце јој куповао, шарене, од Дубице до Загреба, где год је збор какви био.

Блузе да јој падну по прсима'нако како је он волео.

Мара је Пери правила списак: конач Лјиљан, игле те и те, немој ми шестицу, вуну ак'узимаш да је танка пређа јес ме чуо и компот од ананаса.

- Бога ти, шта је то ананас? - пита Љубан прију-Ану, уз ракију.

- Не мерем ти каз'ти, то ти он њој доноси у конзерви, шта год она замисли, ето тако ти је то, мој прика.

Онда обоје врте главама.

Мој прамћед Љубан свако је јутро, низ Богдановића брдо, некад и котрмице, ма сваки божји дан, још од оног рата, низ шламе, зелен-травом или љутим банијским снегом, силазио низ косу код прије-Ане, моје прамбабе, на каву и ракију.

Да провери, дугих тридесет и пет година, сваког дана, како му је кћер Мара.

И сваки дан се чудом чудио, скупа с Аном, шта је мом ћједу Пери да он тако ту моју Мару, прија-Ано, баш тако воли.

- Не знам, прик-Љубане, тако ти је ваљда сад то, друга су времена, друга - мудровала је прија-Ана.

- Кад се будеш враћала из тргов'не куп' ми сладоледа, ал' оног суњског, ко што је Перо купово - викнула би за мном моја баба Мара, овде у Београду, мислећи на сладолед у корнету, па би га онда отпакивала, сјајних очију као што жене отпакују прстења од злата и скупе хаљине.

- Није то онај, али нека, добро је и вако.

Па би уздисала.

- Мешчини, моја дико, остала сам га жељна за три живота - рекла би и рупцем сузу отрла.

Пере.

Друга су то времена била, друга.

.....

IN MEMORIAM – MIRA FURLAN (1955 – 2021)

Nedavno dok sam pisao tekst o odlasku još jedne glumačke veličine koja se nakon svojih vrhunaca osamdesetih, posljednjih trideset godina sakrivala u prividno malu svakodnevnu ličnost – u in memoriamu Mustafi Nadareviću, sjetio sam se naravno i njegove vjerojatno najveće uloge u kazalištu. Igrao je Pometa u legendarnoj postavi i režiji Ivica Kunčevića u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, 1981. godine. Danas sa zahvalnošću mislim kakva sreća je bilo gledati Mustafu u naponu, kao nezaustavljivo dubrovačko spadalo i pučkog filozofa. Jedina pojava na sceni te čuvene i istinski furiozne predstave, pojava koja je mogla parirati energijom, jednako „snagom divljakuše“ i zapanjujućom senzualnošću, bila je njegova partnerica na sceni, u nezaboravnoj ulozi Petrunjele: ta partnerica bila je naravno Mira Furlan. Već tada popularna i sveznana u velikoj Jugoslaviji, preko serije Velo misto, u jakosti svoje mlade pojave i mladalačke, a već zrele energije, mlada Mira raznosila je scenu, na velikoj pozornici gdje je Mustafa svojom demonskom, nikad ponovljenom snagom već ionako dominirao. To je bio ples titana u samitu snage, glumaca nevjerojatne fizičke napetosti i energije.

Ali kad bi izašla na ulicu iz teatra, odmah tu, na „crtu“, na čuvenom „bermudskom trokutu“ – potezu tri kafea, „Blata“, „Zvečke“ i „Kavkaza“, rodnom mjestu zagrebačkog novog vala, Mira se pretvarala u najljepši, a krhak cvijet, na mjestu koje je obilovalo najljepšim i najposebnijim djevojkama jedne neponovljive epohe. Činilo se da će i to vrijeme i mjesto trajati vječno.

Kad su vremena deset godina kasnije postala strašna i kad se pokazalo da je lovostaj ukinut ne jedino za Srbe nego da čak ni za Purgere s dubokim korijenima poput njenih nema sigurnosti, ako misle i govore drugačije, ako se ne ponašaju po nakaznim pravilima novog režima, Mira je na najplemenitiji način pokazala da je iz krhkosti tog nježnog i lijepog cvijeta stajala lična snaga, snaga uvjerenja i izdržljivost karaktera kakvu bezbrojni nitkovi nisu očekivali. U svojoj lomnoj jakosti, pokazala je krajnju posvećenost i nesalomivost.

Pokazala je tada i koliko je, pred jakom ženom, zapravo jadan soj ovdašnjih muškaraca, pogotovo kad dođe društvena kriza kataklizmičnih razmjera. Oni su i privatno i naročito po globusovsko-maskirnim medijima potkazivali, lagali ili otvoreno pljuvali po onom što je do jučer bilo njihovo – pljujući samima sebi u lice time i naročito pljujući one koji su ih podsjećali na vlastitu beščasnost. A Mira sa svojom privatnom raspetošću i pelcovana od svakog šovinizma bila je simbol njihova sloma i kukavičluka. Mirina razboritost i otvorenost, u njenom tadašnjem, koliko hrabrom, toliko gorkom tekstu upućenom hermetički zatvorenoj javnosti Tuđmanove despotije, danas sjaji još jače kad se uzme u obzir u kakvim okolnostima, u kakvoj samoći je nastao i kako je sjajio tada, kao upaljena baklja u općoj tami. Čak i muškarce koji su bili žrtve režima, poput njena dva glumačka i umjetnička partnera, onoga s početka i onoga najpoznatijeg od svih ovdje, do danas – i njih su lomili i slomili.

Jaka i krhka, izdata i prognana, opljačkana i opanjkavana od najgorih, Mira je tih dana bila i kao Jugoslavija sama – i sama kao Jugoslavija.

I ako su zemlju izlomili i ponizili, Miru nisu uspjeli. To je njena krajnja pobjeda.

Dorđe Matić

PANOPTIKUM

Goran Borković

OTVORENA IZLOŽBA O JASENOVCU

Potpredsjednica Vlade Srbije i ministrica kulture i informiranja Maja Gojković rekla je na otvaranju multimedijalne izložbe „Konzentracioni logor Jasenovac 1941–1945. godine“ u Velikoj galeriji Doma Vojske u Beogradu da ovakve postavke ne trebaju služiti samo kao podsjećanja, nego su živa opomena da se uporno, hrabro, strpljivo i mudro moramo boriti za svijet u kojem za ovakvo zlo više neće biti mjesta.

„Autentični prikazi najvećeg zla koje je zadesilo čovečanstvo izuzetno su važni, ne samo zbog pokušaja da se zločin negira i relativizuje, već i da bi generacije koje sada žive, kao i one buduće, dobile pravu sliku šta se dešavalo na ovim prostorima u Drugom svetskom ratu i zašto je jako važno saseći zlo u samom korenu“, naglasila je ministrica na izložbi upriličenoj u godini obilježavanja 75 godina od proboja posljednje grupe logoraša iz Jasenovca i oslobađanja tog logora.

„Zato je od izuzetnog značaja realizacija ideje izgradnje memorijalnog kompleksa Donja Gradina, kao večnog sećanja na stradale u Jasenovcu i kao opomene na zločin čiji je mračni cilj bio istrebljenje jednog naroda“, rekla je ministrica.

„Vođeni tom idejom, Ministarstvo kulture i informisanja, Ministarstvo odbrane i Javna ustanova ‘Spomen-područje Donja Gradina’, priredili su ovu multimedijalnu izložbu koja s jedne strane oslikava vapaj za slobodom, a s druge daje realistični i surovi prikaz života u koncentracionom logoru“, podvukla je Gojković.

“DOBRIČIN PRSTEN” PETRU BOŽOVIĆU

Nagrada za životno djelo “Dobričin prsten” Udruženja dramskih umetnika Srbije (UDUS) za 2020. godinu uručena je Petru Božoviću, uz obrazloženje da je ostvario jedinstven učinak u više od 200 scenskih pojava, tumačeći likove različitih zanimanja, iz mnogih vremena i epoha.

“Kroz nekoliko hiljada izlazaka na scenu i pojava na platnu i ekranima, odigrao je Petar Božović tih dvesta i nešto divotnika, ludaka, šaljivaca, grabancijaša, dobrostivih promašenika, sirovih zlikovaca, zanesenjaka, političkih buzdovana, blesa što gledaju u nebesa a nisu svesni da je to nebo, lekara kojima umiru bolesnici pod hloroformom, prevratnika čiji prevrati uspevaju samo u narodnoj pesmi, seljaka koji dok čekaju kišu postaju kišne gliste, i gubitnika, gubitnika, i opet gubitnika...”, navela je predsednica žirija UDUS-a Vida Ognjenović na svečanosti u Narodnom pozorištu u Beogradu, ističući i da je “sve te neverovatne ljude isto tako neverovatni Petar Božović odigrao na dah, na razumevanje, na srodnost ili na razliku, zagriženo, do vrha, do kraja, do dna”.

“Bilo je da nije hteo da igra, ali nikad nije bilo da to što je hteo – nije mogao da odigra. Radio je to često u saglasju i s divljenjem za lik, ali katkad i sa otklonom i u polemičnom tonu s njim”, istakla je Vida Ognjenović, navodeći i da Božović nikada nije igrao površno, mlako, prizemno, “nikad otprilike, ali gotovo svakad iz kontre”. “Pitao me jednom jedan student šta to znači glumiti iz kontre. Gluma iz kontre, rekla sam, to vam je ono što na sceni radi Petar Božović”, dodala je.

Božoviću je "Dobričin prsten" uručila glumica Svetlana Bojković, s kojom je igrao u predstavi "Đido" Janka Veselinovića, u režiji njihovog zajedničkog profesora Minje Dedića. Među dosadašnjim dobitnicima ove nagrade su Ljuba Tadić, Mira Stupica, Mija Aleksić, Zoran Radmilović, Rahela Ferrari, Danilo Bata Stojković, Mira Banjac, Bora Todorović...

ABECEDA ŽELJEZARE I KAO KNJIGA

Gradska galerija Striegl u Sisku objavila je publikaciju "Abeceda Željezare" o istoimenom radu beogradskih umjetnika Rene Rädle i Vladana Jeremića o rezultatima njihovog umjetničkog i antropološkog istraživanja naslijeđa jugoslavenske radničke samoupravne kulturne politike u postindustrijskom Sisku u Hrvatskoj.

Posvećena nedavno preminulom umjetniku Marijanu Crtaliću, dugogodišnjem suradniku Gradske galerije Striegl i začetniku i organizatoru Festivala Željezara u Sisku, knjiga predstavlja sintetizirani i kritički uvid u rad "Abeceda Željezare" (*ABC Ironworks*) Rene Redle i Vladana Jeremića, koji dovodi u fokus njihovu transformativnu umjetničku metodu i performativni materijalizam na primjeru *Parka skulptura*, nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezara Sisak 1971-1990. Nekadašnji privredni gigant sa 14.000 zaposlenih, Željezara Sisak praktično je uništena kroz rat i privatizaciju. Skulpture nastale u Koloniji, kao rezultat zajedničkog procesa proizvodnje umjetnika i radnika, i dalje stoje kao svjedoci vremena samoupravljanja i stvaranja u SFRJ.

Osim Rene Rädle i Vladana Jeremića, knjiga sadrži i tekstove: Sanje Potkonjak, Marijana Crtalića, Ane Kovačić, Lee Vene i Sanje Sekelj, kao i prijevod "Biografije stvari" sovjetskog avangardnog pisca Sergeja Tretjakova. Knjiga "Abeceda Željezare" objavljena je i online na platformi issuu.com, a štampani primjerak moguće je dobiti na osnovu donacije Gradske galerije Striegl, koja je trenutno zatvorena zbog posljedica nedavnog zemljotresa na području Siska, Petrinje, Gline i okoline.

PIŠTALO NOVI V.D. UPRAVITELJA NARODNE BIBLIOTEKE SRBIJE

Vlada Srbije imenovala je 4. februara književnika Vladimira Pištala za v.d. upravnika Narodne biblioteke Srbije (NBS), saopćilo je Ministarstvo kulture i informiranja. Pištalo će na mjestu v.d. upravnika zamijeniti Lasla Blaškovića, koji je na čelu NBS-a od januara 2015. godine. Pištalo je dobitnik brojnih nagrada među kojima su: "Meša Selimović" za zbirku esaja "Značenje džokera" (2020), "Grigorije Božović" za roman "Sunce ovog dana" (2019), "Kočićovo pero" za roman "Venecija", kao i nagrade za najprodavanije knjige u Srbiji... Novi v.d. upravitelj NBS-a imenovan je nakon što nisu uspela dva natječaja za izbor prvog čovjeka nacionalne biblioteke, raspisana u protekle dvije godine.

BASARI OPET NIN-OVA NAGRADA

Dobitnik NIN-ove nagrade za 2020. godinu je Svetislav Basara. Dobio je za roman "Kontraendorfin", (Laguna, Beograd 2020.) čime je ušao među književnike koji su dva puta dobili ovu nagradu. Odluka žirija donesena je većinom glasova. Za Basaru su glasali Marjan Čakarević, Ivan Milenković i Branko Kukić, dok je za roman "Što na podu spavaš" Darka Cvijetića (Književna radionica Rašić) glasala Marija Nenezić, a za roman "Pod oba sunca" Ognjena Spahića (Kontrast) Teofil Pančić (predsjednik žirija).

Basarin "Kontraendorfin", sačinjen je od "nemogućih" scena, "nedopustivih" zaključaka, paradoksalnih tvrdnji, cele lestvice nadrealizovanih hiperbola, kojima se pretresaju i protresaju temelji ne samo našeg društva i kulture, istorije i politike nego čitavog savremenog sveta. Uvodeći simbol kontraendorfina, kao ključnog biološkog obeležja južnoslovenskih naroda, Basara taj svet postavlja na jezički ringišpil, koji u vrtoglavoj jurnjavi sve i svakoga izvodi iz zone komfora i postavlja pred svevideće ogledalo, naveo je žiri u obrazloženju.

Basara je rekao da bi od njegove književnosti trebalo odvojiti pisanje kolumni – odnedavno inače u *Kuriru*, nakon dugogodišnje saradnje sa *Danasom*. U "Kontraendorfinu", kako je naveo, nema bilo kakvog političkog aspekta, već je to umjetnička slika društva koje trpi posljedice onoga čime se na politički način bavi u kolumnama i esejima. U najužem izboru za NIN-ovu nagradu za 2020. godinu bili su i romani "Sloboda govora" Vladana Matijevića (Laguna), nagrađenog 2003. godine za roman "Pisac izdaleka", te "Ljudi bez grobova" Enesa Halilovića (Laguna), "Prekrasne ruševine" Sava Stijepovića i "Ništa nije ničije" Bojana Savića Ostojića (Kontrast izdavaštvo). Uz prigovore žiriju na izboru Basare za laureata, neformalna skupina Pobunjene čitateljke, koju čine mlade književne kritičarke iz regije, objavila je uoči proglašenja 67. dobitnika NIN-ove nagrade alternativni izbor romana šest autorica koje zaslužuju to književno priznanje, a nisu se našle u konkurenciji. Neformalni izbor Pobunjenih čitateljki obuhvata romane "Sinovi, kćeri" Ivane Bodrožić (Orfelin izdavaštvo), "Hostel Kalifornija" Zvonke Gazivode (Geopoetika), "Nemaju sve kuće dvorište" Katarine Mitrović (PPM Enklava), "U jarku" Slađane Nine Perković (Imprimatur), "Ispod majice" Marije Ratković (Kontrast izdavaštvo) i "Skrik" Ljiljane Maletin Vojvodić (Artprint media). S obzirom da u najužem izboru za NIN-ovu nagradu za najbolji roman 2020. godine nema nijedne autorice, Pobunjene čitateljke su svojim izborom željele istaknuti kvalitetu ženske proze koja bi "u nekom paralelnom univerzumu činila progresivniju i aktuelniju selekciju".

NEBOJŠI GLOGOVCU ULICA U BEOGRADU

Komisija za spomenike i nazive trgova i ulica Skupštine Grada Beograda usvojila je početkom marta inicijativu Jugoslovenskog dramskog pozorišta da se u prestonici imenuje Sokak Nebojše Glogovca. U inicijativi JDP-a navodi se da je Nebojša Glogovac, kao jedan od najvećih glumaca u istoriji srpskog glumišta, igrajući s podjednako velikim uspjehom klasični repertoar i suvremene generacijske uloge u predstavama i filmovima, snažno obilježio period u kojem je stvarao. Navode da njegovo djelo ostaje u trajnom naslijeđu budućih pokoljenja.

Predsjednica Komisije za spomenike i nazive trgova i ulica Skupštine Grada Beograda, Andrea Radulović, istakla je značaj čuvanja sjećanja na

Glogovca, koji je ostavio veliki pečat na našoj kulturi. „Nebojša Glogovac je svojom pojavom i svojim talentom predstavljao nešto autentično i njemu svojstveno u svetu glume. Svojim neprocjenjivim doprinosom razvoju kulturnih vrednosti u prestonici i šire, ostavio je dubok trag, koji nikada neće biti izbrisan i koji će se čuvati za buduće generacije. Imenovanjem ulice ostaće upamćen kao jedan od najvećih u svom, nažalost, kratkom životnom letu“, rekla je Radulovićeva, prenosi Tanjug.

Članovi Komisije su usvojili i zajedničku inicijativu dnevnog lista „Večernje novosti“ i zamjenika gradonačelnika Gorana Vesića, da se podigne spomenik junacima Mojškovačke bitke iz Prvog svjetskog rata kao i inicijativu Ambasade Indije u Beogradu da se podigne spomenik-bista čuvenom indijskom i svjetskom književniku Rabindranatu Tagori u Parku prijateljstva na Ušću.

IN MEMORIAM – ĐORĐE BALAŠEVIĆ (1953 – 2021)

„Život? To ti je, znaš, ono na grobu, pa kad piše godina rođenja i godina smrti. E ona crtica između, to je život.“ Riječi su ovo Đorđa Balaševića, pjesnika, kantautora, umjetnika i službenog glasnogovornika naših tužnih i sretnih ljubavi, patnji, razočarenja i sreće.

Đorđe Balašević umro je u svojoj 67. godini i ostavio iza sebe dvjestotinjak pjesama, 5 romana i jedan film. Ali Balaševića je nemoguće opisati kroz brojke. Riječi su bile njegove igračke i on je u svojoj crtici od života rekao sve o sebi i svijetu da je potpuno nepotrebno da ga drugi sad objašnjavaju. Svatko tko je slušao i volio Balaševića i njegove pjesme zna tko je on.

Tokom života nije priznavao granice ni podjele, znao je da je njegov steg u svakom gradu gdje mu se netko raduje. A radovali su mu se u svim mjestima na prostoru Jugoslavije. Prvi je nakon rata prelazio friško iscrtane granice i stajao pred hiljade ljudi i to u vremenima i mjestima gdje Srbi nisu bili baš najdraža nacija. Ali svima je bilo jasno da se Đorđa Balaševića ne može strpati u te uske okvire nacije.

Bio je ambasador razuma u ratnim godinama i slušali su ga oni kojima je zdravi razum bio posljednje utočište u svom tom ludilu. Ali, kako to obično biva, nisu ga slušali oni koji su imali moć da ispune njegovu molitvu otpjevanu u pjesmi „Da rata ne bude“.

Đorđe Balašević bio je, prije svega, pjesnik duše i to one proste slavenske kakva je i naša. Uz njegove pjesme smo rasli, zaljublivali se, raskidali, patili, pili, vjenčavali se i odgajali djecu. I kada umre autor soundtracka naših života i dalje nam ostaje soundtrack, a to nije mala stvar. Sve te pjesme ostat će živjeti i upravo se u njima krije Balaševićeva besmrtnost. Ostat će sa nama i Vasa Ladački i Buba Erdeljan, Lepa protina kći i Saša iz voza, Katrin, Marina i Ilona, Sale Nađ i profesor Lukić, Melanija Matić, Veronika Bačić i Lela Balonski, Mirka i Braca, stari Nestorov, gos'n Čeda i još puno njih.

Balašević je i odlaskom ujedinio ljude kao što je to činio i svojim pjesmama. Okupljali su se ljudi u Novom Sadu, Beogradu, Splitu, na stanici u Puli, u zagrebačkoj Ilici, Banjaluci te brojnim drugim varošima i pjevali njemu u čast, a time se na ovim prostorima malo tko može pohvaliti. Njegove pjesme, kao i on sam, ne poznaju i ne priznaju granice. Panonski mornar, ratnik paorskog srca i vječni dječak dovršio je portret svog života. Na onoj njegovoj crtici između 1953. i 2021. ispisan je i dobar dio naših života. Njegove pjesme dio su i naših crtica i hvala mu na tome.

Još u srednjoj školi napisao je „Rodiću se ja opet,/ Nisam ja od onih / Što jednom zauvek umru“. Prije će biti da nije jedan od onih što ikad potpuno umru, ali princip je isti, sve su ostalo nijanse.

Maša Samardžija

Crkva Vaskrsenja Gospodnjeg u Majskim Poljanama nakon potresa 29. 12. 2020., foto: Milan Radanović

АУТОРИ

PAULINA ARBUTINA / RADOJE ARSENIĆ / DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ
MUHAREM BAZDULJ / JADRAN BOBAN / GORAN BORKOVIĆ / TATJANA DRAGIČEVIĆ
ZORAN JOVANČEVIĆ / NEMAD JOVANOVIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ
MARKO MILJANOVIĆ / BOJAN MUNJIN / MILAN RADANOVIĆ / IGOR RUŽIĆ / MAŠA SAMARĐIJA
TATJANA SIKIMA / SRĐAN SRDIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ

PAROHIJSKI DOM U PETRINJI, 6. JANUAR 2021. / FOTO: JADRAN BOBAN

www.casopis-prosvjeta.net

CIJENA 20 KN